

137211

**İZMİR VE MANİSA ÇEVRESİNDEKİ
ORTA BİZANS DÖNEMİ TEMPLON ARŞİTRAVLARI**

137211

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ü.Melda ERMİŞ

(402991001)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Mayıs 2003

Tezin Savunulduğu Tarih : 12 Ağustos 2003

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Metin AHUNBAY

Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr.Ayla ÖDEKAN

Prof.Dr.Ara ALTUN (i.Ü.)

AĞUSTOS 2003

**TC YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

Bizans mimari plastiği içinde değerlendirilen “templon” arşitavları farklı yönleriyle bir çok kez ele alınmıştır. Bizans başkenti İstanbul’da söz konusu elemanın izlerine az sayıda rastlanmasına karşın, Batı Anadolu kent ve müzelerinde çok sayıda bulunması uzun zamandır dikkat çekerek, Türk ve yabancı araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda özellikle Likya ve Frigya bölgesi parçalarının değerlendirildiği, çalışma konumuzun da içinde yer aldığı Lidya bölgesi parçalarının daha az çalışılmış olduğu görülmüştür. Bundan dolayı çalışma alanı olarak belirlenen İzmir ve Manisa çevresindeki templon arşitavları genel bir değerlendirme yapabilmek için bir arada kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

Mimari plastik konusunda çalışmamı öneren ve araştırmalarım sırasında her konuda bana destek olup, yardım eden hocam Prof.Dr.Metin Ahunbay’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam boyunca bilgilerini esirgemeyip her konuda bana yardımcı olan Yrd.Doç.Dr.Asnu Bilban Yalçın’a, Yrd.Doç.Dr.Ahmet Vefa Çobanoğlu’na ve Haluk Çetinkaya’ya ve Fransızca çevirilerimi yapan Yasemin Yılmaz’a çok teşekkür ederim. Çalışmam sırasında hep yanımda olan ve desteklerini eksik etmeyen annem Zeliha Ermiş’e, çevirilerde yardımcı olan ağabeyim H.Murat Ermiş’e ve müze ve arazi çalışmasında beni yalnız bırakmayıp, yardım eden babam Fahrettin Ermiş’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ü.Melda ERMİŞ

Temmuz 2003

İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	3
2. TEMPLON: TANIMI VE GELİŞİMİ	4
3. KATALOG	12
3.1. İzmir Arkeoloji Müzesi	12
3.2. İzmir Müzesi (Agora)	14
3.3. Ödemiş Müzesi	32
3.4. Ödemiş Çevresindeki Devşirme Arşitravlar	35
3.5. Tire Müzesi	39
3.6. Efes Müzesi	42
3.7. Efes Hagios İoannes Kilisesi	45
3.8. Efes Meryem Ana Kilisesi	53
3.9. Bergama Müzesi	69
3.10. Manisa Müzesi	77
3.11. Manisa ve Çevresindeki Devşirme Arşitravlar	89
4. DEĞERLENDİRME	101
4.1. Parçaların Motif Yönünden Değerlendirilmesi	101
4.1.1. Kemer Dizisi (Arkad) Motifi	102
4.1.2. Bitkisel Motifler	106
4.1.3. Geometrik Motifler	108
4.1.4. Hayvan Figürleri	113
4.1.5. Dini Konulu Tasvirler (Deisis)	114
4.2. Parçaların Menşe ve Üslup Yönünden Değerlendirilmesi	115
5. SONUÇ	121
KAYNAKLAR	123
ÖZGEÇMİŞ	129

KISALTMALAR

ABMA	: Arheion ton Byzantinon Mnemeion tes Hellados
ABSA	: The Annual of the British School of Archaeology at Athens
Bknz. – bknz.	: Bakınız
cm	: Santimetre
D.	: Derinlik
DChAE	: Deltion tēs Christianikēs kai Archaiologikēs Hetaireias
DOP	: Dumbarton Oaks Papers
Env.No.	: Envanter Numarası
G.	: Genişlik
H.	: Yükseklik
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
IstMitt	: Istanbuler Mitteilungen
JBAA	: Journal of the British Archaeological Association
JÖB	: Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik
Kat.No.	: Katalog Numarası
Lev.	: Levha
MAMA	: Monumenta Asiae Minoris Antiqua
ODB	: Oxford Dictionary of Byzantium
ÖJh	: Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes
Pl.	: Plate
RBK	: Reallexikon zur byzantinischen Kunst
res.	: Resim
TAD	: Türk Arkeoloji Dergisi
ZRVI	: Zbornik Radova Vizantološkog

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1. Lokridos Daphnousion Bazilikası templon restitüsyonu (4.yüzyıl) (Orlandos'dan)	6
Şekil 2.2. Olimpias Bazilikası templon restitüsyonu (Orlandos'dan)	6
Şekil 2.3. Lesbos, Afentelli Bazilikası templon restitüsyonu (Orlandos'dan)	7
Şekil 2.4. Thassos Bazilikası templon restitüsyonu (Orlandos'dan)	7
Şekil 2.5. İstanbul, Vafizci Yahya Kilisesinin templon restitüsyonu (Mango'dan)	9
Şekil 3.1. İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki arşitrav parçasının alt yüzü	12
Şekil 3.2. İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki 3239 Env.No'lu parça	13
Şekil 3.3. İzmir (Agora)'daki 266 Env.No'lu parçanın ön yüzü	14
Şekil 3.4. İzmir (Agora)'daki 262 Env.No'lu parçanın ön yüzü	15
Şekil 3.5. İzmir (Agora)'daki 260 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	16
Şekil 3.6. İzmir (Agora)'daki 261 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	17
Şekil 3.7. İzmir (Agora)'daki 258 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	18
Şekil 3.8. İzmir (Agora)'daki 147 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	20
Şekil 3.9. İzmir (Agora)'daki 259 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	22
Şekil 3.10. İzmir (Agora)'daki 139 ve 141 Env.No'lu parçaların ön ve alt yüzü	23
Şekil 3.11. İzmir (Agora)'daki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü	24
Şekil 3.12. Notion'dan gelen arşitrav parçasının ön yüz çizimi (Macridy'den)	25
Şekil 3.13. İzmir (Agora)'daki 257 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	26
Şekil 3.14. İzmir (Agora)'daki 269 Env.No'lu parçanın ön yüzü (Ergil'den)	27
Şekil 3.15. İzmir (Agora)'daki 256 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	28
Şekil 3.16. İzmir (Agora)'daki 149 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	29
Şekil 3.17. İzmir (Agora)'daki 263 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	31
Şekil 3.18. 263 Env.No'lu parçadan Deisis kompozisyonu detayı	31
Şekil 3.19. Ödemiş Müzesi 1494 Env.No'lu parçanın alt yüzü	32
Şekil 3.20. Ödemiş Müzesi 1493 Env.No'lu parçanın alt yüzü	33
Şekil 3.21. Ödemiş Müzesi 2119 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	34
Şekil 3.22. Ödemiş-Mursallı Köyü Camisi eşiginde devşirme kullanılan parçanın ön ve alt yüzü	36
Şekil 3.23. Ödemiş-Yenice Köyü Camisi önündeki çeşmede devşirme kullanılan parçanın ön yüzü (Keil vğ Premerstein'den)	38
Şekil 3.24. Tire Müzesi'ndeki 233 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	39
Şekil 3.25. Tire Müzesi'ndeki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü	40
Şekil 3.26. Tire Müzesi'ndeki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü	41
Şekil 3.27. Efes Müzesi'ndeki 448 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Kutlu'dan)	43
Şekil 3.28. Efes Müzesi'ndeki 444 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Kutlu'dan)	44
Şekil 3.29. Efes İoannes Kilisesi templonu genel görünüşü	46
Şekil 3.30. Efes İoannes Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	46

Şekil 3.31. Efes İoannes Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	47
Şekil 3.32. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü	49
Şekil 3.33. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü	49
Şekil 3.34. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü	50
Şekil 3.35. Efes İoannes Kilisesi'nde Ba12 Env.No'lu parça (Yalçın'dan)	51
Şekil 3.36. Efes İoannes Kilisesi'nde Ba24 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Yalçın'dan)	52
Şekil 3.37. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu genel görünüş	54
Şekil 3.38. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü	54
Şekil 3.39. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü	55
Şekil 3.40. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü	56
Şekil 3.41. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü	57
Şekil 3.42. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü	58
Şekil 3.43. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü	59
Şekil 3.44. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	60
Şekil 3.45. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	61
Şekil 3.46. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	62
Şekil 3.47. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	63
Şekil 3.48. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	64
Şekil 3.49. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü	65
Şekil 3.50. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü	66
Şekil 3.51. Efes Meryem Ana Kilisesi arşitrav parçası ön yüzü	68
Şekil 3.52. Bergama Müzesi A 1975 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Zaim'den)	69
Şekil 3.53. Bergama Müzesi A 1975 Env.No'lu arşitravın parçası ön ve alt yüzü	70
Şekil 3.54. Bergama Müzesi A 2082 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü	72
Şekil 3.55. Bergama Müzesi Env.No'su olmayan arşitrav parçanın ön ve alt yüzü	73
Şekil 3.56. Bergama Müzesi 2088 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Zaim'den)	74
Şekil 3.57. Bergama Müzesi 2108 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Zaim'den)	75
Şekil 3.58. Bergama Müzesi 1977 Env.No'lu parça	76
Şekil 3.59. Manisa Müzesi 114 Env.No'lu parçanın alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	78
Şekil 3.60. Manisa Müzesi 156 Env.No'lu parçanın alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	79
Şekil 3.61. Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravın birleşmeyen parçasının alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	80
Şekil 3.62. Manisa Müzesi 130 Env.No'lu parça ve birleşmeyen parçası (Katipoğlu'ndan)	82
Şekil 3.63. Manisa Müzesi 133 Env.No'lu parçanın ön yüzü (Katipoğlu'ndan)	83
Şekil 3.64. Manisa Müzesi 137 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	84
Şekil 3.65. Manisa Müzesi 143 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	85
Şekil 3.66. Manisa Müzesi Env.No'su bilinmeyen parçanın alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	86
Şekil 3.67. Manisa Müzesi 76 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)	88
Şekil 3.68. Manisa İvaz Paşa Camisi penceresindeki devşirme arşitrav	89

Şekil 3.69. Manisa Revak Sultan Türbesi kuzey duvarındaki devşirme parça	90
Şekil 3.70. Manisa Ulu Camisi kuzey girişindeki basamaklarda devşirme kullanılan arşitrav parçası	91
Şekil 3.71. Manisa Ulu Camisi doğu kapısının sağında yer alan devşirme parça	92
Şekil 3.72. Manisa Ulu Camisi doğu kapısının solunda yer alan devşirme parça	93
Şekil 3.73. Manisa-Akhisar civarında çeşmede kullanılan devşirme parça (Yalçın'dan)	94
Şekil 3.74. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası	95
Şekil 3.75. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası	96
Şekil 3.76. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası	97
Şekil 3.77. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası	98
Şekil 3.78. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası	99
Şekil 3.79. Manisa-Soma, Darkale Köyü Yeni Çeşmede devşirme kullanılan parça	100

ÖZET

İZMİR VE MANİSA ÇEVRESİNDEKİ ORTA BİZANS DÖNEMİ TEMPLON ARŞİTRAVLARI

Bizans litürjisinin büyük bölümü Orta Bizans kiliselerinde apsis önünde yer alan atlar çevresinde cereyan etmektedir. “Bema” olarak adlandırılan bu kutsal alan hafif mimari sınırlamayla “naos”dan ayrılır. Templonun parçası olan yatay taş kirişlerin veya arşitravların / epistillerin ağırlıklı olarak ön ve alt yüzleri süslenmiştir; bu parçalar çeşitli süsleme özelliklerine sahiptir ve bu çalışma templonun bu önemli parçasının süslemeleriyle ilgilidir. Bizans’ın başkenti İstanbul’da söz konusu elemanın kalıntılarına yeterli sayıda rastlanamamaktadır. Aksine, Batı Anadolu’da templon elemanları daha çok sayıdadır.

Bu araştırmada İzmir ve Manisa çevresindeki templon arşitravları incelenmiştir. Bölge müzelerinde (İzmir, Ödemiş, Tire, Bergama, Manisa) bulunan örnekler araştırılmış, çeşitli Türk yapılarında devşirme olarak kullanılan parçalar ve Efes H. İoannes ve Efes Meryem Ana Kiliseleri’nin templon arşitravları değerlendirilmiştir.

Katalog içinde yer alan 71 parça, motif, üslup ve işçilik bakımından birbiriyle ve yakın çevre yörelerinde, Ege’deki Yunan adalarında ve Kıta Yunanistan’ında bulunan örneklerle karşılaştırılmıştır. Orta Bizans’a özgü süsleme programına sahip olan, 9.-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilen parçaların çoğu yöresel üslupta yapılmışken, parçaların az bir kısmında da Başkent etkili bir üslup görülmektedir.

Sonuç olarak katalogumuzda yer alan parçalar Batı Anadolu bölgesi içinde ele aldığımız bölgelerin Orta Bizans mimari süslemeciliğinde aktif durumda olduğunu ve kendi içlerinde bir bütünlük gösterdiğini belirtmektedir.

SUMMARY

MIDDLE BYZANTINE TEMPLON ARCHITRAVES FROM İZMİR AND MANİSA REGIONS

The main part of the Byzantine liturgy is focused around the altar in front of the apse of Byzantine churches. This sacred area, called “bema”, is separated from the “naos” by a system of a light architectural barrier. The horizontal stone “beams”, “architraves” (lat.) / “epistyles”(gr.) are heavily decorated on both outer and inner faces as well as on the soffits; they are the bearers of many featured ornaments and this present study deals mainly with the decorations of this substantial part of the “templon”. In İstanbul, the capital of the Byzantium, the remains of these elements are not present in large numbers. Contrarily, architraves are in abundance in the Western Anatolia.

This work focuses on the remains of templon architraves in the area around İzmir and Manisa. Samples investigated are from the local museums of İzmir, Ödemiş, Tire, Bergama, Manisa; apart from them the reused fragments in different Islamic monuments and templon architraves in the churches of St. John and the Virgin Mary in Ephesus (partly in situ) are examined.

71 pieces included in our catalogue are compared with each other and with other samples from neighbouring regions, with those on the Greek Aegean islands and in the Greek Main Land. Motives, styles and technical peculiarities in their designs are minutely scrutinized. All the samples belong to the Middle Byzantine decoration programme and are dated from the 9th to the 12th centuries. Most of them had been worked out in local styles while a few displays a distinct influence of the capital of the Byzantine Empire.

As a conclusion, the pieces studied in the catalogue show that architectural ornament found in the Western Anatolia took an active part in the Middle Byzantine artistic sphere and belongs, as a whole, to a sole frame of type and style.

1.GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, İzmir ve Manisa çevresindeki Orta Devir Bizans *templon* arşitravlarının incelenmesi, benzerleri ile karşılaştırılıp değerlendirilmesidir.

Amaç : Bizans mimari plastiği içinde özel bir yere sahip olan *templon* arşitravlarının İzmir ve Manisa çevresindeki örneklerinin tespit edilerek bir araya getirilmesi ve süslemelerinin üslup ve motif bakımından değerlendirilmesi, yakın çevrelerle bağlantılarının kurulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem : Batı Anadolu'nun Orta Bizans Mimari Süslemeciliği ana konu başlığı altında ele aldığımız çalışmamızın yöntemi, inceleme malzemesinin derlenmesi ve üzerinde objektif tespitlerin yapılmasını ilk aşama olarak ön görmüştür. Bu şekilde kataloglanan malzeme üzerinde kronoloji ve üslup incelemesi birbiri arasında ve daha önemlisi, yakın çevre yöreleri, Ege adaları, Kıta Yunanistan'ında bulunan benzer malzeme ile birlikte gözden geçirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu aşamanın sonucunda konu malzemesinin Bizans Sanatı Tarihi içinde kendine özgü bir konumunun olup olmadığının ortaya çıkması beklenmektedir.

Çalışma Planı : Üç ana başlık altında ele alınan çalışmanın birinci bölümünde *templonun* genel bir tanımı yapıldıktan sonra, ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmıştır. *Templonun* gelişim süreci içinde, genel olarak *templon* arşitravlarının nasıl bir süsleme programına sahip olduğuna değinilmiş ve bu konu ayrı olarak değerlendirme kısmında daha detaylı ele alınmıştır. *Templon* kelimesi yoruma açık bir terim olduğundan bu bölümün başında naos ve bema ayrımını sağlayan sınırlandırmalar ve bölme korkulukları için özel bir isim kullanılmamıştır. Bu tezde "*Templon*" terimi yazılı Bizans kaynaklarında ilk defa kullanılmaya başladığı tarihten sonraki örneklerimiz için kullanılmıştır.

Tezin ana kısmını oluşturan ikinci bölüm ise katalog kısmıdır. Yerinde yapılan

incelemeler ve kaynak araştırmaları İzmir ve Manisa il merkezlerindeki ve ilçelerindeki müzelerde (Bergama, Ödemiş, Tire ve Efes) bulunan parçaların tespit edilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu bölgedeki, özellikle Manisa il merkezi ve ilçelerindeki ile Ödemiş köylerindeki bazı yapılarda devşirme olarak kullanılan *templon* arşitravına ait parçalar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalıştığımız bölge içinde yer alan ancak kazı malzemesi olduğundan ulaşılamayan Sardis'deki parçalar katalog kısmına alınmamış, sadece katalogdaki benzer örneklerle karşılaştırmada kullanılmıştır. Fişlenen her parçanın konu ve üslup bakımından benzerleri karşılaştırmada kullanılmıştır. Katalogdaki her parça için ayrı ayrı tarihlendirme verilmemiştir. Kesin tarihli ve tarihlendirme önerili parçalar belirtilmiş, bunların dışındaki parçalar için değerlendirme bölümünde genel bir tarihlendirme yapılmıştır. Katalogda yer alan parçalardan daha önceden yayınlanmış olanların yayınları verilmiş, yayını bulunmayanlar ise ayrıca belirtilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan değerlendirme kısmının ilk bölümünde katalogda yer alan parçalar süsleme özellikleri bakımından gruplandırılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümünde ise parçaların menşei ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu değerlendirme sonucu İzmir ve Manisa çevresindeki parçaların bölgesel üslubu ve yakın bölgelerle nasıl bir ilişki içinde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Erken Hıristiyan kilisesini litürjik mekan özellikleri bakımından tamamlayan *templon*, ambon ve kiboryum gibi kilise mobilyaları ile beraber mimari plastik sergileyen unsurlardandır. Templonlar litürjinin halktan görsel olarak soyutlanmasından sonra daha fazla önem kazanmış ve kilisenin süsleme programında önemli bir yer edinmiştir.

Bizans'da *templon* kirişleri için "arşitrav" kelimesinin yanında "epistil" terimi de kullanılmaktadır. Biz bu iki terimden daha geniş kapsamlı anlama sahip olan arşitrav terimini tercih ettik. Bu terimin seçilmesinin nedeni katalogda kesin *templon* arşitravı olarak yer verdiğimiz parçaların yanında olasılık tanıdığımız parçaların da bulunmasından dolayıdır.

Araştırma fotoğraflarla desteklenmiş, ancak Manisa Múzesi'nin hırsızlık olaylarından dolayı kapalı olması, Bergama Múzesi'ndeki parçaların depodan dışarı çıkarılma sorunu olması ve Efes Múze Múdürlüęü'nün de ilgili parçaları çalışmak için izin vermemesinden dolayı bu müzelerdeki parçaların çoğunun özgün fotoğrafları tarafımızdan çekilememiş, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans ve Yüksek Lisans tezlerinden elde edilmiştir.

2. TEMPLON: TANIMI VE GELİŞİMİ

Erken Hıristiyanlık döneminden itibaren kiliselerde dini törenin yapıldığı bema kısmıyla cemaatin bulunduğu naosu birbirinden ayıran bir bölmenin varlığı bilinmektedir. Bema ve naos ayrımından bahseden ilk yazılı kaynaklar Eusebius'un *Historia Ecclesiastica'sı* ve *Testamentum Domini'dir*. *Historia Ecclesiastica'da* bugün Lübnan sınırları içinde bulunan Tyros'daki 314 yılına ait, günümüzde mevcut olmayan kilisenin yeniden yapımının sonrasındaki açılış töreninin anlatımında, koro bölümü ve naos arasında ahşaptan, oldukça özenli işçiliğe sahip bir bölmeden bahsedilmektedir (Eusebius, 1932: X/4,44). Suriye'de yazılmış olan ve Suriye Kiliselerinin litürjik bakımdan nasıl düzenlenmesi gerektiğini anlatan, 5. yüzyıla tarihli *Testamentum Domini'de* rahiplerin bulunduğu yerin bir perdeyle ayrıldığı belirtilmektedir (Schneider, 1949: 52).

Erken Hıristiyan kiliselerinde bölme kullanımının 4. yüzyıldan beri kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemdeki bazilikaların bema bölümleri naosa kadar uzanarak, orta nefin daha kısa, yan neflerin daha uzun biçimde düzenlenmesine neden olmuştur. Bu düzenleme cemaatin kutsal alandaki litürjiyi daha iyi görmesi ve kutsal alanla (presbiterium) naos ayrımını sağlayacak bariyer için bir mekan sağlamıştır (Krautheimer, 1986: 76). Erken dönemlerde apsis eğrisinin önünde, orta nef içine doğru taşan Π harfi formunda olup üç yüzünde birer girişe sahip olabilen, kısa ayaklar arasındaki levhalardan oluşan alçak bariyerler görülmekteydi (Chatzidakis, 1978: 327). Yaklaşık 110-120cm yüksekliğindeki kısa payeler arasındaki levhalardan oluşan bölme diğer bariyer tiplerinin öncüsü ve çıkış noktası olarak kabul edilmektedir (Şekil 2.1) (Braun, 1924: 660).

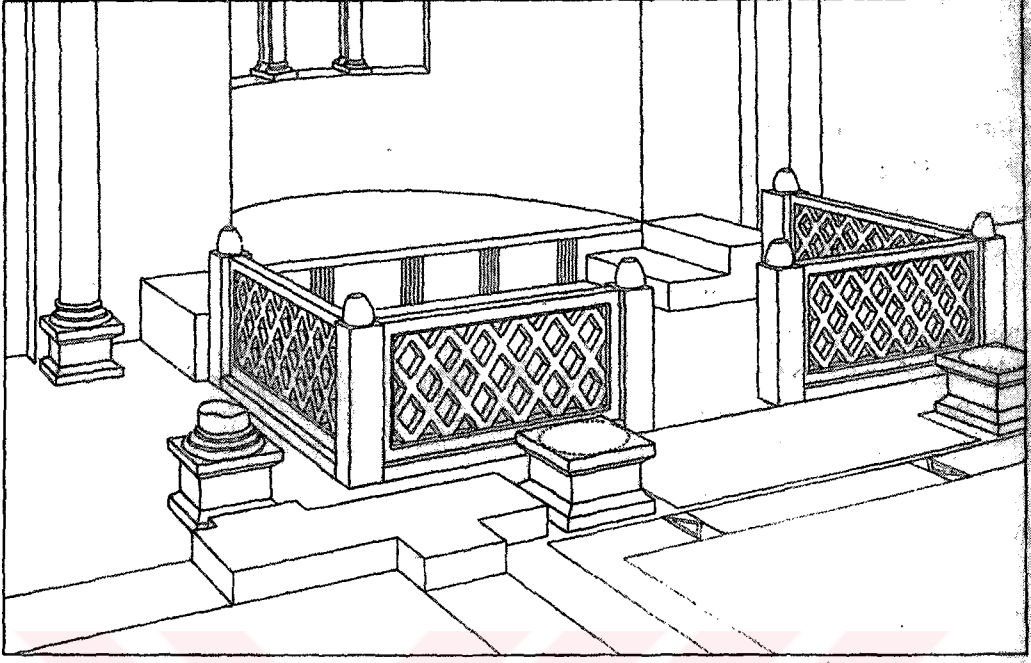
5. yüzyıldan itibaren yüksek tipte kutsal alan bölmelerinin kullanıldığı da arkeolojik veriler ve kaynaklar sayesinde bilinmektedir. Yüksek tipteki bu bariyerler arşitravı taşıyan sütunpayeler veya sütunlar arasındaki levhalardan meydana gelmekteydi (Orlandos, 1954: 525 - 528), (Chatzidakis, 1978: 328), (Mango, 1979: 40),

(Peschlow, 1991: 1449) (Şekil 2.3) ve (Şekil 2.4).

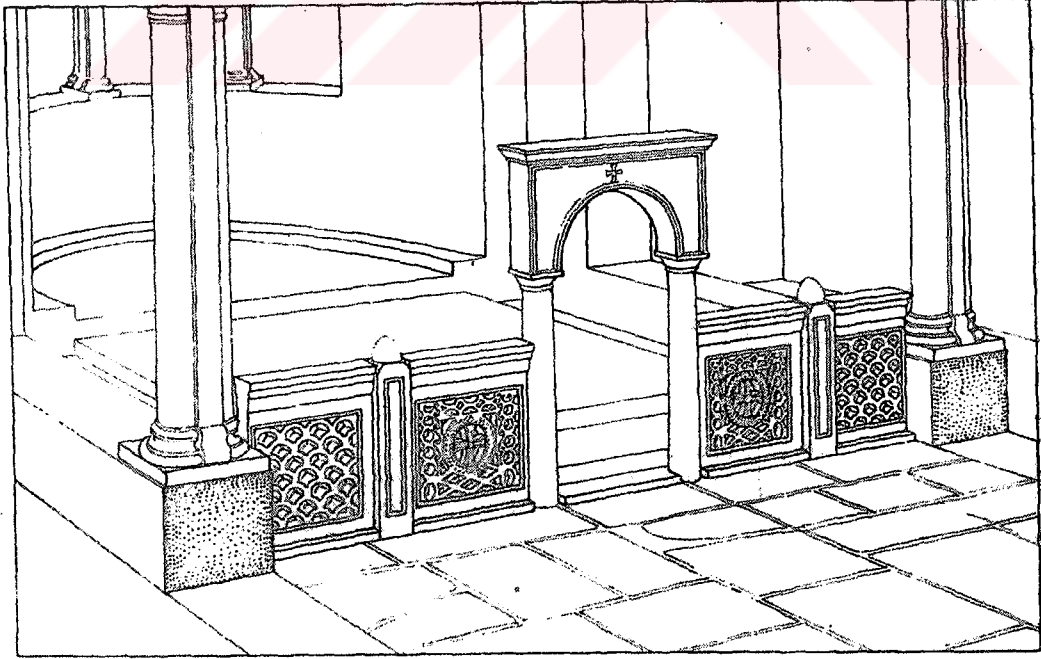
Kutsal alan bariyerlerinin gelişimini izleyebileceğimiz yeterli kalıntılar başkentte bulunmamaktadır. Ancak Yunanistan'daki örnekler bariyerin gelişiminin dört safhada olduğunu göstermektedir. Birinci aşama bariyerin en basit tipi olan alçak korkuluklardan oluşan tiptir (Şekil 2.1). İkinci aşamada alçak bariyerlerin merkezi kapısının üstünde bir kemer yer almaktadır (Şekil 2.2). Üçüncü tip bariyerler arşitrav taşıyan sütunpayeler veya sütunlar arasındaki korkuluk levhalarından oluşmaktadır (Şekil 2.3). Dördüncü aşamada Π harfi formundaki bariyerin her yüzünde arşitrav bulunmaktadır. Bu aşama bu tip bariyerlerin son aşamasıdır (Şekil 2.4) (Mathews, 1971: 168).

Bariyerin gelişim süreci içinde ilk önce bir tipin daha sonra diğerinin kullanılması gibi bir durum söz konusu değildir. Arkeolojik buluntular aynı zamanda ve aynı bölgede farklı tiplerin birlikte kullanıldığını göstermektedir. İstanbul'da 5. yüzyılda Khalkoprateion Kilisesi'nin bölmesi alçak tipteyken, Studios Manastırı Kilisesi'nin bölmesi yüksek tipte bölmeler grubuna dahil edilmektedir (Mathews, 1971: 110), (Peschlow, 1991:1451). Aynı durum eyaletler için de söz konusudur. Didim'deki A Kilisesi'nde alçak tipte bariyer kullanılırken, Adyton Bazilikası'nda yüksek tipte bariyer kullanılmıştır (Aydın, 2000: 218).

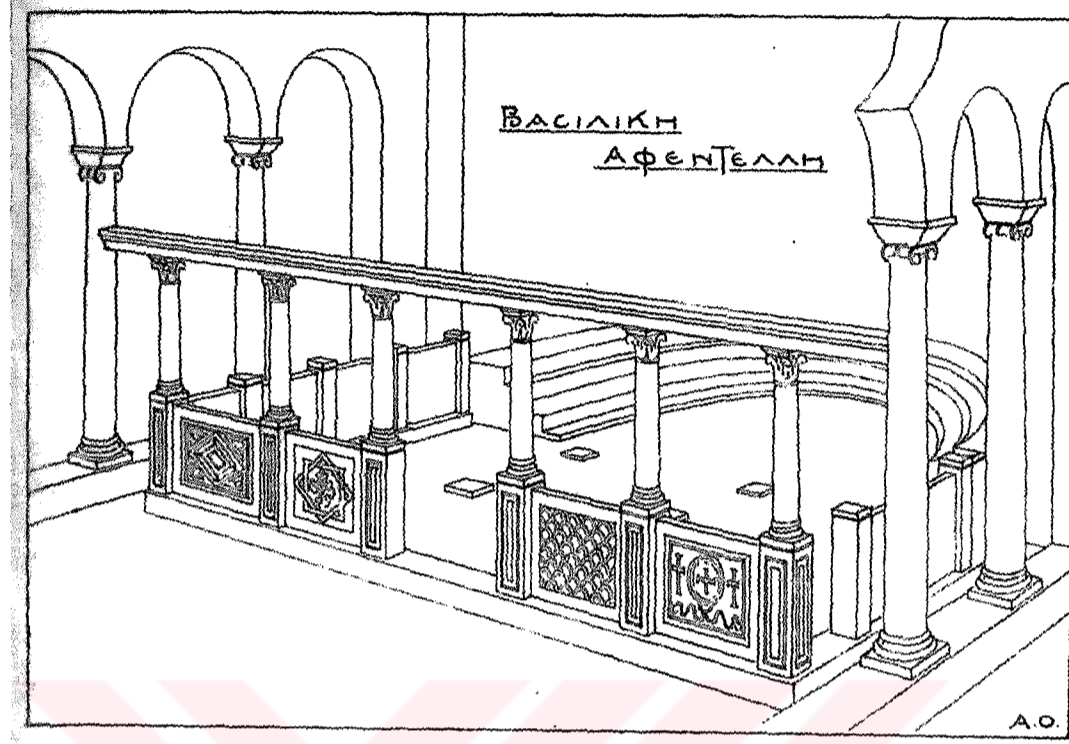
Erken dönem kiliselerinde kutsal alan bariyerlerinde perde kullanıldığı da bilinmektedir. Alçak tipteki bölmeler için böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü perdenin asılacağı bir yer bulunmamaktadır. Perde kullanımı yüksek tipteki bariyerlerde olmuştur. Bilinen en erken perde kullanımı Roma'daki St.Peter Kilisesi'nin bölmesinde karşımıza çıkmaktadır. Fildişinden bir rölikerin üstündeki kabartmada St.Peter Kilisesi bariyerinden perde sarkmaktadır (Buddensieg, 1959: 157-158). Bariyerdeki perdelerin dekoratif amaçlı mı yoksa litürjiyle ilgili mi olduğu ve sütunlar arasında mı yoksa kapının üzerinde mi kullanıldığı oldukça tartışılan bir konudur. Mathews, bariyerdeki perde kullanımıyla ilgili olarak 5.-6. yüzyılda İstanbul'daki bariyerlerde perde kullanımının litürji açısından önemli bir rol oynamadığını belirtmektedir (Mathews, 1971: 168). Walter ise erken Hıristiyanlıkta kutsal alanın halk tarafından da görülebilmesi için bölmelerin kısa ayaklar arasında

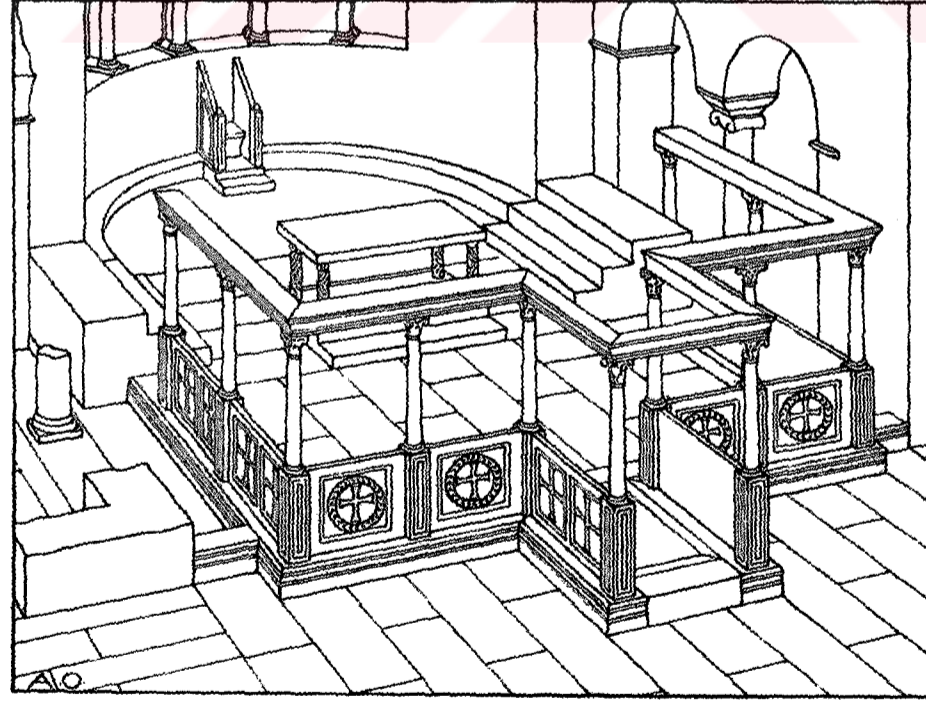
Şekil 2.1 Lokridos Daphnousion Bazilikası templon restitüsyonu (4.yüzyıl)
(Orlandos'dan)

Şekil 2.2 Olimpias Bazilikası templon restitüsyonu (Orlandos'dan)

Şekil 2.3 Lesbos, Afentelli Bazilikası tempon restitüsyonu (Orlandos'dan)

Şekil 2.4 Thassos Bazilikası tempon restitüsyonu (Orlandos'dan)

yer alan levhalardan meydana geldiğini, fakat arşitravları taşımak için bölmelerin yükseltilmesiyle perde kullanımının ortaya çıktığını ve böylece halkın litürjiyi göremediğinden bahsetmektedir (Walter, 1993: 204).

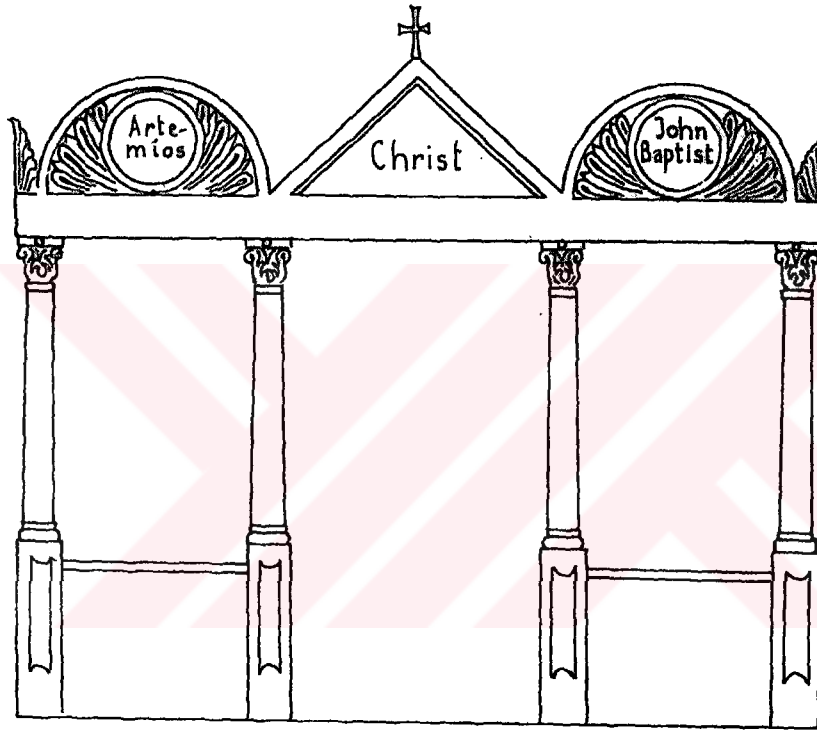
Naos ve kutsal alan arasında yer alan, dünya ve cennet arasında bir bağlantı gibi düşünülen bariyerin (Taft, 1992: 71) arşitravlarının süslenmesinin nedeni olarak Walter, halkın litürjinin doğrudan görünüşünden mahrum bırakılmasını göstermektedir. Halk için litürji sırasındaki seramoninin, doğrudan görünüşün yerine geçebilecek yeni bir vekil sağlanması gerektiğini ve böylece arşitravların üzerine tasvirler yapılmaya başlandığını belirtmektedir (Walter, 1993: 206). Sodini de arşitravlar üzerinde yer alan bu tasvirlerin müminlerin zihinlerinde bir canlandırma sağladığını belirtmektedir (Sodini, 1995: 293). Mathews da bu alandaki tasvirlerin belirli bir grup tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için seremoni sırasındaki olaylara işaret ettiğine değinmektedir (Mathews, 1998: 127).

Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerindeki bariyerlerin arşitravları çoğunlukla bezemesiz bırakılmakta veya naosa bakan ön yüzlerinin ortalarında bir haç yer almaktaydı (Sodini, 1995: 292). 6. yüzyıldan itibaren arşitravlarda tasvirlerin yer aldığı kaynaklardan bilinmektedir, fakat kaynakların ifadelerini destekleyen arkeolojik veriler bulunmamaktadır. Paulos Silentiarius, Aya Sofya'nın kutsal alan bölmesinin betimlemesini yaptığı söylevinde arşitravın üzerinde İsa ve Meryem Ana tasvirlerinin olduğunu belirtmektedir (Mango, 1972: 87-88). Ayrıca Aziz Polyeuktos Kilisesi'nde bulunan İsa, Meryem ve Havarilerin küçük büstlerinin templon arşitravı üzerine yerleştirildiği de düşünülmektedir (Sodini, 1995: 292). Diğer bir kaynakta ise, Aziz Artemios'un Miracula'sında bahsedilen kilisenin bariyerinde İsa, Vaftizci Yahya ve Aziz Artemios'un tasvirleri olduğu belirtilmektedir (Mango, 1979: 43). (Şekil 2.5)

Aziz Artemios'un mucizelerinden bahseden bu kitabın önemli bir özelliği de kutsal alan bariyeri için ilk defa 7. yüzyılın ilk çeyreğinde "templon" (τέμπλον) kelimesinin kullanıldığının belgelenmesidir¹ (Mango, 1979: 43).

¹ Çalışmamızın devamında "bema ve naos" mekanlarını ayırmada kullanılan kutsal alan bariyerleri için "templon" kelimesi kullanılmıştır.

Erken Bizans (330-726) kiliselerindeki templon mimarisi hakkında bilgi sahibi olmamıza rağmen erken dönemi izleyen İkonoklazma (726-843) dönemindeki templon görünümünü bilememekteyiz. Muhtemelen erken dönemdeki templon tipleri bu dönemde de devam etmiştir. Süsleme düzeninde ise erken dönemdeki tasvirler bu dönemde kesinlikle yok edilmiş, bu tasvirlerin yerini İkonoklazma öncesi koro bölümünde nadir olarak rastlanan hayvan figürleri ve bitkisel bezemeler almıştır (Lazarev, 1966: 123).

Şekil 2.5 İstanbul, Vaftizci Yahya Kilisesinin templon restitüsyonu (Mango'dan)

İkonoklazma sonrası dönemde kilisenin – özellikle İstanbul kiliselerinin – iç düzenlemesi değişmiş; açıklığın esas olduğu bir düzenleme kullanılmıştır. Kutsal alandaki bölme de açık formludur (Taft, 1992: 61). 9. yüzyılın ikinci yarısı - 10. yüzyılda 5. yüzyıldan beri görülen yüksek tipteki templonlar kullanılmıştır, ancak sütunlar arasındaki parapetlerin üstü kapatılmamıştır. 10. yüzyılda hemen hemen standartlaşmış bir templon formu kullanılmaya başlanmıştır. Bu formda templon ana apsis ve iki yandaki küçük apsisler boyunca uzatılmıştır (Walter, 1993: 209). Templon arşitravının süslemesinde ise çoğunlukla dairesel düzenlemeler, farklı tipte

bitkisel motifler, kemer dizileri içinde farklı biçimlerde palmetler, saç örgüleri ve karmaşık geometrik motifler kullanılmıştır (Sodini, 1995: 293). Bunun yanında İkonoklazma döneminin etkisini gösterir biçimde dini yönden kutsal sayılmayan, yapılış amaçları salt dekoratif olan hayvan tasvirleri oldukça artmıştır (Lazarev, 1966: 124-125).

11. yüzyılda templon arşitravlarında boyalı ikonlar görülmeye başlanmıştır (Chatzidakis, 1978: 338), (Mango, 1979: 40). 11. yüzyıl templonlarıyla ilgili kaynaklar şu ana kadar bahsettiğimiz diğer dönemlerden daha çoktur, çünkü bu dönemden Balkanlarda bir çok templon örneği bulunmaktadır: Phokis'de Hosios Loukas, Euboea'de (Eğriboz Adası) Hosios Loukas, Daphni Manastırı ve Ohrid Ayasofyası kiliselerinin templonları gibi. Bu örneklerin koro bölümleri yüksek tipteki biçimlerini korumuşlardır (Lazarev, 1966: 129). Özellikle 12. yüzyılda başkent İstanbul'dan da bu tipte templon örnekleri bilinmektedir. Bunların arasında Pantokrator Manastırı Kilisesi (Zeyrek Camisi) ve Kalenderhane Camisi templonlarını sayabiliriz. Yüksek tipteki templon grubundan olan bu bariyerler bezemeli arşitravı taşıyan sütunlar arasındaki alçak levhalardan oluşan, üç veya daha fazla açıklıklı bir görünüme sahiptirler (Epstein, 1981: 22).

11. yüzyıl ortaları - 12. yüzyıla gelindiğinde bu dönemdeki gelişmelerle ilgili olarak araştırmacıların farklı görüşleri vardır. Bu görüşler templonun sütunları arasındaki açıklıklarında ikonların kullanımıyla ilgilidir. Chatzidakis, bu dönemde templonda ahşaptan veya başka bir malzemedan ikonların yer aldığını ancak bu ikonların yerinden çıkarılabilir olduklarını belirtmektedir (Chatzidakis, 1978: 338). Mango da Chatzidakis'in görüşüne katılmaktadır (Mango, 1979:40). Lazarev ise 11.- 12. yüzyıllarda templonda ikon uygulaması olduğunu, ancak mozaik veya freskodan yapılmış bu ikonların sütunlar arasında değil bema bölümünün yanında, yapının doğu ayaklarının üstünde mermerden bir kemer içinde yer aldıklarına değinerek, sütunlar arasındaki alanın bu dönemde hala özgür olduğu görüşündedir (Lazarev, 1966: 131). Grabar da Lazarev ile aynı görüştedir. 11. yüzyılda duvarlar üzerinde ikonların yer aldığını ve arşitravlar üzerindeki bezemelerin de devam ettiğini belirtmektedir (Grabar, 1961: 22).

Palaiologoslar dönemine gelindiğinde; Grabar ve Lazarev 13. yüzyılda ikonların sayısında artış olsa da, ikonların templonda 14. yüzyılda yer almaya başladığı görüşündedirler (Grabar, 1961: 22), (Lazarev, 1966: 134-135). Chatzidakis ise 14. yüzyıl sonu - 15. yüzyıla doğru templonun formunda bir değişiklik olmadığına değinerek, önceden templonda yer almaya başlayan ikonların templonun üst bölümünde boyutları değişerek yer almasından dolayı daha kapalı bir biçime dönüştüğünü belirtmektedir (Chatzidakis, 1978: 345-346).

Templonun sütunları arasındaki açıklıkta ve üst kısmında sıra halinde ikonların yer almaya başlaması günümüzde Ortodoks kiliselerindeki ikonostasise doğru gidişin başlangıcını oluşturmaktadır.

3.1. İzmir Arkeoloji Müzesi

Kat.No. 1

Envanter No : -----

Geldiği Yer : Kemalpaşa

Ölçüler : G.141cm, D.28cm, H.11cm

Tanım : Birleşen iki parçadan oluşan arşitrav parçasının süslemesinde geometrik motifler ağırlıklıdır. Ön yüzde geçmeli dairelerin içleri geometrik motiflerle bezenmiştir. Alt yüzde ise iki kenarda sütun başlığının oturduğu bezemesiz kare alanların arasında kenarları dışa doğru dönerek içleri biri hariç küçük rozetlerle dolgulu birer daire oluşturan eşkenar dörtgenler yer almaktadır. İki eşkenar dörtgenin arasındaki kare alanda ise bir haç motifi bulunmaktadır. Haçın kol aralarında merkeze yönelen oklar vardır (Şekil 3.1).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Manisa Müzesi arşitrav parçası (Kat.No.55), Katipoğlu, 1991: 120-121, res.127-128. ; Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçaları (Kat No.30).

Şekil 3.1. İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki arşitrav parçasının alt yüzü

Kat.No. 2

Envanter No : 3239

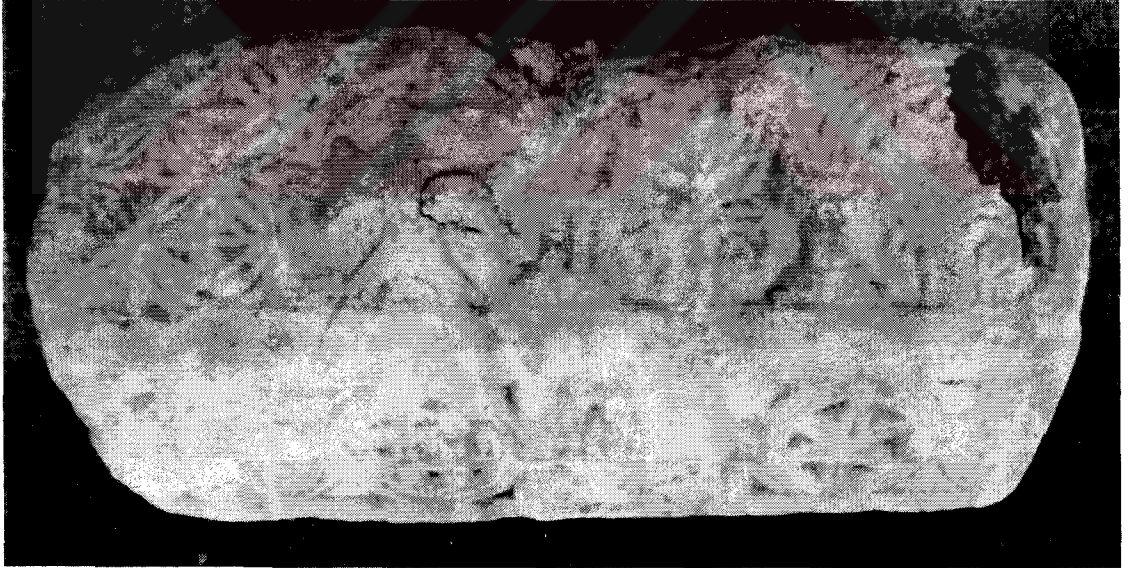
Geldiği Yer : -----

Ölçüler : G.65cm, D.20cm, H.18cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parça oldukça yıpranmıştır. Parçanın ön yüzünde üç değişik motif vardır. İlkinde daire ve dört sivri yapraklı rozetten oluşan düzenleme yer almaktadır. Yanında daire çerçeve içinde kabartma bir Malta haçı bulunur. Diğer motif ise basamaklı kaideye oturan çift sütunların taşıdığı içleri palmet dolgulu kemer sırasından oluşmaktadır. Alt yüzde içleri farklı motiflerle dolgulu, aynı merkezli iç içe iki dairenin düğümlerle birbirine bağlandığı bir düzenleme vardır (Şekil 3.2).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Tire Müzesi arşitrav parçası (Kat.No.23), Buchwald, 1995: 263, Kat.No.20, res.25.

Şekil 3.2. İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki 3239 Env.No'lu parça

3.2. İzmir (Agora) Müzesi

Kat.No. 3

Envanter No : 266

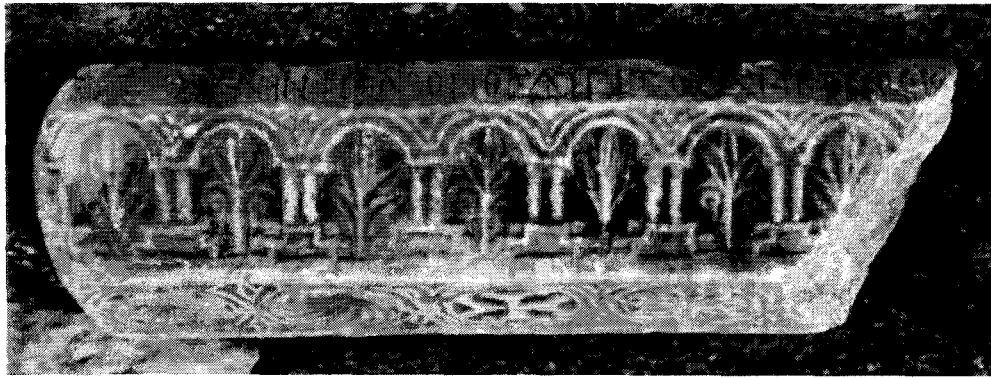
Geldiği Yer : Didyma (Didim / Yenihisar)

Ölçüler : G.84cm, D.41cm, H.19cm

Tanım : Kırık ve noksan olan arşitrav parçasının ön yüzünde basamaklı kaidelere oturan çifte sütunlardan oluşan kemer sıraları içinde çeşitli tipte palmetlerin yer aldığı bir düzenleme vardır. Alt yüzde ise geçme motifiyle birbirine bağlanmış madalyonların içine rozet, çarkıfelek ve Malta haçı işlenmiştir (Şekil 3.3).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 148, Kat.No.24, res.22, Ergil, 1970: 32, res.12, Grabar, 1976: 48, Kat.No.30, Pl.13.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir (Agora) Müzesi 262 Env.No'lu arşitrav parçası, Orlandos, 1937: 150-151, Kat.No.26, res.24. ; Grabar, 1976: 48, Pl.14. ; Ergil, 1970: 30-31, res.11 a-b.

Şekil 3.3. İzmir (Agora)'daki 266 Env.No'lu parçanın ön yüzü

Kat.No. 4

Envanter No : 262

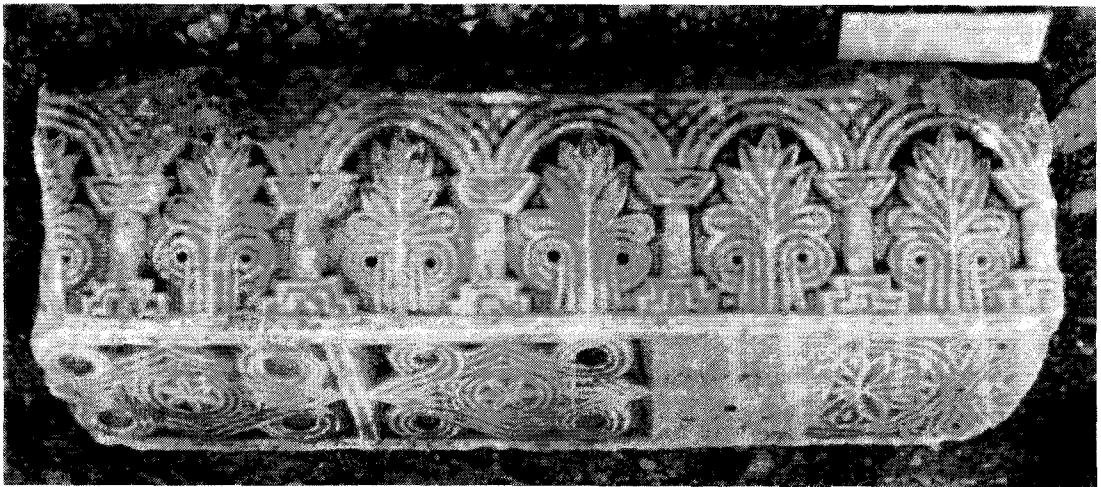
Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.78cm, D.33cm, H.17cm

Tanım : Özenli bir işçiliğe sahip arşitrav parçasının ön yüzünde basamaklı kaidelere oturan sütunlar üzerinde yer alan kemerli düzenlemelerin hepsinin içine aynı palmet motifi yerleştirilmiştir. Alt yüzün sol kısmında dikdörtgen çerçevede üç silmenin oluşturduğu, kenarlarında dairelerin olduğu eşkenar dörtgenli bir geçme düzenlemesi içinde altı kollu rozet bulunan daire ile dolgulanmıştır. Daire ve eşkenar dörtgen arasındaki boşluklarda üç yapraklı küçük palmetler vardır. Alt yüzün sağ kısmında ise üç şeritli antrolaklı dairelerin içleri tam olarak düzeni belli olmasa da rozetlerle doldurulmuştur (Şekil 3.4).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-151, Kat.No.26, res.24, Ergil, 1970: 30-31, res.11a-b, Feld, 1975: 207-209, Peschlow, 1976: 144-145, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İki birleşen ve bir birleşmeyen parçadan oluşan arşitravın müzede sadece bir parçasına rastlanmıştır. İzmir (Agora) Müzesi'ne Didim'den gelen parçalar Apollon Tapınağı yerinde inşa edilen kilisenin 11.yüzyıl sonu-12. yüzyıla tarihlendirilen mimari plastik parçalarından biridir (Feld, 1975: 207-209), (Peschlow, 1976: 144-145).

Şekil 3.4. İzmir (Agora)'daki 262 Env.No'lu parçanın ön yüzü

Kat.No. 5

Envanter No : 260

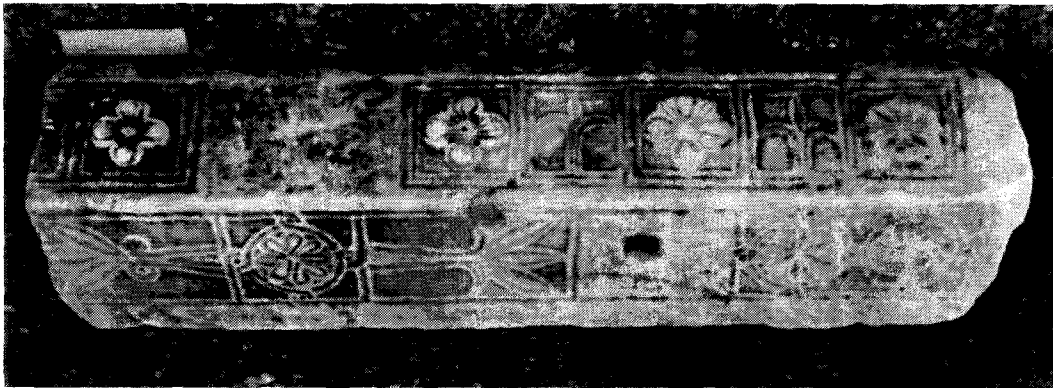
Geldiği Yer : Didyma (Didim / Yenihisar)

Ölçüler : G.121cm, D.29cm, H.17cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan arşitrav parçasının ön yüzünde uzunlamasına dikdörtgen çerçeveler içindeki karelere atlamalı olarak dört yapraklı stilize çiçek ve palmet motifleri yerleştirilmiştir. Parçanın kırık olan sol tarafında da aynı düzenlemenin devam ettiği anlaşılmaktadır. İki düzenleme arasındaki alan tahrip olmuştur, muhtemelen burada haç motifi bulunmaktaydı. Alt yüzde sağda antrolaklı bir düzenleme içinde pek iyi seçilemeyen iki daire içinde rozetler yer almaktadır. Yanında sütun başlığına oturan işlemsiz yüzey, onun yanında ise üç bölüme ayrılmış dikdörtgen çerçevede ortadaki bölümde daire içinde dört yapraklı stilize çiçek, iki yanında uzun saplı palmetler vardır (Şekil 3.5).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.29, res.24, Ergil, 1970: 17-18, res.5, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.133, Katipoğlu, 1991: 123, res.130. ; Afyon Müzesi envantersiz arşitrav parçaları, Parman, 2002: 108-109, Kat.No. A 22 - A 23, Lev.22-24, res. 20-21. ; Banaz'dan bir arşitrav parçası, Buckler ve Calder, 1939: 102, No.283, Pl.50. Ayrıca ön yüzündeki düzenlemeye Kasr el Hayr el Gharbi'nin mimari süslemelerinden bir friz üstündeki düzenlemeyi örnek verebiliriz (Schlumberer, 1986: 15, Pl.62,b).

Şekil 3.5. İzmir (Agora)'daki 260 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 6

Envanter No : 261

Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.97cm, D.28cm, H.20cm

Tanım : İki kenarı kırık olan arşitrav parçasının ön yüzünde muhtemelen parçanın ortasına gelen bölümde yatay kolu kazılmış, örgülü haç motifi yer almaktadır. Haçın dikey kolunun altından iki yana doğru akantus yaprakları uzanmaktadır. Bu düzenlemenin iki yanındaki dikdörtgen çerçeve içine alınmış, düğümlerle çerçeveye bağlı geçmeli dairelerin içine iki farklı tipte dört yapraklı stilize çiçek rozetleri yerleştirilmiştir. Alt yüzde ise 260 envanter nolu parçanın alt yüzündeki düzenlemeye benzer, iki yandaki uzun saplı palmetler burada düğümlü bir daire içindeki Malta haçını çevrelemektedir. Alt ve ön yüzlerdeki haçlar aynı düzlemde bulunmaktadır (Şekil 3.6).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.28, res.24, Ergil, 1970: 19-20, res.6 a-b, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın ön yüzündeki örgülü haç ve alt kısmından iki yana doğru çıkan yarım akantus yaprakları Afyon, Sahablar Sultan Tekkesi kapısında devşirme kullanılan parçalardaki motifle büyük benzerlik taşımaktadır (**Barsanti, 1988 : 279**). Alt yüz bezemesindeki düzenleme ise Afyon Müzesi'ndeki envantersiz arşitrav parçalarıyla benzerlik göstermektedir (Parman, 2002: 108-109, No. A22-A23, Lev.22-24, res. 20-21). Benzer örnekler doğrultusunda parçayı 10. yüzyıl ortalarına tarihlendirmek mümkündür.

Şekil 3.6. İzmir (Agora)'daki 261 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 7

Envanter No : 258

Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1927

Ölçüler : G.113cm, D.23cm, H.18cm

Tanım : İyi bir işçiliğe sahip olan parçada çok çeşitli motifler bir arada kullanılmıştır. Ön yüzde yanlarda tek, ortada çifte sütunlara oturan üç kemer açıklığı içinde stilize palmetler görülmektedir. Bu motifin yanında oldukça yüksek ortası boş bir kabara yer alır. Kabaranın yanında üç adet farklı tipte haç motifi vardır. Birinde üç silmeli birbirine düğümlerle bağlanan farklı eksenli iç içe iki karenin ortasında Malta haçı , diğerinde gene üç silmeli bir haç vardır. Haçın bir kolundan çıkan silmeler diğer kolla birleşerek oldukça zengin bir bezeme meydana getirmektedir. Diğerlerine göre daha sade olan sonuncu haçın uçları sadece burgularla hareketlendirilmiş. Parçanın alt yüzünde içi Malta haçı ve çarkifelek motifleriyle dolgulanmış eşkenar dörtgen ve aynı merkezli iç içe dört dairenin birbirine geçmesiyle oluşan bir düzenleme vardır. Alt yüzün sağ kısmında ise antrolaklı dairelerin içleri stilize çiçeklerle dolgulanmıştır. (Şekil 3.7).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.33, res.25, Ergil, 1970: 28-29, res.10 a-b, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Alt yüzündeki geometrik düğümlü düzenleme Manisa Müzesi'ndeki 130 Env.No'lu arşitrav parçasıyla benzerdir (Katipoğlu, 1991: 119, res.124-126.; Buchwald, 1992: 294-295, res.7). Ön yüzdeki farklı tipteki haç motiflerinin benzerleri Ödemiş Mursallı Köyü Camisi'ndeki parçada (Kat.No. 21) bulunmaktadır.

Şekil 3.7. İzmir (Agora)'daki 258 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 8

Envanter No : 147

Geldiği Yer : İzmir Askeri Deposu

Ölçüler : G.98cm, D.54cm, H.20cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçasının önyüzünde kare çerçeve içinde çarkıfelek motifıyla dolgulu dıştaki karenin kenarlarına değen ikinci bir kare yer almaktadır. Bu kare çift silmeli dalgalı bir motifle sarılmıştır. Bu düzenlemenin yanında basamaklı kaidelere oturan sütunların taşıdığı kemer sıralarının ilkinde Golgota tepesini ifade eden basamaklı kaide üzerinde bir Malta haçı yer alırken, diğerleri belli bir sıra izlemeksizin geometrik ve bitkisel üslupta dolgulanmıştır. Ön yüzün üstünde 4.5cm.lik bir alanda bir satır yazı vardır. Alt yüze haç biçiminde bir çerçeve içinde ortası çok yapraklı bir rozetle dolgulu, köşeleri haçın kollarına değen bir kare yerleştirilmiştir. Kare ve haç arasındaki yatay kol boşlukları sarmaşık yapraklarıyla, dikey kol boşlukları burgularla doldurulmuştur. Haçın yanında ucu çerçevenin dışına taşan stilize bir servi ağacı vardır (Şekil 3.8).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 148-149, Kat.No.25, res.23, Ergil, 1970: 12-14, res.3, Grabar, 1976: 48, Pl.13.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Afyon Paşa Camisi'nin basamaklarında devşirme kullanılırken Afyon Müzesi'ne götürülen 1648 Env.No'lu arşitrav parçasıyla muhtemelen aynı arşitrava aittirler (**Buckler ve diğ., 1933: 12**), (**Barsanti, 1988: 279**), (**Parman, 2002: 202**). Buckler, Orta Bizans süsleme özelliklerine sahip Afyon'daki parçayı 6. yüzyıla tarihlendirmektedir. Orlandos ise İzmir (Agora)'daki parçayı 10-12. yüzyıllar arasına tarihlemiştir. Parçaları desen özelliklerinden dolayı 10.-11. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Şekil 3.8. İzmir (Agora)'daki 147 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 9

Envanter No : 259

Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.95cm, D.24, H.16cm

Tanım : İki kenarı da kırık olan arşitrav parçasının işlemleri kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Ön yüzde köşelerde burgula yapan kare içinde eşkenar dörtgenden oluşan geçmeli bir düzenlemenin ortasında bir rozet yer almaktadır. Bu motifin yanında kaideli ve başlıklı sütunların taşıdığı dört kemer dizisi iki yandakiler ve ortadakiler birbiriyle eş olan palmetlerle dolgulanmıştır. Kemer dizisinin yanındaki motif tahrip olmuş, sadece ortasındaki küçük rozet görülmektedir. Muhtemelen bu rozet daire biçimindeki bir kabaranın ortasında bulunmaktaydı. Yanında dikdörtgen çerçeveye düğümlerle bağlı içi rozetle dolgulu eşkenar dörtgen vardır. Çerçevenin köşelerindeki alanlar yarım palmetlerle dolgulanmıştır. Alt yüzde çok az bir kısmı görülen motifin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Bu motifin yanında kare çerçeveye köşelerinden düğümlerle bağlı, kenar kısımlarında da iki silmeli içinde dört yapraklı stilize bir çiçeğin olduğu daireler vardır (Şekil 3.9).

Yayınlar : Orlandos, 1937:150-152, Kat.No.30, res.25, Ergil, 1970: 21-23, res.7 a-b, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ayfon Müzesi'ndeki 10.-11. yüzyıla tarihlendirilen 1529 Env.No.'lu arşitrav parçasıyla kompozisyon ve üslup bakımından benzerlik göstermektedir (**Buckler ve diğ., 1933: 13**), (**Parman, 2002: 101-102**). Orlandos 259 Env.No.'lu parçanın tarihi için 10.-12. yüzyılları belirlemiştir. Parçayı benzerlikler doğrultusunda 10.-11. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Şekil 3.9. İzmir (Agora)'daki 259 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 10

Envanter No : 139 / 141

Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.115cm, D.50cm, H.25cm

Tanım : İki birleşebilen parçadan oluşan arşitravın iki yüzü işlemelidir. Ön yüzünde bezemeli kaideye oturan, kenarda tek ortada çifte burgulu sütunların ve bezemeli başlıkların taşıdığı kemerler iki adet birbiriyle kesişen, muhtemelen ortasında haç olan ancak daha sonradan kazınan dalgalı bir motifle kesilmiştir. Kemer içi dolgularında dikine eşkenar dörtgenler, haçlar ve stilize ağaçlar kullanılmıştır. Parçanın iki yüzü birbirinden burgulu bir şekilde ayrılmaktadır. Alt yüzünde haç biçiminde bir düzenleme kareye tamamlanmış ve köşelerine motifler işlenmiştir. Haç motifinin ortasında çok dilimli stilize bir rozetin yer aldığı, birbiriyle kesişen iki kare vardır (Şekil 3.10).

Yayınlar : Ergil, 1970: 35-36, res.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir Agora'daki 147 Env.No'lu arşitrav parçasını ve Afyon Paşa Camisi merdiveninde devşirme kullanılırken müzeye götürülen arşitrav parçasını (Buckler ve diğ., 1933: 12) benzer parçalara örnek verebiliriz. Benzerlikler doğrultusunda parça 10.-11. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Şekil 3.10. İzmir (Agora)'daki 139 ve 141 Env.No'lu parçaların ön ve alt yüzü

Kat.No. 11

Envanter No : -----

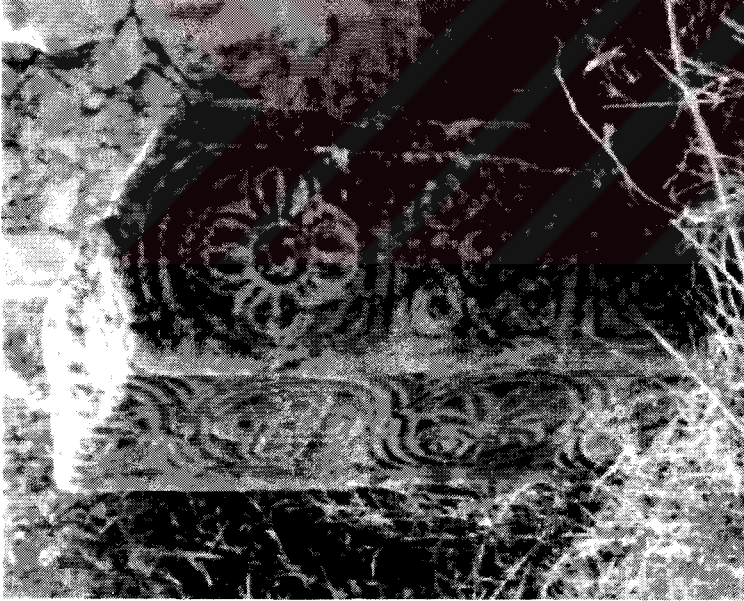
Geldiği Yer : -----

Ölçüler : G.57cm, D.23cm, H.17cm

Tanım : İki yüzünde bezeme bulunan parçanın ön yüzünün üst kısmında tek satır bir yazı vardır. Ön yüzde kare çerçeveler içinde geçmeli geometrik düzenlemeler ve yuvarlak çerçeve içinde dört yapraklı bir kabara yer almaktadır. Alt yüzde ise birbirine düğümlerle bağlı daireler bitkisel ve geometrik motiflerle dolgulanmıştır (Şekil 3.11).

Yayınlar : Ergil, 1970: 38, res.16.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Darkale Köyü meydanı yeni çeşmede bezeme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.71) değişik şekillerde geometrik düzenlemelerin kullanılması yönünden benzerdir.

Şekil 3.11. İzmir (Agora)'daki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 12

Envanter No : ----

Geldiği Yer : Notion (Ahmetbeyli)

Ölçüler : G.30cm, D.20cm

Tanım : Birleşmeyen iki parçadan oluşan, iki yüzü işlemeli arşitravın ön yüzünde S kıvrımlı asma dalından atlamalı olarak üzüm salkımı ve asma yaprağı çıkmaktadır. Bu düzenlemenin üzerinde bir satır yazı vardır. Yazı parçanın sağ kısmında üç satır olarak devam etmektedir. Parçanın alt yüzünde ise dikdörtgen çerçeve içinde birbirine düğümlerle bağlı dairelerin içine çeşitli tipte rozet, haç ve çarkıfelek motifleri yerleştirilmiştir (Şekil 3.12).

Yayınlar : Macridy, 1905: 158-159, res.41-43, Macridy, 1912: 40, res.17.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Anadolu'daki kesin tarihli parçalardan biridir. Kitabesinden 960 yılına tarihlenir (Macridy, 1905 : 158-159). Asma dallı bezemeye Nerezi Aziz Pantelemon Kilisesi'nden bir templon korkuluk payesini (Grabar, 1976: 105-106) ve Skripou Panaghia Kilisesinden bir frizi (Yalçın, 2001: 554) örnek verebiliriz.

Şekil 3.12. Notion'dan gelen arşitrav parçasının ön yüz çizimi (Macridy'den)

Kat.No. 13

Envanter No : 257

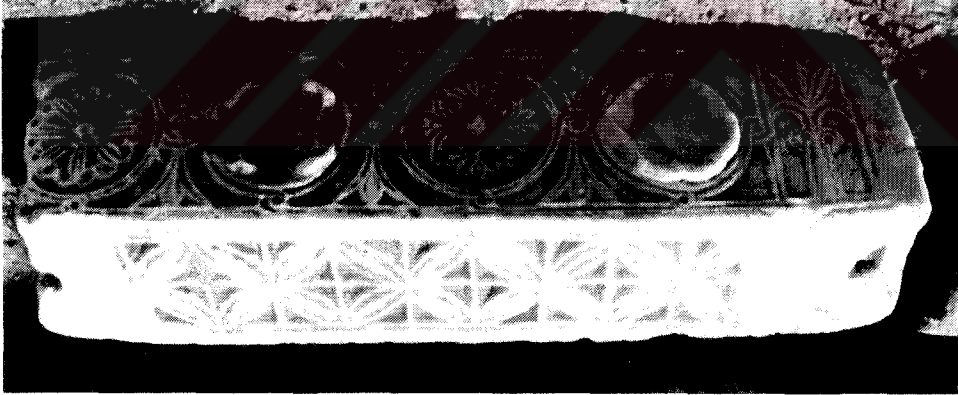
Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.99cm, D.23cm, H.20cm

Tanım : Sol tarafı kırık olan parçanın iki yüzü işlemelidir. Ön yüzünde uzun ince dikdörtgen çerçevede sağda dikine ufak bir dikdörtgen içinde uzun saplı bir palmet motifi vardır. Yanında düğümlerle çerçeveye ve birbirine bağlı daireler içinde bitkisel süslemeli kabaralar yer almaktadır. Kabaralardan ikisi tahrip olmuştur. Alt yüzde ise dikdörtgen çerçeve içinde küçük karelere bölünmüş alanda daire ve dört yapraklı rozetten oluşan düzenleme bulunmaktadır (Şekil 3.13).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.27, res.24, Ergil, 1970: 26-27, res.9 a-b, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Konya Alaeddin Camisi yanındaki türbede devşirme kullanılan arşitrav parçası, Atasoy, 1975: 115, Fiş.No.46, res.91a-c. ; Manisa Müzesi korkuluk payesi, Env.No.72, Katipoğlu, 1991: 132, res.138.

Şekil 3.13. İzmir (Agora)'daki 257 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 14

Envanter No : 269

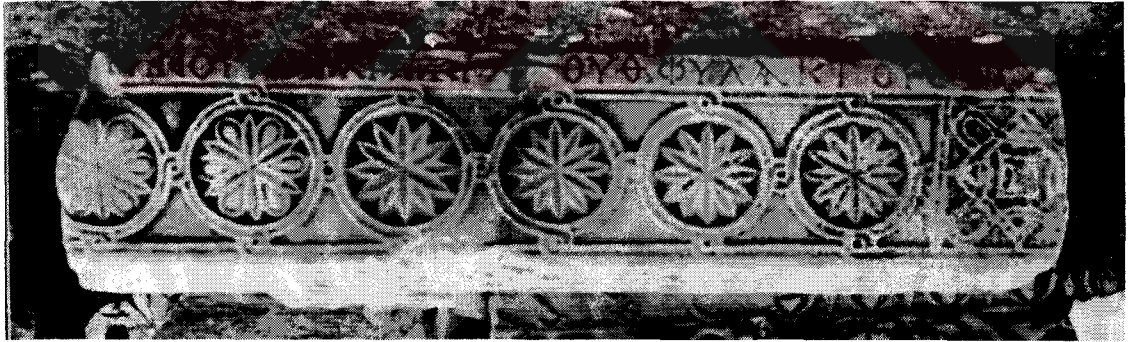
Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.125cm, D.38cm, H.26cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan parçanın ön yüzünde uzun ince dikdörtgen bir çerçeve içinde geçmelerle birbirine ve çerçeveye bağlı daireler iki farklı stilize çiçek rozetiyle dolgulanmıştır. Bu düzenlemenin sağında muhtemelen kare çerçeve içinde dalgalı bir şeridin sardığı kare içinde geometrik bir düzenleme vardır. Bu kompozisyonun üstünde bir satır yazı yer almaktadır. Parçanın alt yüzünde altlı üstlü şeritlerle karelere bölünmüş dikdörtgen çerçeve içinde geçmeli dört daire dörde bölünmüş ve her bölümde kalp biçimli yapraklar vardır (Şekil 3.14).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.32, res.25, Ergil, 1970: 24-25, res.8, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parça ön yüzündeki süslemeyle Bergama Müzesi'ndeki 350 Env.No'lu (Zaim, 1970 : 56) ve Uşak Müzesi'ndeki 32.1.97 Env.No'lu (Parman, 2002 : 116-117) parçalarla benzerlik göstermektedir.

Şekil 3.14. İzmir (Agora)'daki 269 Env.No'lu parçanın ön yüzü (Ergil'den)

Kat.No. 15

Envanter No : 256

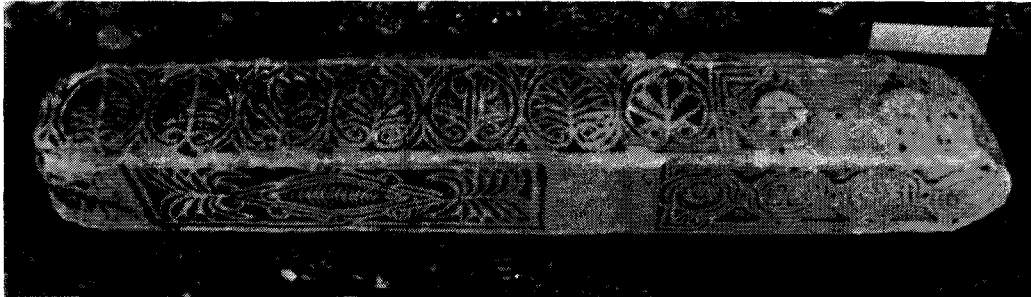
Geldiği Yer : -----

Ölçüleri : G.128cm, D.19cm, H.15cm

Tanım : İki ucu kırık olan parça bir sütunceden arşitrav haline getirilmiştir. Ön ve alt yüzü işlemeli olan parçanın ön yüzünde yedi adet alt kısmı içe doğru kıvrılarak çeşitli tipte bitkisel motifler meydana getiren ovalimsi daireler yer almaktadır. İlk iki dairede stilize hurma ağacı, diğer dairelerde yaprak sayıları değişen palmet motifleri bulunmaktadır. Bu düzenlemenin yanındaki üç şeritli çerçeveye düğümlerle bağı dairelerin içleri yüksek kabartma yedi yapraklı rozetler yerleştirilmiştir. Alt yüzde iki farklı düzenleme yapılmıştır. Birinde dikdörtgen çerçeve içinde uçları ve kenar ortaları burgularla yuvarlatılmış ve böylece iki uzun kenardan çerçeveye bağlanmış eşkenar dörtgenin içine eğri çizgiler yerleştirilmiştir. Eşkenar dörtgenin iki ucundan hurma ağacı motifleri çıkmaktadır. Diğer düzenleme ön yüzdeki üç şeritli çerçeveye düğümlerle bağı daire kompozisyonunun bir benzeridir. Dairelere kol sayıları değişen rozetler ve aynı merkezli iç içe daireler işlenmiştir (Şekil 3.15).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.31, res.25, Ergil, 1970: 15-16, res.4 a-b, Grabar, 1976: 48, Pl.14.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan içi çeşitli tipte bitkisel formlarla dolgulu düzenlemeye Efes Meryem Ana Kilisesi'ndeki arşitrav parçasını örnek verebiliriz (Kat.No.46). Tek daldan çıkan yapraklardan oluşan hurma ağacı diyebileceğimiz motifin bir benzeri Darkale, Kırkoluk Camisi çeşmesinde devşirme olarak kullanılan arşitravda görülmektedir (Kat.No.66).

Şekil 3.15. İzmir (Agora)'daki 256 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 16

Envanter No : 149

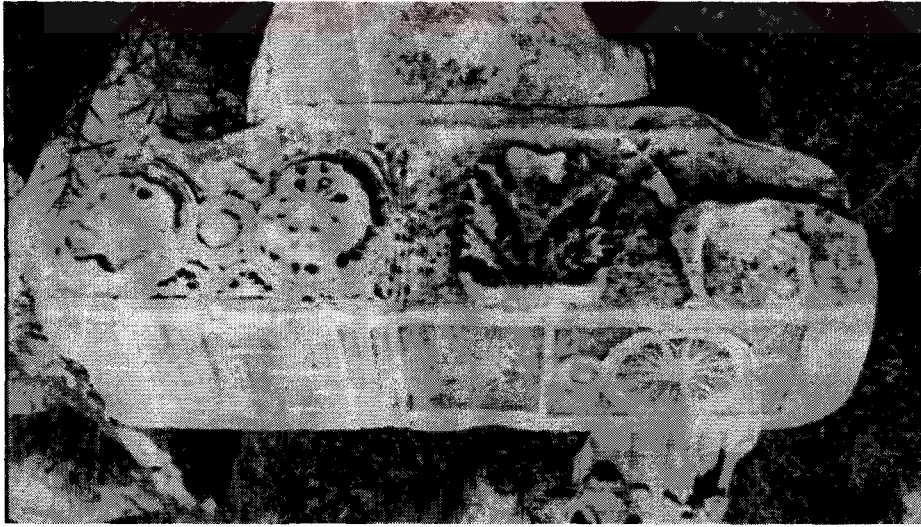
Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.72, D.24,5cm, H.20cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan parçanın iki ucu da kırıktır. Ön yüzde sol tarafta geçmelerle oluşturulmuş dairelerin içine kabaralar yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çerçeve içindeki bu kabaralar ve çerçeve arasındaki boşluklar stilize yapraklarla dolgulanmıştır. Bu motifin yanına iri bir akantus yaprağı ve geyik figürü işlenmiştir. Alt yüzde ise solda meandr motifli bir düzenleme, sağda ise ortasında rozet bulunan geçmeli bir daire yer almaktadır (Şekil 3.16).

Yayınlar : Orlandos, 1937: 145-146, Kat.No.21-22, res.19-20, Ergil, 1970: 7-8, res.1, Grabar, 1976: 1976, 48, Pl.15.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzdeki kabaraların işleniş tarzıyla Afyon Müzesi'ndeki 1368 Env.No.'lu parçaya benzemektedir (Parman, 2002: 99). Ayrıca parçada ön yüzde geyik figürünün uzandığı akantus yaprağı motifini işleniş tarzıyla Eskişehir Himmet Baba Türbesi'nin girişindeki devşirme parçayla benzerlik göstermektedir (Barsanti, 1988: 279), (Parman ve Altınsapan, 2001: 120-122).

Şekil 3.16. İzmir (Agora)'daki 149 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 17

Envanter No : 263

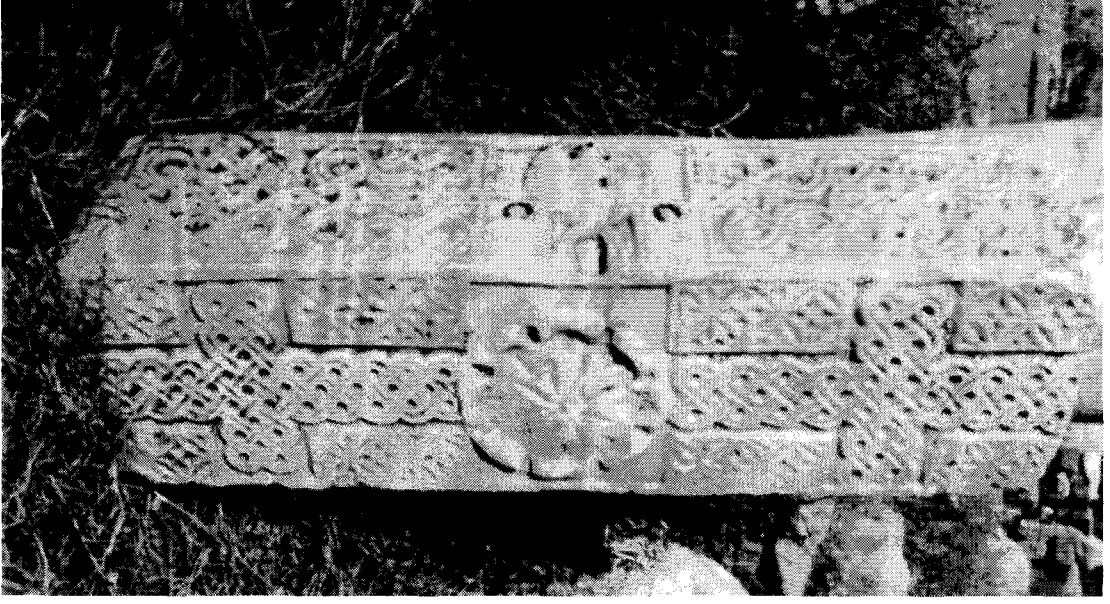
Geldiği Yer / Geliş Tarihi : Didyma (Didim / Yenihisar) / 1928

Ölçüler : G.91cm, D.24cm, H.17

Tanım : Parçanın ön yüzünde tam ortada bir Deisis sahnesi yer almaktadır. Kare bir çerçeve içindeki kompozisyonda yuvarlak bir madalyon içinde sağ eliyle takdis işareti yapan ve sol elinde ise İncil tutan İsa'nın alt kısmında dikdörtgen çerçeveler içinde Meryem ve Vaftizci Yahya figürleri bulunmaktadır. Figürlerin halelerinde ve elbiselerinde kakma taşlar kullanıldığı bellidir ancak hiç biri günümüze gelmemiştir. Bu sahne iki yanında birbirinin eşi olan geçme motifli geometrik birer düzenleme ile tamamlanmıştır. Alt yüzde Deisis sahnesiyle aynı hizada bir kabara ve kabaranın iki yanında örgü motifli, kol aralarında daire ve dört sivri yapraklı düzenlemelerin olduğu birer haç vardır (Şekil 3.17 - 3.18)

Yayınlar : Orlandos, 1937: 142-145, Kat.No.20, res.17-18, Ergil, 1970: 9-11, res.2a-c, Grabar, 1976: 48-49, Pl.15.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Deisis kompozisyonunun kullanıldığı Uşak Selçukler Kilisesi templon arşitravıyla karşılaştırılabilir (Fıratlı, 1972: 114-116), (Parman, 2002: 114-115). Geliş yeri Frigya bölgesi olması muhtemel parçanın üzerindeki tasvirler Susuz'da bulunan parçalarla işçilik yönünden yakınlık göstermektedir (Sodini, 1995 : 295). Ayrıca alt yüzünde kullanılan üç şeritli geçmeli haçlar Orta devirde Yunanistan'da oldukça yaygın kullanılmıştır. Hosios Lukas Katholikon'u Bakire Meryem Kilisesi 11. yüzyıl mimari plastik parçaları arasında (Grabar, 1976 : 53) ve Atina Bizans Müzesi'ndeki 12-13. yüzyıla tarihli korkuluk levhalarında (Grabar, 1976 : 106-107) benzerleri bulunmaktadır. Orlandos, parça için 10.-12. yüzyılı önermektedir (Orlandos, 1937: 142-145).

Şekil 3.17. İzmir (Agora)'daki 263 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Şekil 3.18. 263 Env.No'lu parçadan Deisis kompozisyonu detayı

3.3. Ödemiş Müzesi

Kat.No. 18

Envanter No : 1494

Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Ödemiş Civarı / 14.07.1986 / Bağış

Ölçüler : G.200cm, D.62cm, H.20,5cm

Tanım : İki yüzü işlemeli arşitrav parçası tam haldedir. Ön yüzün üst kısmında 3,5cm'lik bir alanda bir satır yazı bulunmaktadır. Parçanın oldukça aşınmış ön yüzünde tersli yüzlü stilize yarım palmetlerin iki yanında geometrik düzenlemeler yer almaktadır. Geometrik düzenlemelerin birinde daire ve dört yapraklı rozet şeması, diğerinde iki silmeli şeritten oluşan, birbirine geçmelerle bağlı daireler vardır. Alt yüzde ise üç silmeli şeritten oluşan, birbirlerine düğümlerle bağlı, 38cm çapındaki dairelerin içleri iki yandakiler on iki kollu rozetle, ortadaki çarkıfelek motifile ve en sondaki yarım daire ise beş yaprağı mevcut yarım bir rozetle dolgulanmıştır (Şekil 3.19).

Yayınlar : Mercangöz, 1994: 23, 26.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ödemiş Müzesindeki 1493 Env.No'lu. arşitrav parçasıyla benzerlik göstermektedir.

Şekil 3.19. Ödemiş Müzesi 1494 Env.No'lu parçanın alt yüzü

Kat.No. 19

Envanter No : 1493

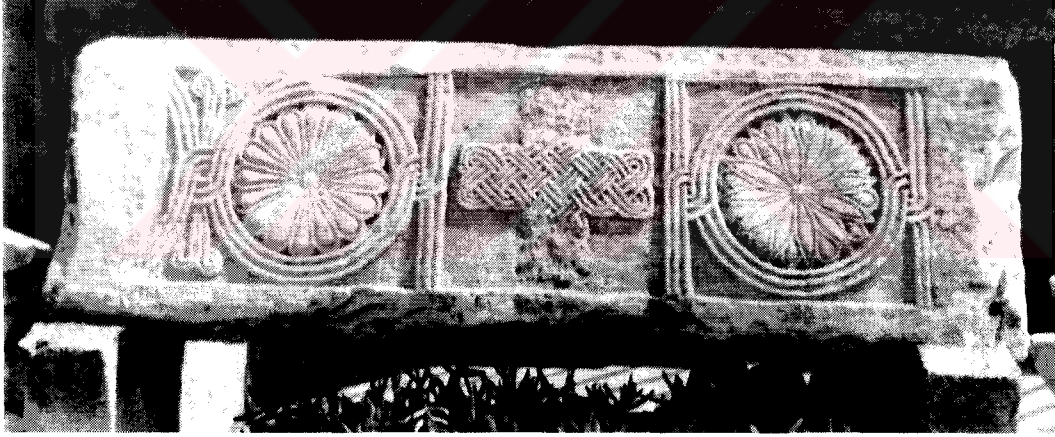
Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Ödemiş Cıvarı / 14.07.1986 / Bağış

Ölçüler : G.170cm, D.60cm, H.21cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünün üst kısmında 4cm'lik alanda oldukça aşınmış bir satır yazı bulunmaktadır. Ön yüzde basamaklı kaideye oturan çifte sütunların taşıdığı kemerlerin içine palmet motifi yerleştirilmiştir. Parçanın merkezinde iki kolu kazılmış bir haç motifi vardır. Alt yüzde ise ortada iki kolu kazılmış örgülü haç motifinin iki yanında çerçeveye düğümlerle bağlı üç silmeli şeritten oluşan dairelerin içlerine çok kollu rozetler yerleştirilmiştir (Şekil 3.20).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ödemiş Müzesi 1494 Env.No.arşitrav parçasını benzer örnekler arasında verebiliriz.

Şekil 3.20. Ödemiş Müzesi 1493 Env.No'lu parçanın alt yüzü

Kat.No. 20

Envanter No : 2119

Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Ödemiş Civarı / 21.12.1993 / Satın Alma

Bulunduğu Yer : Ödemiş Müzesi Deposu

Ölçüler : G.145cm, D.41cm, H.20cm

Tanım : İki yanı kırık olan arşitrav parçasının iki yüzü işlemelidir. Ön yüzünde çifte sütunlara oturan kemer sıraları içinde palmet motifleri yer almaktadır. Alt yüzde ise iki ayrı dikdörtgen çerçeve içinde birbirlerine düğümlerle bağlı dairelerin içlerinde çeşitli tipte rozetlerin ve haç motifinin olduğu bir düzenleme bulunmaktadır (Şekil 3.21).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın ön yüzündeki süslemeye İzmir (Agora) Müzesi arşitrav parçası Env.No.262 ; Orlandos, 1937: 150-151, Kat.No.26, res.24. ; Grabar, 1976: 48, Pl.14. ; Ergil, 1970: 30-31, res.11 a-b. ve Tire Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.25) örnek verebiliriz. Alt yüzündeki düzenlemeye ise Efes İoannes Kilisesi'ndeki Ba24 Env.No'lu parçası örnek verilebilir.

Şekil 3.21. Ödemiş Müzesi 2119 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

3.4. Ödemiş Çevresindeki Devşirme Arşitravlar

Kat.No. 21

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Mursallı Köyü Camisi Kapısı Eşiğinde

Ölçüler : G.127cm, D.50cm, H.12cm

Tanım : Daha önceden caminin ön duvarında devşirme olarak kullanılan parça caminin genişletilmesinden sonra kapı eşiğine alınmıştır. İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünün bir kısmında basamaklı kaideye oturan çifte sütunların taşıdığı kemer dizisi içinde palmet motifi bulunmaktadır. Diğer tarafında ise geçmeli dairelerin içleri dört, altı, sekiz kollu rozetler ve çarkıfelek motifiyle dolgulanmıştır. Oldukça aşınmış alt yüzdeki iki ayrı düzenlemeden birinde dikdörtgen çerçeve içinde üç silmeli şeritten oluşan üç dairenin içlerinde dört, sekiz ve on iki kollu rozetler yer almaktadır. Diğer düzenlemede ise iki yanda çerçeveye düğümlerle bağlı eşkenar dörtgenler, ortada ise içinde Malta haçı bulunan bir daire vardır (Şekil 3.22).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Alt yüzde rozet ve haçlardan oluşan düzenlemesiyle Manisa Müzesi'ndeki 114 Env.No'lu parçayla benzerlik göstermektedir. Ön yüzde yer alan arkad sıralı ve düğümlü dairesel düzenlemenin birlikte kullanıldığı bir başka parça ise Tire Müzesi'ndeki parçadır (Kat.No. 24).

Şekil 3.22. Ödemiş-Mursallı Köyü Camisi eşiğinde devşirme kullanılan parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 22

Envanter No : ----

Bulunduğu Yer : Yenice Köyü Camisi Önündeki çeşmede

Ölçüler : G.136,5cm, H.24,5cm

Tanım : Cami önündeki çeşmede yapı malzemesi olarak yeniden kullanılan sağ kenarı kırık olan parçanın ön yüzünde solda, basamaklı kaide üzerindeki kantarosdan su içen iki tavus kuşu yer almaktadır. Bu kompozisyonun sağında bir kartal figürü ve içinde sonradan kazıldığı anlaşılan bir haç motifi bulunan iki büyük yaprak motifi vardır. Ön yüzün geri kalan kısmında ise kenarda tek ortada çifte sütuna oturan kemer dizisinin içine palmet motifleri yerleştirilmiştir. Arşitrav üzerinde ön yüzün üst kısmında harflerinin yüksekliği 2,5cm olan bir satır yazı (a) bulunmaktadır. Ayrıca tavus kuşlarının solunda da bir yazı (b) daha vardır (Şekil 3.23).

a
+ Μνίσθητη χ(ύρι)ε [δία?] δουλών σου Ἐνδρέαν επίσκοπον [ήμ?] ων [τ]ων χ ...

b
Πουλην πή|νη νερό|ν χε τὸν | θε(εὸ)ν θε(ε)ο[υ]?

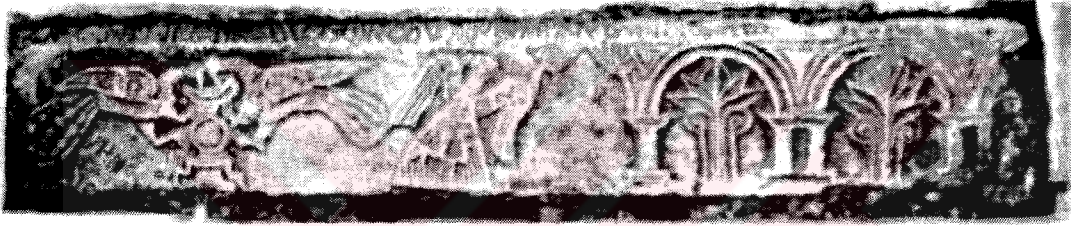
(Keil ve Premerstein, 1914: 75)

Bu iki kitabeden ön yüzün üst kısmında yer alan tek satır halindeki yazı daha az okunaklıdır, burada Piskopos Andreas'ın adı geçmektedir. Tavus kuşlarının yanındaki yazıda ise eukharistik kaptan su içen kuşlardan bahsedilmektedir (Keil ve Premerstein, 1914: 75-76).

Yayımlar : Keil ve Premerstein, 1914: 75-76, Kat.No.103, res.42, Anabolu, 1988 : 103.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Hayvan figürlü ve arkadlı düzenleme içinde değerlendirilebilen parça Skripou Kilisesi (873-874) ve Manisa Ulu Camisi'ndeki (967) arşitrav parçalarıyla benzerlik göstermektedir. Buchwald, parçanın ön yüzünde yer alan tavus kuşlarının Skripou ve Manisa'daki örneklerdeki hayvan figürlerinden daha zarif ve detaylı bir anlatıma sahip olduğunu belirtmektedir (Buchwald, 1995 :

252). Keil ve Premerstein, parçayı 10. yüzyıl sonlarına tarihlendirmektedirler (Keil ve Premerstein, 1914: 75-76).

Şekil 3.23. Ödemiş-Yenice Köyü Camisi önündeki çeşmede devşirme kullanılan parçanın ön yüzü (Keil ve Premerstein'den)

3.5. Tire Müzesi

Kat.No. 23

Envanter No : 233

Geldiği Yer : Tire Civarı

Ölçüler : G.72cm, D.36cm, H.13cm

Tanım : İri taneli gri mermerden oldukça aşınmış parçanın iki yüzü işlemelidir. mevcut parçanın ortasında bir kabara yer almaktadır. Parçanın sağ kenarı tam, sol kenarı kırıktır. Kabaranın sağında basamaklı kaideye oturan, başlıksız sütunların taşıdığı iki kemer içinde palmet motifi görülmektedir. Solunda ise daire ve dört yapraklı rozetten oluşan düzenleme vardır. Alt yüzünde ise kenarlarında burgular yaparak birer daire meydana getiren eşkenar dörtgenin ortasındaki daire içindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla bir haç motifi yer almaktadır (Şekil 3.24).

Yayımlar : Buchwald, 1995: 263, res.25.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçası Env.No.3239. ; Tire Müzesi arşitrav parçası (Kat.No.25).

Şekil 3.24. Tire Müzesi'ndeki 233 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 24

Envanter No : -----

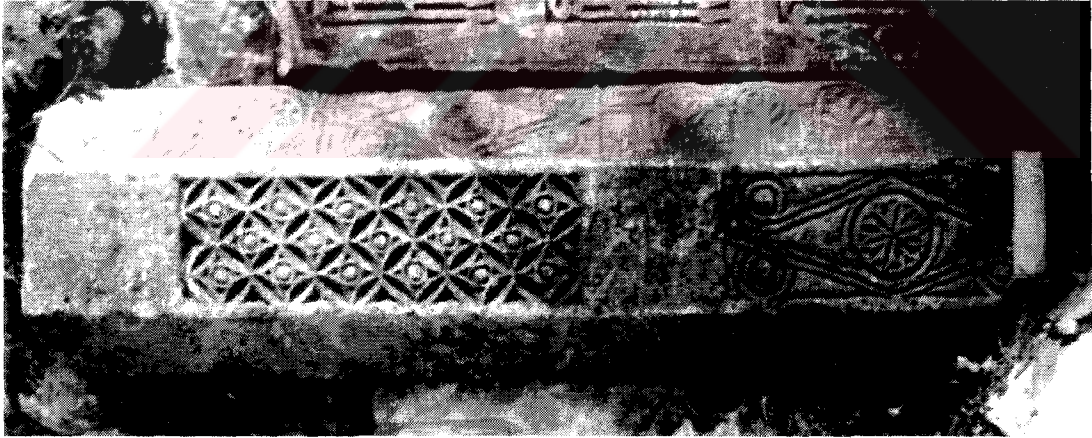
Geldiği Yer : Tire Civarı

Ölçüler : G.128cm, D.38cm, H.11,5cm

Tanım : İki yüzü işlemeli arşitravın ön yüzünde birbirine düğümlerle bağlı iki dairenin içi altı ve on iki kollu rozetle dolgulanmıştır. Dairelerin yanında ortasında çarkıfelek motifi yer alan bir eşkenar dörtgen ve basamaklı kaideye oturan tek sütunlu kemer dizisi içinde palmet motifleri vardır. Alt yüzde iki ayrı düzenleme bulunmaktadır. Birinde ortasında on iki kollu bir rozetin olduğu eşkenar dörtgen yer alırken diğerinde daire ve dört yapraklı rozet düzenlemesi vardır (Şekil 3.25).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan kemer dizisi ve düğümlü daire kompozisyonuyla Mursallı Köyü Camisi'ndeki devşirme parçayla benzerlik göstermektedir. Alt yüzde yer alan dört sivri yapraklı rozet ve daire düzenlemesine ise Tire Müzesi'ndeki 233 Env.No'lu arşitrav parçasını örnek verebiliriz.

Şekil 3.25. Tire Müzesi'ndeki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 25

Envanter No : -----

Geldiği Yer : Tire Civarı

Ölçüler : G.127cm, D.40cm, H.16cm

Tanım : İki yanı kırık olan arşitrav parçasının sadece ön yüzü işlemelidir. Mevcut parçanın ortasında altı yapraklı rozetten bir kabara yer almaktadır. Sağında ve solunda yer alan çifte sütunlara oturan arkad düzenlemesinin içi palmet motifiyle bezelidir (Şekil 3.26).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir (Agora) Müzesi arşitrav parçası Env.No.262 ; Orlandos, 1937: 150-151, Kat.No.26, res.24. ; Grabar, 1976: 48, Pl.14.; Ergil, 1970: Env.No.266, 30-31, res.11 a-b. ; Ödemiş Müzesi arşitrav parçası Env.No.2119.

Şekil 3.26. Tire Müzesi'ndeki Env.No'su olmayan parçanın ön ve alt yüzü

3.6. Efes Müzesi

Kat.No. 26

Envanter No : 448

Geldiği Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi Deposu

Ölçüleri : G.75cm, D.37cm

Tanım : İki yüzü işlemeli arşitrav parçasının ön yüzünde alt kısmı içe doğru burgularla son bulan birbirine düğümlerle bağlı dairelerin içlerinde palmet motifi yer almaktadır. Alt yüzde ise biri tam diğerinin bir kısmı mevcut muhtemelen aynı olan düzenlemelerde üç silmeden oluşan ön yana bitişik iki kare kenarlarda düğümler yaparak içte ikinci bir kare oluşturmaktadır. Bu düzenlemelerden birinin içine çarkıfelek, diğerinin içine çok kollu rozet yerleştirilmiştir (Şekil 3.27).

Yayınlar : Kutlu, 1980: 81, res.47.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Efes Payeli Bazilika arşitrav parçası, Knoll ve diğ., 1932: 67, res.82; Sodini, 1980: 135, Pl.38a ; Buchwald, 1995: 257, Kat.No.6.1, res.10

Şekil 3.27. Efes Müzesi'ndeki 448 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Kutlu'dan)

Kat.No. 27

Envanter No : 444

Geldiği Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi Deposu

Ölçüleri : G.74cm, D.38cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan parçanın ön yüzünde alt kısmı içe doğru kıvrılan burgularla sonuçlanan içi palmet dolgulu, birbirine geçmelerle bağlı daireler arada sekiz yapraklı stilize çiçek kabarasıyla kesilmektedir. Alt yüzde ise iç içe eşkenar dörtgenlerden oluşan düzenlemenin ortası rozet ve çarkifelek motifleriyle dolguludur (Şekil 3.28).

Yayımlar : Kutlu, 1980: 80, res.46.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Efes Payeli Bazilika arşitrav parçası, Knoll ve diğ., 1932: 67, res.82. ; Sodini, 1980: 135, Pl.38a. ; Buchwald, 1995: 257, Kat.No.6.1, res.10

Şekil 3.28. Efes Müzesi'ndeki 444 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Kutlu'dan)

3.7. Efes Hagios İoannes Kilisesi

Kat.No. 28

Envanter No : ----

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Ölçüler : Soldaki Parça : G.81,8cm, D.67,7cm, H.18,2cm

Tanım : Üç birleşen parçadan oluşan arşitrav tamamlanarak templona yerleştirilmiştir (Şekil 3.29). Üç tarafı işlemeli parçanın naosa bakan ön yüzünde S kıvrımlı dal üzerinde üç yapraklı palmetler yer almaktadır. Bu bordürün altında oldukça özenli tek satır bir kitabe görülür². Ön yüzden alt yüze geçiş kısmında yer yer çifte boğumlarla sıkılıp yumurta motifleri oluşturulmuş bir bordür vardır. Parçanın alt yüzünde dikdörtgen çerçeve içindeki düzenleme üç kareye bölünmüştür. Tam ortada yaprakları birbirinin içine geçen çok kollu bir rozet kabarası, iki yanında çerçeveye düğümlerle bağlı daire içinde geometrik birer düzen vardır. Üç karenin de köşe dolgularında palmetler yer almaktadır. Parçanın apsise bakan arka yüzünde ise diğer ön yüzdeki yazıyla karşılaştırıldığında işçiliği daha basit bir satır yazı mevcuttur. Ön yüzdeki bordürde ve alt yüzdeki kabara da matkap işçiliği kullanılmıştır (Şekil 3.30).

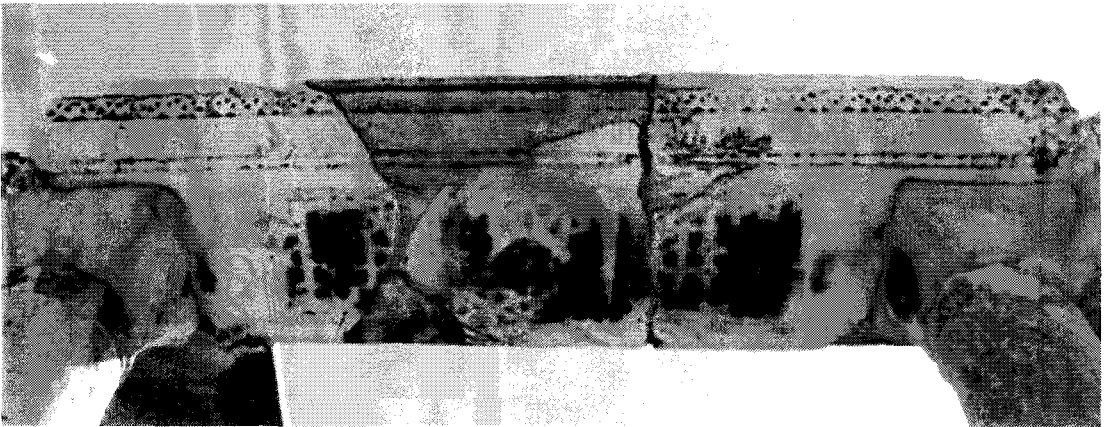
Yayınlar : Soteriou, 1924, 178, res.33 ve 52, Keil ve diğ., 1951: 254-257 ve 275, res.64, Taf.XXXIV,5 ve LVIII,2, Barsanti, 1988: 288, Pl.VII,2.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın alt yüzünde yer alan geometrik düzenlemeler Phokis'deki Hosios Lukas Kathalikonu'nun 11. yüzyıla tarihlenen templon arşitravının alt yüz bezemesiyle benzerdir (Grabar, 1976: 56-60, Pl.24, a-b). Efes İoannes Kilisesi templon arşitravları 11. yüzyıla, özellikle Piskopos Theodoros ve Mikhael Dukas dönemine (1078-1080) tarihlendirilirler (**Barsanti, 1988: 288**).

² Soteriou tarafından 1924'de yayınlanan ön ve arka yüzdeki kitabe 131 nolu Psalter'in 14,15 ve 16. bölümünden alınmadır. Kitabenin gerekli düzeltmeleri ise 1951'de Keil tarafından yapılmıştır ve Keil, Soteriou'daki restitüsyonu kendi önerisi doğrultusunda değiştirmiştir. İlgili düzeltmelerle ilgili olarak bknz. Soteriu,1924; 158 ve Keil ve diğ., 1951; 275-276.

Şekil 3.29. Efes İoannes Kilisesi templonu genel görünüşü

Şekil 3.30. Efes İoannes Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 29

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Ölçüler : -----

Tanım : Aşınmış iki birleşen parçadan oluşan arşitrav tümlenerek templondaki yerine konmuştur. Parçanın naosa bakan ön yüzünde S kıvrımlı dal üzerinde üç yapraklı küçük palmetler yer almaktadır. Ön yüzdeki bu bordürün orta kısmında günümüzde mevcut olmayan kabaranın yeri bellidir. Ön yüzden alt yüze geçiş kısmında çift boğumlarla sıkılıp yumurta motifleri oluşturulmuş bir bordür vardır. Alt yüzde ise ortada ön yüzdeki bordürün düzenlemesinden bir kabara bulunmaktadır. Kabaranın iki yanına simetrik bitkisel birer düzenleme yerleştirilmiştir. Apsise bakan ön yüzde de bir satır yazı vardır. Ön yüzdeki bordürde ve alt yüzdeki kabara da matkap işçiliği kullanılmıştır (Şekil 3.31).

Yayınlar : Barsanti, 1988: 288, Pl.VII,2.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Alt yüzde yer alan geometrik düzenlemeler Phokis'deki Hosios Lukas Kathalikonu'nun 11. yüzyıla tarihlenen templon arşitravının alt yüz bezemesiyle benzerdir (Grabar, 1976: 56-60, Pl.24, a-b). Efes İoannes Kilisesi templon arşitravları 11. yüzyıla, özellikle Piskopos Theodoros ve Mikhael Dukas dönemine (1078-1080) tarihlendirilirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.31. Efes İoannes Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 30

Envanter No : -----

Geldiği Yer : -----

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi Deposu

Ölçüleri : 1.parça G.112cm, D.34cm, H.11cm

2.parça G.145cm, D.34cm, H.11cm

3.parça G.74cm, D.34cm, H.11cm

Tanım : Beyaz mermerden kaliteli bir işçiliğe sahip olan arşitrav parçası iki birleşen ve bir birleşmeyen parçadan oluşmaktadır. Ön yüzde kesintisiz devam eden geçmeli dairelerin içinde Malta haçı , dört, altı, sekiz kollu rozetler, çarkıfelek, kenarları içbükey iç içe iki kare gibi motifler vardır. Parçanın alt yüzü üç değişik düzenleme ile bezenmiştir. Sağdan sola doğru dört yapraklı rozetlerden oluşan dikine bir bordürün yanında dikdörtgen bir çerçeve içinde kenarlarında burgu yaparak birer daire oluşturan kalın bir silmeden meydana gelen eşkenar dörtgenin ortasına daire içinde İsa'nın sembolü krizma ve köşelerdeki dairelerin içlerine çapraz köşelerde aynı motifler olmak üzere Malta haçı ve altı kollu rozet yerleştirilmiştir. Bu düzenlemenin yanında dikdörtgen bir çerçeve içinde iki sıra halinde altı adet geçmeli dairenin içi ön yüzdeki düzenlemede kullanılan motiflerle doldurulmuştur. Sağdaki motif ise uzunlamasına dikdörtgen içinde beş adet içleri çarkıfelek, altı kollu rozet ve Malta haçı ile dolgulu daireden oluşmaktadır. Birleşmeyen parçanın alt yüzünde ise ön yana iki eşkenar dörtgenin her biri bir kare ile kesilmiş, birinin içi sekiz, diğerinin dört kollu rozetle dolgulanmıştır (Şekil 3.32, 3.33, 3.34).

Yayınlar : Yalçın ve Büyükkolancı, 2003: 89-101.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçası (Kat.No.1) ve Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitrav parçasıyla motif yönünden benzerlik göstermektedir. Bu parçalar yapının kaynaklarda iyi durumda olduğunun belirtildiği 10.-11. yüzyıla tarihlendirilebilirler.

Şekil 3.32. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Şekil 3.33. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Şekil 3.34. Efes İoannes Kilisesi deposundaki arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 31

Envanter No : Ba12

Geldiği Yer : -----

Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Ölçüler : -----

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünde düğümlerle birbirine bağlı, alt kısımları içe dönerek birer burgu meydana getiren dairelerin içinde palmet motifi yer almaktadır. Parçada ön yüzle alt yüz arasında yer yer çift boğumlarla sıkılıp yumurta motifleri oluşturulmuş bir bordür vardır. Alt yüzde ise alttan ve üstten üç silmeli bir çerçeve içinde gene üç silmeli, içine simetrik palmet motifi yerleştirilmiş, uçlarında burgular yaparak daireler oluşturan bir eşkenar dörtgen bulunmaktadır (Şekil 3.35).

Yayınlar : Yalçın, 1999: 301-319, res.1.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın ön yüzünde yer alan düzenlemeye Efes Meryem Ana Kilisesi Payeli Bazilika arşitrav parçasını (Kat.No.46) ve Efes Müzesi 444 ve 448 Env.No'lu parçaları örnek verebiliriz. Parça 11. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Yalçın, 1999 : 308).

Şekil 3.35. Efes İoannes Kilisesi'nde Ba12 Env.No'lu parça (Yalçın'dan)

Kat.No. 32

Envanter No : Ba24

Geldiği Yer : -----

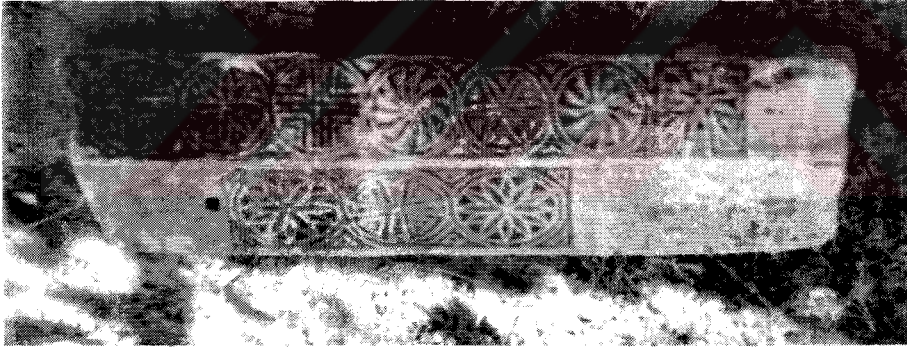
Bulunduğu Yer : Efes H. İoannes Kilisesi

Ölçüler : G.79,5cm, D.28,5cm, H.12cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzündeki antrolaklı düzenlemede dairelerin içlerine çarkıfelek, yaprak sayıları değişen rozetler ve haç motifleri yerleştirilmiştir. Alt yüzde ise dikdörtgen çerçeve içinde birbirine bağlı üç daireden ortada yer alanda kol araları üçgen şekliyle dolgulanmış bir Malta haçı, iki yanında on iki kollu rozetler bulunmaktadır (Şekil 3.36).

Yayınlar : Yalçın, 1999: 301-319, res.2.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Bergama Müzesi A 1975 Env.No'lu parçanın dairesel düzenlemesiyle benzerlik göstermektedir. Parça 10.-11. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Yalçın, 1999 : 308).

Şekil 3.36. Efes İoannes Kilisesi'nde Ba24 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Yalçın'dan)

3.8. Efes Meryem Ana Kilisesi

Kat.No. 33

Envanter No : ----

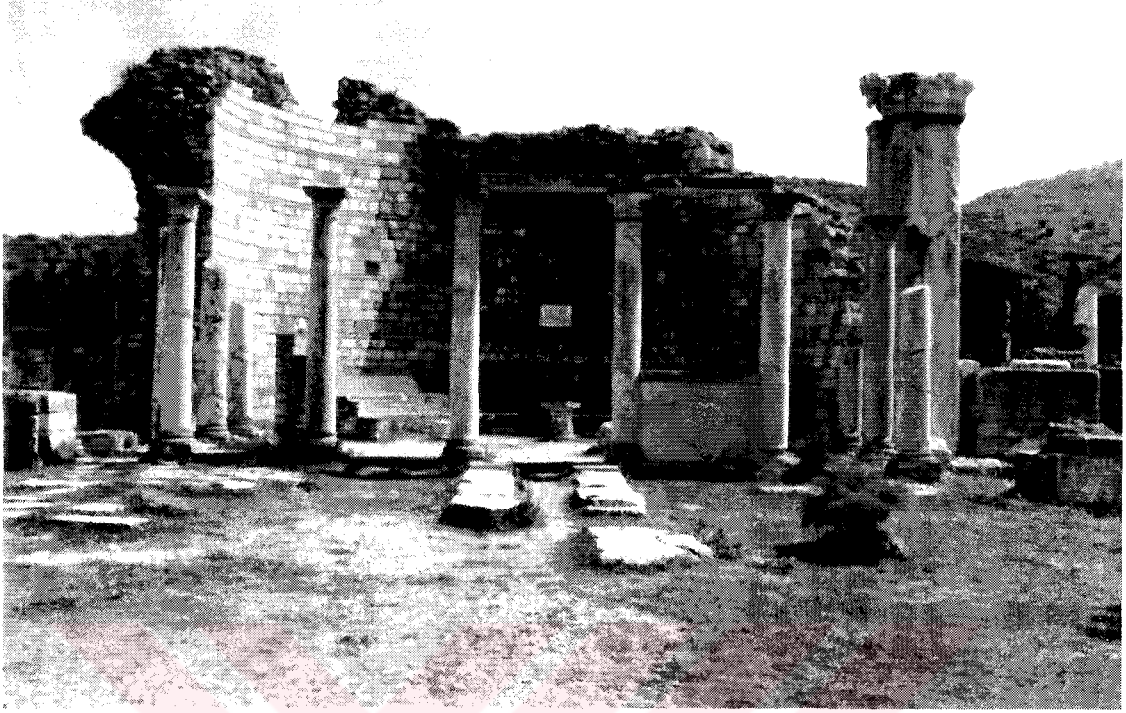
Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.170cm, D.65cm, H.18cm

Tanım : Birleşen iki parçadan oluşan tüm haldeki levha templondaki yerine konmuştur (Şekil 3.37). Ön yüzünde birbirine düğümlerle bağlı dairelerden oluşan bütün templonu çevrelediği düşünölen düzenlemede dairelerin içleri çeşitli tipte rozetler ve çarkıfelek motifiyle dolgulanmıştır. Parçanın alt yüzünde üç silmeli şeritten oluşan, kol uçları yaprak şeklinde açılarak dışa doğru dönen ve birer küçük daire meydana getiren bir eşkenar dörtgen yer almaktadır. Dairelerin içleri çapraz köşedekiler birbiriyle eş olmak üzere dört yapraklı rozet ve çarkıfelek motifiyle bezelidir. Eşkenar dörtgenin içinde ise iki yandakiler küçük, ortadaki büyük içleri rozet dolgulu antrolaklı daireler yer almaktadır (Şekil 3.38).

Yayınlar : Knoll ve diğ, 1932: 67, res.80, 3.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (**Barsanti, 1988: 288**).

Şekil 3.37. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu genel görünüş

Şekil 3.38. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü

Kat.No. 34

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.193cm, D.65cm, H.15cm

Tanım : Kırık parçaları birleştirilerek templondaki yerine konulan parçanın ön yüzünde düğümlü daire düzenlemesi devam etmektedir. Alt yüzünde ise dikdörtgen çerçeve içinde iki ayrı kompozisyon yer almaktadır. Birinde içinde on iki kollu rozet bulunan eşkenar dörtgenin kenarlarındaki dairelerde çapraz köşedekiler birbiriyle eş olan çarkıfelek ve dört kolu rozet motifi vardır. Diğer düzenlemede ise antrolaklı üç daireden iki yandakiler büyük, ortadaki daha küçüktür. Dairelerin içleri çarkıfelek, sekiz ve altı kollu rozetle dolguludur (Şekil 3.39).

Yayımlar : Knoll ve diğ., 1932: 67, res.80, 1.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan daireli düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.39. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü

Kat.No. 35

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüleri : G.202cm, D.68cm, H.15cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünde içleri çeşitli tipte rozetlerle dolgulu, düğümlerle birbirine bağlı daireler yer alırken alt yüzde dikdörtgen çerçeve içinde antrolaklı bir düzenleme vardır. Ortada küçük iki yanda daha büyük üç silmeli dairelerin içleri altı kollu rozet, çarkıfelek ve sekiz kollu rozetle dolgulanmıştır (Şekil 3.40).

Yayımlar : Knoll, ve diğ. 1932: 67, res.80, 5, Türköz, 1977: 43, res.89.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (**Barsanti, 1988: 288**).

Şekil 3.40. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü

Kat.No. 36

Envanter No : -----

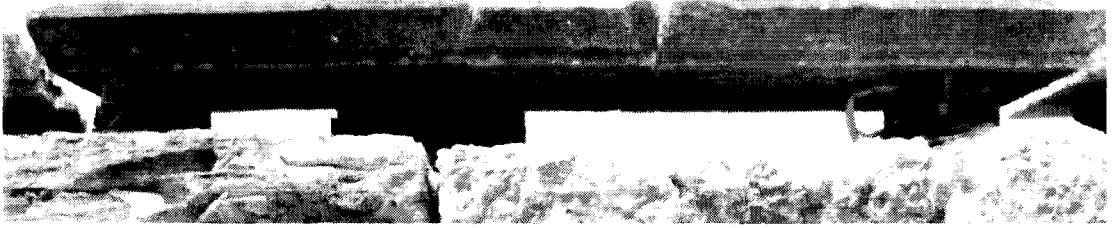
Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.242cm, D.65cm, H.15cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünde düğümlerle birbirine bağlı daire düzenlemesi devam ederken alt yüzde dikdörtgen çerçeve içinde antrolaklı bir düzenleme yer almaktadır. Ortadaki daha küçük iki yandakiler daha büyük üç silmeli dairelerin içlerinde çarkıfelek, kol araları yuvarlak hatlı yapraklar şeklinde düzenlenmiş bir Malta haçı ve altıgen içinde altı kollu bir rozet vardır (Şekil 3.41).

Yayınlar : Knoll ve diğ, 1932: 67, res.80, 2.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi temponuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.41. Efes Meryem Ana Kilisesi temponu arşitrav parçası ön yüzü

Kat.No. 37

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüleri : G.222cm, D.72cm, H.16cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünde içi çeşitli tipte motiflerle dolgulu daireler devam etmektedir. Parçanın alt yüzündeki dikdörtgen çerçeve içinde antrolaklı düzenlemede üç silmeli aynı boyutta üç dairenin içlerine çarkıfelek, Malta haçı ve altıgen içinde altı kollu rozet yerleştirilmiştir. Çerçeve içindeki küçük boşluklar ise yapraklarla dolgulanmıştır (Şekil 3.42).

Yayınlar : Knoll ve diğ, 1932: 67, res.80, 6.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi temponuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (**Barsanti, 1988: 288**).

Şekil 3.42. Efes Meryem Ana Kilisesi temponu arşitrav parçası ön yüzü

Kat.No. 38

Envanter No : -----

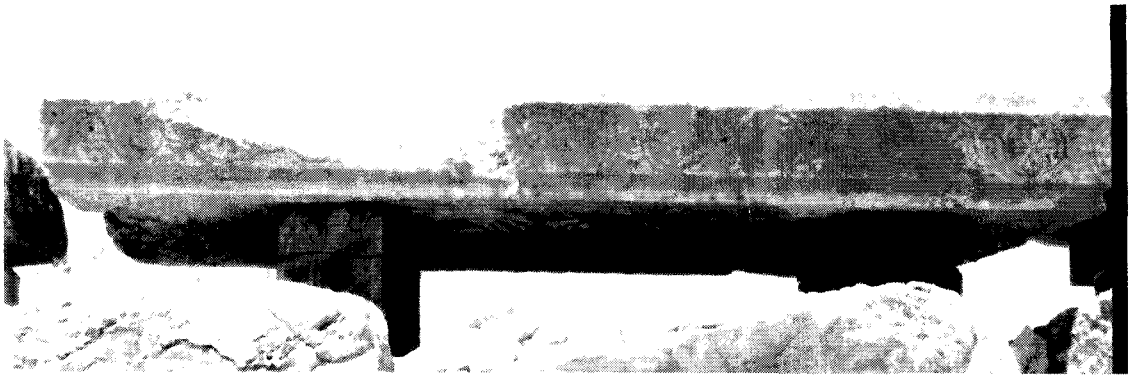
Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.188,5cm, D.67cm, H.15cm

Tanım : İki birleşen parçadan oluşan arşitravın iki yüzü işlemelidir. Ön yüzünde içleri çeşitli tipte rozetlerle dolgulu, düğümlerle birbirine bağlı daireler yer alırken alt yüzde dikdörtgen çerçeve içinde antrolaklı bir düzenleme vardır. Dikdörtgen çerçeve içinde üç silmeli ortadaki küçük yanlardakiler büyük üçlü daire düzenlemesinin içleri kolları içbükey sekizgen içinde krizma, sekiz yapraklı rozet ve bir kolu kazılmış üç şeritli kolları olan bir krizmayla dolgulanmıştır. Bu düzenlemenin yanında dikine duran, kolları dışa doğru burgularla son bulan, ortasında dört yapraklı bir rozet olan eşkenar dörtgen yer almaktadır (Şekil 3.43).

Yayınlar : Knoll ve diğ, 1932: 67, res.80, 4.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (**Barsanti, 1988: 288**).

Şekil 3.43. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön yüzü

Kat.No. 39

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüleri : G.103cm, D.58,5cm, H.17cm

Tanım : İki kenarı kırık olan parçanın ön yüzünde düğümlerle birbirine bağlı dairelerin içlerinde çarkıfelek ve kol sayısı değişen rozetler vardır. Parçanın alt yüzünde ise kenarları dışa doğru geniş burgu yapan, burgularının içi çarkıfelek ve altı kollu küçük bir rozetle dolgulu üç silmeli bir eşkenar dörtgenin içinde ortalarından içe basık üç dairenin birbirine geçmesiyle oluşmuş bir motif, köşe dolgularında ise stilize palmet motifi yer almaktadır (Şekil 3.44).

Yayınlar : Kutlu, 1980: 65-66, res.37.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzdeki dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.44. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 40

Envanter No : ----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.89cm, D.36cm, H.15cm

Tanım : İki yüzü işlemeli, kenarları kırık, alt yüzünün bir kısmı mevcut olan parçanın ön yüzünde düğümlerle birbirine bağlı dairelerin içlerine çeşitli tipte rozet ve haç motifleri yerleştirilmiştir. Alt yüzde ise tam olarak anlaşılamaön muhtemelen ortada aynı merkezli iç içe altı dairenin oluşturduğu şeritin içinde stilize bir çiçek vardır. Merkezi daireyi oluşturan bu altı şerit köşelerde üç şeritli düğümler yaparak daha küçük daireler oluşturur. Bu motifin yanında küçük bir kısmı görülen bir düzenleme daha vardır (Şekil 3.45).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan daireli düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.45. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 41

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.86cm, D.39cm, H.17cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan parçanın ön yüzünde çarkıfelek, Malta haçı ve çeşirli tipte rozet dolgulu, düğümlü dairelerden oluşan bir bordür yer almaktadır. Alt yüzünde ise dikdörtgen alanda antrolaklı bir düzenleme vardır. Dairelerin içleri çarkıfelek ve yaprak sayısı değişen rozetlerle dolgulanmıştır (Şekil 3.46).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan daireli düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.46. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 42

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.47cm, D.44cm, H.15cm

Tanım : Arşitravın köşe kısmından bir parçadır. Ön yüzlerde düğümlerle birbirine bağlı, içleri kol sayısı değişen rozet ve çarkıfelek motifleriyle dolgululu daireler yer almaktadır. Parçanın alt yüzünde bezeme bulunmamaktadır. Sütun başlığının geldiği bölümdür (Şekil 3.47)

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan daireli düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi temponuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.47. Efes Meryem Ana Kilisesi temponu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No.43

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.83cm, D.59cm, H.15cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünün az bir kısmı mevcuttur. Bu yüzde içleri çeşitli tipte rozetlerle dolgulu, düğümlerle birbirine bağlı daireler yer alırken, alt yüzdeki motifin çok az bir kısmı gözükmektedir. Muhtemelen kol uçları dışı doğru kıvrılan eşkenar dörtgenli bir düzenleme mevcuttur (Şekil 3.48)

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.48. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No.44

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüleri : G.56cm, D.44cm, H.15cm

Tanım : Arşitrav parçasının ön yüzünde düğümle birbirine bağlı daireler devam etmektedir. Alt yüzünde ise mevcut motiften anlaşıldığı kadarıyla üç silmeli eşkenar dörtgenin kol uçları dışı doğru burğu yaparak yaprak şekline dönüşmektedir (Şekil 3.49)

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan daireli düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.49. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası ön ve alt yüzü

Kat.No.45

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.27cm, D.40cm, H.14cm

Tanım : Arşitravın oldukça küçük bir parçasıdır. Parçada ön yüzden bir kısım mevcut değildir. Alt yüzde muhtemelen üç geniş silmeli, düğümlü dikdörtgen çerçevenin içi ortada çarkıfelek motifiyle dolgulu daireden iki yana çıkan ucu üç yapraklı palmetle sonuçlanan kıvrık dallarla dolgulanmıştır (Şekil 3.50).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzde yer alan dairesel düğümlü düzenlemeye İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçasını (Kat.No.1), Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravı, Efes İoannes Kilisesi arşitrav parçalarını (Kat.No.30) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi 4022 Env.No'lu arşitrav parçasını (Alpat, 1982: 69, Fiş No.183, res.285) örnek verebiliriz. Meryem Ana Kilisesi templonuna ait arşitrav parçaları 10.-11. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288).

Şekil 3.50. Efes Meryem Ana Kilisesi templonu arşitrav parçası alt yüzü

Kat.No. 46

Envanter No : -----

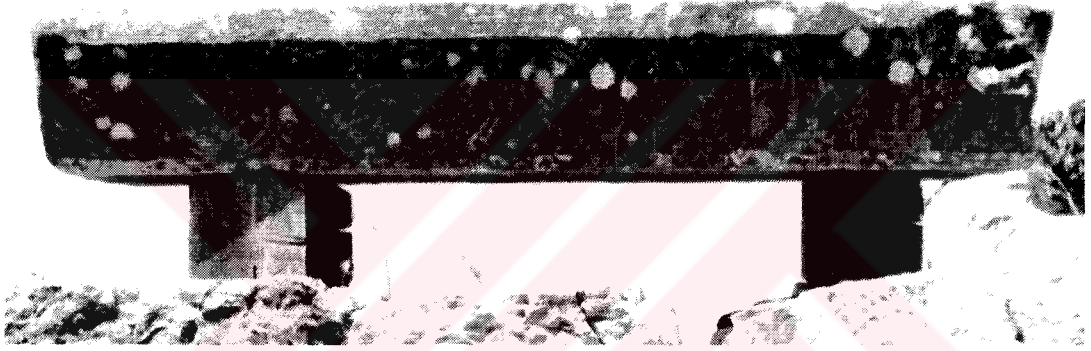
Bulunduğu Yer : Efes Meryem Ana Kilisesi

Ölçüler : G.127cm, D.46cm, H.15cm

Tanım : Payeli bazilikaya ait iki kenarı da kırık olan arşitrav parçasının iki yüzü işlemelidir. Ön yüzünde alt kısmı içe doğru kıvrılan burgularla sonuçlanan dört adet dairenin içi palmet motifiyle bezelidir. Ön yüzdeki diğer kompozisyon kenarda tek, ortada çifte basamaklı kaideli sütunların taşıdığı atnalı kemer sırasından meydana gelmektedir. Kemerlerin içi daire dizisinde olduğu gibi palmet dolguludur. Alt yüzde ise dikdörtgen çerçeve içinde üç silmeli şeritten oluşmuş, bir düğümle birbirine bağlı içleri farklı şekilde dolgulanmış ikili grup halindeki dairelerden oluşan geometrik bir düzenleme vardır (Şekil 3.51).

Yayınlar : Knoll ve diğ., 1932: 67, res.82, Sodini, 1980: 135, Pl.38a, Buchwald, 1995: 257, Kat.No.6.1, res.10.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın ön yüzünde yer alan atnalı kemerli arkad motifi Sardis deposundaki arşitrav parçalarında (**Buchwald, 1995: 262, Kat.No.16, res.19-24**) ve Bergama Müzesi'ndeki A1975 Env.No.lu arşitrav parçasında da görülmektedir. Bu parçaların tek ortak özellikleri atnalı kemerli olmaları değildir. Arkad motifinde çifte sütunların basamaklı kaideye oturmaları ve başlıklarının olmamaları da ortak özellikleridir. Benzer özellikler doğrultusunda bu parçalar için aynı zamanlarda, tek bir atölyede yapıldığını söyleyebiliriz. Örneklerin birbirine yakın bölgelerde olmaları da bu düşünceyi desteklemektedir (**Buchwald, 1995: 252**). Buchwald, Sardis örneklerini 9. yüzyıla tarihlemektedir. Benzer parçalardan biri de 10.-11. yüzyıla tarihlendirilen Ksantos'daki templon arşitravidir. Sodini iki parça arasında özellikle kemer içi dolgularının benzer olduğuna değinmektedir (**Sodini, 1980: 135**). Bu karşılaştırmalar sonucunda parçayı 10. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Şekil 3.51. Efes Meryem Ana Kilisesi arşitrav parçası ön yüzü

3.9. Bergama Müzesi

Kat.No. 47

Envanter No : A 1975 / ----- (Eski Env. No: 216)

Geldiği Yer : Akropol Tiyatro Terası

Bulunduğu Yer : Etnografya Müzesi Deposu /

Bergama Arkeoloji Müzesi Bahçesi

Ölçüler : G.125cm, D.44cm, H.16cm /

G.51cm, D.32cm, H.13cm

Tanım : İki yanı kırık olan arşitrav parçasının iki yüzünde işleme vardır. Parçanın ön yüzünde mevcut düzenlemeden anlaşıldığına göre atlamalı olarak birbirine geçmeli , içleri çarkifelek ve rozetlerle dolgulu üç daire ve basamaklı kaideye ve çifte sütunlara oturan, atnalı kemer dolgularında palmet motifleri yer almaktadır. Alt sırada iki farklı motif vardır. Birinde iki silmeli daire içinde gene iki silmeli dört yapraklı iri bir rozet , diğerinde çifte silmeyle oluşmuş geometrik bir düzenleme vardır (Şekil 3.52).

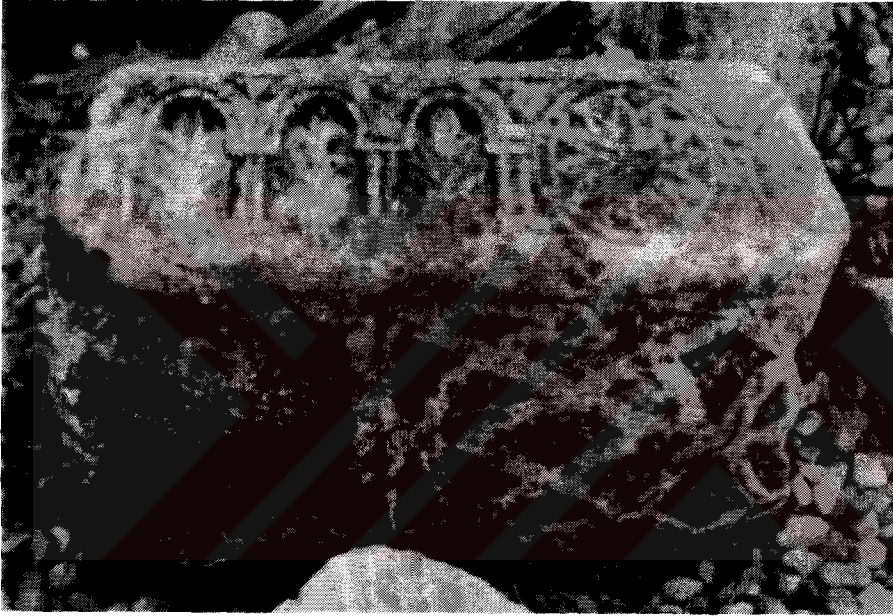
Şekil 3.52. Bergama Müzesi A 1975 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Zaim'den)

Arşitravin A 1975 Env.No'lu parçasıyla birleşmeyen bir parçası daha vardır. Ön yüzü aynı şekilde bezeli parçanın alt yüzünde ise geometrik bir motif bulunmaktadır.

Dikdörtgen çerçeve içinde ortada, iki yandan dairelerle çevrili bir eşkenar dörtgen yer alırken, motifin solunda dikdörtgen çerçevenin kısa kenarından eşkenar dörtgenin ortasına doğru uzanan bir ikiz kenar üçgen vardır (Şekil 3.53).

Yayınlar : Conze, 1913: 314, Kat.No.30, Zaim, 1970: 25-26, res.58-60, Buchwald, 1995: 261-262, res.13-15.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçayı ön yüzünde yer alan üç grulu atnalı kemer sırası motifiyle Sardis deposundaki arşitrav parçalarıyla karşılaştırabiliriz (Buchwald, 1995: 262, Kat.No.16, res.19-24).

Şekil 3.53. Bergama Müzesi A 1975 Env.No'lu arşitravin parçası ön ve alt yüzü

Kat.No. 48

Envanter No : A 2082 (Eski Env. No: 323)

Geldiği Yer : Akropolis Tiyatro Terası

Bulunduğu Yer : Bergama Arkeoloji Müzesi Bahçesi Depo Önü

Ölçüleri : G.44cm, D.24cm, H.16cm

Tanım : İki yüzü işlenmiş olan arşitrav parçasının iki kenarı da kırktır. Parçanın ön yüzünde birbirine düğümlerle bağlanan daire ve kare formlarından oluşan düzenlemede, dairenin içinde sekiz kollu bir rozet, karelerin içinde ise farklı tipte palmetler yer almaktadır. Alt yüzde kare çerçeve içinde bir çarkıfelek motifı vardır. Bu motifin bir kısmı sonradan sütun başlığı yeri için kazılmıştır. Conze arşitravın dört parçadan oluştuğunu belirtmektedir. Ancak müzede başka parçasına ulaşılmıştır (Şekil 3.54).

Yayımlar : Conze, 1913: 314, Kat.No.31, Zaim, 1970: 28, res.67.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Darkale Kırkoluk Camisi çeşmesinde bezeme ve döşeme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.68) ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. 2108, Zaim, 1970: 24-25, res.52-55. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.3. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.137, Katipoğlu, 1991: 116, res.121. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.5. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No., 143, Katipoğlu, 1991: 118, res.123. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.6.

Şekil 3.54. Bergama Müzesi A 2082 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü

Kat.No. 49

Envanter No : Kayıtsız

Geldiği Yer : ----

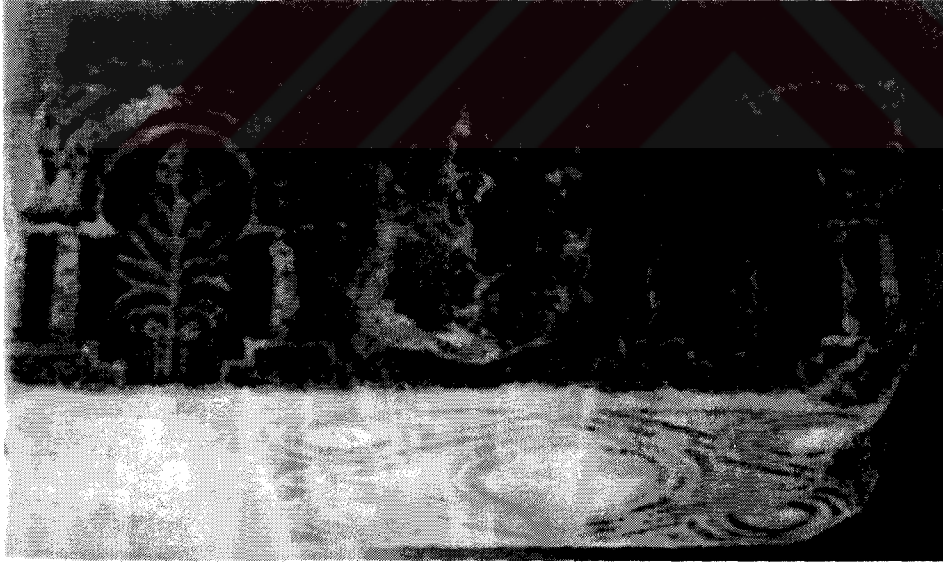
Bulunduğu Yer : Bergama Arkeoloji Müzesi Bahçesi

Ölçüler : G.52cm, D.26cm, H.18cm

Tanım : İki yüzü işlemeli arşitrav parçasının ön yüzünde basamaklı kaideye oturan, yanlarda tek ortada çifte sütunlardan oluşan kemer dizisinin içi palmet motifleriyle dolguludur. İki kemerin arasında yer alan, muhtemelen parçanın merkezindeki kabara üzerinde haç motifi olduğu için kazılmıştır. Alt yüzünde dikdörtgen çerçeve içinde iki sıra şeritten oluşan, kenarlarında şeritlerin burğu yapmasıyla hareketlendirilmiş bir eşkenar dörtgenin içinde gene iki sıra şeritli bir daire vardır. Ne eşkenar dörtgende, ne de dairede hiçbir süsleme yoktur (Şekil 3.55).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Tire Müzesi arşitrav parçası Env.No.233, Buchwald, 1995: 263, res.25.

Şekil 3.55. Bergama Müzesi Env.No'su olmayan arşitrav parçasının ön ve alt yüzü

Kat.No. 50

Envanter No : 2088 (Eski Env. No: 329)

Geldiği Yer : Akropol

Bulunduğu Yer : Bergama Arkeoloji Múzesi Deposu

Ólçüleri : G.90cm, D.45cm, H.16cm

Tanım : İki parçadan oluşan arşitravın iki yüzü de bezemelidir. Parçaların birleşme yeri eksiktir. Muhtemelen parçanın ön yüzünde atlamalı olarak düğümlerle birbirine bağlı ikişer daire ve basamaklı kaidelere oturan içi palmet dolgulu iki kemer sırası yer almaktadır. Alt yüzünde ise kare içinde Malta haçı vardır (Şekil 3.56).

Yayınlar : Conze, 1913: 314, Kat.No.29, Zaim, 1970: 27, res.63, Buchwald, 1995: 262, res.16.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Antalya Múzesi arşitrav parçası Env. No.A-27, Bayraktar, 1972: 55-57, Lev.27, res.53-54.

Şekil 3.56. Bergama Múzesi 2088 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Zaim'den)

Kat.No. 51

Envanter No : 2108 (Eski Env. No: 349)

Geldiği Yer : Kırk y

Bulunduğu Yer : Etnografya Müzesi Deposu

Ölüler : G.186cm, D.42cm, H.12cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın sol tarafı kırkıktır.  n yüzünde atlamalı olarak yer alan birbirine d g mlerle bağlı daire ve kareden oluşan düzenlemede dairelerin içleri küçük bitkisel rozetlerle, karelerin içleri ise değişik tipte dört yapraklı stilize  i ek rozetleri ve çeşitli tipte geometrik düzenlemelerle dolguludur. Alt yüzde ise  c silmeli şritten oluşan, oldukça uzun kenarlarının uçları dışarı doğru kıvrılarak burgular meydana getiren eşkenar dörtgenin ortasında iki silmeli daire içinde bir Malta haçı yer almaktadır. Sağ kısmında ise kare  er eve içinde on iki kollu bir rozet vardır (şekil 3.57).

Yayınlar : Zaim, 1970: 24-25, res.52-55, Buchwald, 1992: 294-295, res.3.

Benzer  rnekler ve Tarihlendirme : Darkale Kırkoluk Camisi  eşmesinde bezeme ve döşeme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.68) ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. A 2082, Conze, 1913: 314, Kat.No.31. ; Zaim, 1970: 28, res.67. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.137, Katipoğlu, 1991: 116, res.121. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.5. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.143, Katipoğlu, 1991: 118, res.123. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.6.

şekil 3.57. Bergama Müzesi 2108 Env.No'lu parçanın  n ve alt yüzü (Zaim'den)

Kat.No. 52

Envanter No : 1977 ve 1982 (Eski Env. No: 218 ve 223)

Geldiği Yer : Asklepion

Bulunduğu Yer : Bergama Arkeoloji Múzesi Bahçesi Depo Önünde

Ölçüleri : Env.No. 1977nolu parçanın ölçüleri : G.73cm, D.52cm, H.17cm

Tanım : İki parçadan oluşan arşitravın sadece ön yüzü işlemelidir. İki parçada da aynı düzenleme vardır. Kare çerçeve içinde stilize yapraklar, üzüm salkımları ve içleri palmet dolgulu dört eşkenar üçgen motifi yer almaktadır (Şekil 3.58).

Yayınlar : Zaim, 1970: 26, res.61-62, Barsanti, 1988: 283, Pl.IV, 2.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme :

Şekil 3.58. Bergama Múzesi 1977 Env.No'lu parça

3.10. Manisa Müzesi

Kat.No. 53

Envanter No : 114

Geldiği Yer / Geliş Şekli : ----- / Bağış

Ölçüler : G.75cm, D.37cm, H.16cm

Tanım : Ön yüzü ve alt yüzünün üst kısmı oldukça aşınmış olan parçanın alt yüzünde ortada kalın silmeli bir daire içinde on iki kollu bir rozet ve ondan çıkan dört kalp biçiminde yaprak vardır. Sağdaki motifin tam olarak ne olduğu anlaşılamamaktadır. Solda ise kol uçları dışarıya doğru genişleyen, kolları arasında irice birer yaprak bulunan bir haç yer almaktadır (Şekil 3.59).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 122, res.129.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ödemiş-Mursallı Köyü Camisi'nde devşirme kullanılan parçanın (Kat.No.21) alt yüzünde de çeşitli tipte rozetler ve haçlar kullanılmıştır.

Şekil 3.59. Manisa Müzesi 114 Env.No'lu parçanın alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 54

Envanter No : 156

Geldiği Yer / Geliş Şekli : ---- / Bağış

Ölçüler : Üstteki : G.40cm, D.33cm, H.19cm

Alttaki : G.45cm, D.35cm, H.19cm

Tanım : İki birleşmeyen parçadan oluşan arşitravın iki yüzü işlemelidir. Parçaların ön yüzünde aynı düzenleme vardır. Biraz aşınmış olan düzenlemede iki silmeli dairelerin içine çarkıfelek ve çeşitli tipte rozetler yerleştirilmiştir. Parçalardan birinin alt yüzünde ortada sütun başlığının geldiği işlemez bölüm, sol yanında bir düğümle birbirine bağlanmış içleri altı yapraklı rozetle dolgulu iki daireden oluşan dikine bir düzenleme ve sağda muhtemelen dikdörtgen çerçeve içinde köşelerde burgular yapan bir eşkenar dörtgen yer almaktadır (Şekil 3.60).

Şekil 3.60. Manisa Müzesi 156 Env.No'lu parçanın alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

Diğer parçanın alt yüzünde ise gene birbirine bir düğümle bağlı, içi altı kollu rozetle dolgulu iki daire, yanında ise iki ince bir kalın silmeli daire içinde kolları uca doğru genişleyen sadece izi belli olan bir haç motifi bulunmaktadır (Şekil 3.61).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 120-121, res.127-128.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir Arkeoloji Müzesi arşitrav parçası (Kat.No.1).

Şekil 3.61. Manisa Müzesi 156 Env.No'lu arşitravin birleşmeyen parçasının alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 55

Envanter No : 130

Geldiği Yer / Geliş Şekli : ---- / Bağış

Ölçüler : G.130cm, D.38cm, H.18cm

Tanım : Birleşmeyen iki parçadan oluşan arşitravın iki yüzü de işlemelidir. Parçalar birleşmese de ön yüzdeki kompozisyonun süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır, çünkü iki parçanın birleşme yerinde örgülü bir haç yer almaktadır. Bir parçanın ön yüzünde düğümlerle birbirine bağlı içleri farklı motiflerle dolgulu daireler, diğer parçanın ön yüzünde ise birbirine düğümlerle bağlı daire ve eşkenar dörtgenden oluşan bir düzenleme vardır. Parçaların alt yüzünde ise üç silmeden oluşan şeridin meydana getirdiği antrolaklarla birbirine bağlı iki sıra halinde dairelerden bir düzenleme bulunmaktadır. Eksiklerinden dolayı birleştiremeyen parçaların orta kısmında madalyon içine kazılmış motif izlerden anlaşıldığına göre bir haç motifidir (Şekil 3.62).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 119, res.124-126, Buchwald, 1992: 294-295, res.7.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüz bezemesine İzmir (Agora) Müzesi'nden 258 Env.No'lu arşitrav parçasını ve Afyon Müzesi'nden 1404 Env.No'lu parçanın alt yüz bezemesini örnek verebiliriz (Parman, 2002: 99-100). Parçanın alt yüzünde yer alan iki sıra düğümlü dairesel düzenlemenin bir benzeri Seyitgazi Kümbet Köyü'ndeki Himmet Baba Türbesi'ndeki 10.-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilen devşirme parçada kullanılmıştır (**Parman ve Altınsapan, 2001: 124-126, res.11-12**).

Şekil 3.62. Manisa Müzesi 130 Env.No'lu parça ve birleşmeyen parçası
(Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 56

Envanter No : 133

Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Akhisar / 1936 / Bağış

Ölçüler : G.63cm, D.30cm

Tanım : Sol tarafı kırık olan parçanın sadece ön yüzünde süsleme vardır. Dikdörtgen çerçeve içinde yer alan çifte kareler hem çerçeveye hem birbirlerine düğümlele bağlıdır. Karelerin içleri atlamalı olarak stilize bir rozet ve palmetle dolgulanmıştır (Şekil 3.63).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 123, res.130.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : İzmir (Agora) Müzesi arşitrav parçası Env.No.260, Orlandos, 1937: 150-152, Kat.No.29, res.24. ; Grabar, 1976: 48, Pl.14. ; Ergil, 1970: 17-18, res.5. ; Konya Arkeoloji Müzesi korkuluk payesi Env.No.1023, Atasoy, 1975: 99, No.35, res.68.

Şekil 3.63. Manisa Müzesi 133 Env.No'lu parçanın ön yüzü (Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 57

Envanter No : 137

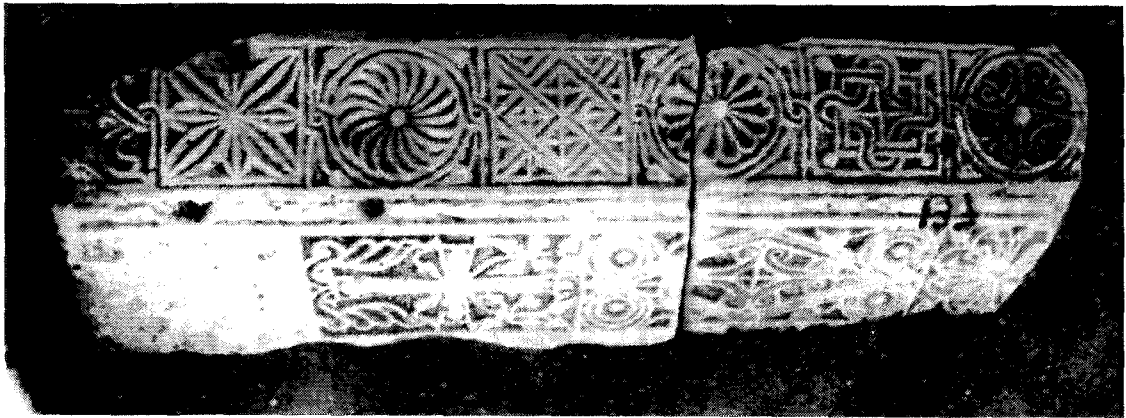
Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Akhisar / 1936 / Bağış

Ölçüler : G.75cm, D.29cm

Tanım : İki birleşen parçadan oluşan arşitravın ön yüzünde dikdörtgen çerçeve içinde atlamalı olarak yer alan birbirine düğümlerle bağlı daire ve kareden oluşan düzenlemenin iç dolguları çarkıfelek, çeşitli rozetler, geometrik şekiller gibi farklı motiflerdir. Dairelerin köşelerinde dallı sarmaşık yaprakları vardır. Alt yüzde ise üç değişik motif görülmektedir. İlkinde dikdörtgen çerçeve içinde, dikey kolunun orta ve alt kısmından yukarı doğru uzanan simetrik stilize bitkilerle bir Latin haçı, ikincide gene dikdörtgen çerçeve içinde köşeleri burgular yaparak üç silmeli daireler oluşturan eşkenar dörtgenin ortasında kolları dışa doğru burgular yapan bir haç bulunur. Üçüncü motif ise kolları kalp biçiminde yapraklarla sarılmış ve yaprağın içi ve dışı sarmaşık yapraklarıyla dolgu bir haçtır (Şekil 3.64).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 116, res.121, Buchwald, 1992: 294-295, res.5.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Darkale Kırkoluk Camisi çeşmesinde bezeme ve döşeme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.68) ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. A 2082, Conze, 1913: 314, Kat.No.31. ; Zaim, 1970: 28, res.67. ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. 2108, Zaim, 1970: 24-25, res.52-55. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.3. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.143, Katipoğlu, 1991: 118, res.123. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.6.

Şekil 3.64. Manisa Müzesi 137 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 58

Envanter No : 143

Geldiği Yer : ----

Ölçüler : G.110cm, D.44cm, H.13cm

Tanım : İki yüzü işlemeli olan parçanın ön yüzünde sağda kemer içinde bir palmet motifinden sonra atlamalı olarak birbirine düğümlerle bağlı içlerine Malta haçı, çarkıfelek ve çeşitli geometrik düzenlemeler kazılmış daire ve kare çerçeveler yer almaktadır. Alt yüzde ise dikdörtgen çerçeve içinde antrolaklı iki daire içinde çarkıfelek ve rozet motifi vardır (Şekil 3.65).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 118, res.123, Buchwald, 1992: 294-295, res.6.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Darkale Kırkoluk Camisi çeşmesinde bezeme ve döşeme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.68) ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. A 2082, Conze, 1913: 314, Kat.No.31. ; Zaim, 1970: 28, res.67. ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. 2108, Zaim, 1970: 24-25, res.52-55. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.3. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.137, Katipoğlu, 1991: 116, res.121. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.5.

Şekil 3.65. Manisa Müzesi 143 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 59

Envanter No : -----

Geldiği Yer : -----

Ölçüler : G.170cm, B.100cm, K.16cm

Tanım : Birleşen iki parçadan oluşan levha üzerinde dört silmeli şeritten meydana gelen antrolak dikdörtgen çerçeve içinde solda altıgen çerçeveli bir krizma, yanında altı kollu rozet dolgulu küçük bir daire ve onun da yanında içleri değişik tipte rozet dolgulu üç daire yer almaktadır. Levhanın üzerinde Roma dönemi karakterine sahip yazı vardır. Muhtemelen Roma dönemine ait bir lahit yüzü Bizans döneminde arşitrav parçası olarak kullanılmıştır. Daha sonra da alt kenarı yarım daire biçiminde kesilerek pencere veya kapı üzerinde yeniden kullanılmıştır (Şekil 3.66).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 106, res.111.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parçanın alt yüzünde yer alan geometrik düzenlemenin bir benzeri Kastoria, Anargyris Kilisesi'nin 11. yüzyıla tarihlendirilen mimari plastik parçalarından bir levhada kullanılmıştır (Grabar, 1976: 61-62, Pl.XXXII,d).

Şekil 3.66. Manisa Müzesi Env.No'su bilinmeyen parçanın alt yüzü
(Katipoğlu'ndan)

Kat.No. 60

Envanter No : 76

Geldiği Yer / Geliş Tarihi / Geliş Şekli : Kırkağaç / 1935 / Bağış

Ölçüler : G.69cm, D.35cm, H.19cm

Tanım : İki yüzü işlemeli parçanın ön yüzünde solda madalyon içinde arkaya bakan kafası kuyruğuna değen bir tavus kuşu , ortada sekiz yapraklı bir kabara ve sağda basamaklı kaideye oturan sütunlardan oluşan sadece bir kemeri mevcut kemer dizisi içinde palmet motifi yer almaktadır. Alt yüzde ise ön yüzdeki kabarayla aynı eksen üzerinde yer alan zikzaklı bir düzenlemeye sahip bir haç vardır (Şekil 3.67).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 117, res.122, Buchwald, 1995: 259-260, res.11, Anabolu, 1998: 104, res.12.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Hayvan figürünün ve arkad sırasının birlikte kullanıldığı parçayı Yenice Köyü Camisi duvarında devşirme olarak kullanılan arşitrav parçası (Kat.No.22) (Keil ve Premerstein, 1914: 75-76) ve Tatarlı Camisi duvarındaki devşirme arşitrav parçasıyla (Buckler ve diğ., 1933: 44, No.135, Pl.33) karşılaştırabiliriz. Yenice Köyü'ndeki parça 10. yüzyıla, Tatarlı'daki parça ise 9.-10. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Daha çok hayvan figürlerinin üslubuna dayanılarak yapılan bu değerlendirmede Manisa Müzesi'ndeki parçayı 10. yüzyıl sonu - 11. yüzyıl başına tarihlendirebiliriz.

Şekil 3.67. Manisa Müzesi 76 Env.No'lu parçanın ön ve alt yüzü (Katipoğlu'ndan)

3.11. Manisa ve Çevresindeki Devşirme Arşitravlar

Kat.No. 61

Envanter No : ----

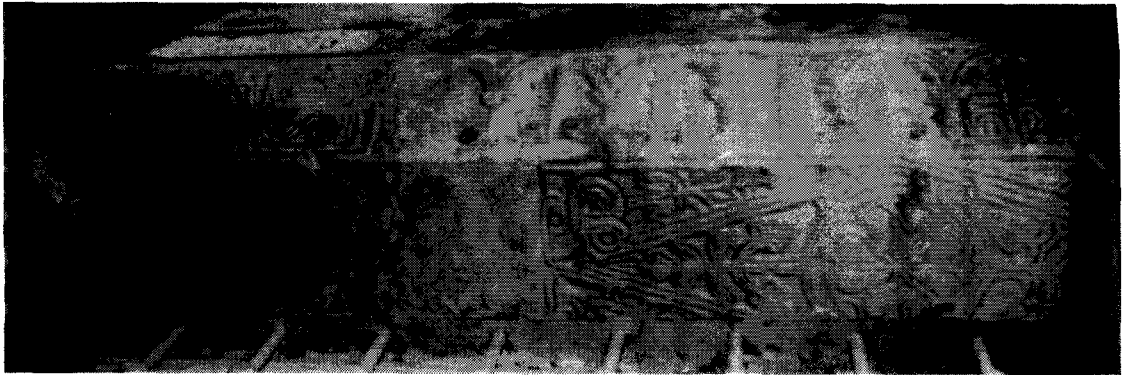
Bulunduğu Yer : İvaz Paşa Camisi Doğu Cephesi Penceresi

Ölçüler : G.177cm, D.24cm

Tanım : Pencere sövesinde devşirme olarak kullanılan arşitravın iki yüzü işlemelidir. Mevcut parçanın ön yüzünde içleri stilize çiçeklerle dolgulu muhtemelen atlamalı olarak kare ve daireden oluşan geçmeler ve içi palmet motifiyle bezeli arkad sırasıyla süslenmiştir. Alt yüzde ise sağ tarafı ve alt kısmı sıva altında kalan dikdörtgen çerçeve içinde düğümlerle zenginleştirilmiş eşkenar dörtgen içinde ve köşe boşluklarında bitkisel bezeme kullanılmıştır. Büyük olasılıkla arşitravın orta kısmı olan kemerin içinde basamaklı bir kaideye oturan, kol uçları inci taneli tahrip olmuş bir Malta haçı bulunmaktadır (Şekil 3.68).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 43, res.34-35.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Ön yüzünde yer alan düğümlü düzenleme ve kemer dizisi motifleriyle İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki 1562 Env.No'lu parçayla benzerlik göstermektedir (Mendel, 1966: 531-533, Kat.No.734).

Şekil 3.68. Manisa İvaz Paşa Camisi penceresindeki devşirme arşitrav

Kat.No. 62

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Revak Sultan Türbesi Kuzey Duvarında

Ölçüleri : G.29cm, D.17cm

Tanım : Revak Sultan Türbesi kuzey duvarında yer alan devşirme parça oldukça küçük boyutludur. Parçada burmalı üç sütunun taşıdığı iki kemer açıklığı içinde servi ağacına benzeyen birer motif görülmektedir (Şekil 3.69)

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 39, res.31.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Konya Arkeoloji Müzesi arşitrav parçası, Atasoy, 1975: 51, No.11, res.39.

Şekil 3.69. Manisa Revak Sultan Türbesi kuzey duvarındaki devşirme parça

Kat.No. 63

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Manisa Ulu Camisi Avlu Kuzey Girişi Basamaklarında

Ölçüler : G.183cm, D.50cm

Tanım : Yer yer tahrip olmuş devşirme parçada antrolaklarla bağlanan kare çerçevelerin içinde dört yapraklı çiçeklerin oluşturduğu bir düzenleme vardır (Şekil 3.70).

Yayınlar : Katipoğlu, 1991: 25, res.20.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Manisa Müzesi korkuluk payesi Env.No.72, Katipoğlu, 1991: 132, res.138.

Şekil 3.70. Manisa Ulu Camisi kuzey girişindeki basamaklarda devşirme kullanılan arşitrav parçası

Kat.No. 64

Envanter No :

Bulunduğu Yer : Manisa Ulu Camisi Doğu Kapısının Sağında ve Solunda

Ölçüler : Sağdaki : G.91cm, D.23cm

Soldaki : G.98cm, D.23cm

Tanım : Avlunun doğu kapısının ön duvarlarının sağ ve sol üst kısmında karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Sağ taraftaki parçada sağdan itibaren yeleli bir aslan figürü, kabara halinde sekiz kollu bir çiçek ve basamaklı kaideli burmalı sütunların taşıdığı üç kemer dizisi vardır. Kemerler içinde palmet motifleri yer almaktadır. Parçanın üst kısmında bir satır bir yazı bulunmaktadır (Şekil 3.71).

Şekil 3.71. Manisa Ulu Camisi doğu kapısının sağında yer alan devşirme parça

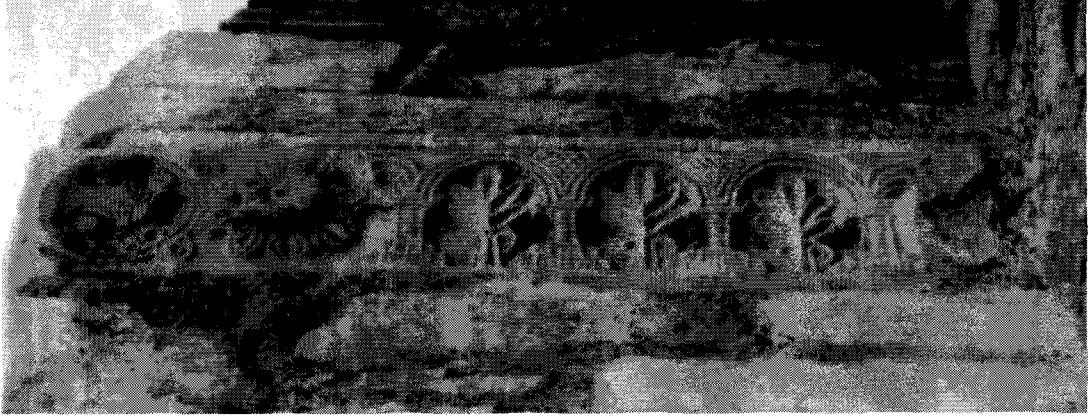
Sol taraftaki parçanın ön yüzünde ise soldan itibaren antrolaklı çerçeve içinde yeleli bir aslan figürü, yanında sekiz kollu çiçek kabarası ve kaideli, burmalı sütunlar içinde palmet figürü yer almaktadır. Yazı satırı bu parçada da devam eder (Şekil 3.72).

+ Έχ των σων οίχέτης, ό σδς πόθω σοί, τόνδε Μιχαηλ
(πρ)οσφέρει τόν ναδν ιεράρχα + Έτους ξυοέ ..?... ìν í,

(Herrmann, 1989: 497)

Bu iki parçanın üzerindeki birbirini tamamlayan grekçe kitabede : “Bu mabedi senin kulların sana ithaf ettiler Ey Mihail 967” yazmaktadır.

Yayınlar : Srtzygowski, 1902: 443-447, Herrmann, 1989: 497, Kat.No.1393, Katipoğlu, 1991: 11-12, res.7-8, Buchwald, 1995: 259.

Şekil 3.72. Manisa Ulu Camisi doğu kapısının solunda yer alan devşirme parça

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Parça kitabesinden 967 yılına tarihlenmektedir Benzer örnekler için arkadlı ve hayvan figürlü bir düzenlemeye sahip Manisa Müzesi'ndeki 76 Env.Nolu arşitravı ve Skripou'daki arşitravı örnek verebiliriz. Kesin tarihli nadir örneklerden olan Manisa Ulu Camisi'ndeki parçalar diğer arşitravları tarihlemeye etkilidir.

Kat.No.65

Envanter No : -----

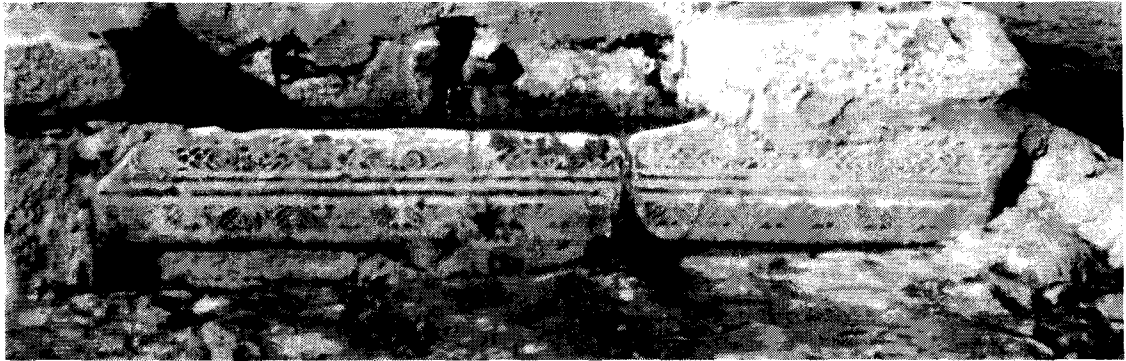
Bulunduğu Yer : Akhisar Civarında Bir Çeşme Yalağında

Ölçüler : -----

Tanım : Çeşme yalağının ön cephesinde devşirme olarak kullanılmış olan, iki parçadan oluşan arşitravda iki ayrı bezeme vardır. Üstteki bezemede karşıt biçimde kullanılmış çift palmet ve spiralimsi bir motifle birbirinden ayrılan yarım palmetler yer almaktadır. Alttakinde ise yarım kare içine yerleştirilmiş dört yuvarlak hatlı yapraklı rozet ve daire düzenlemesi bulunmaktadır (Şekil 3.73).

Yayınlar : Yalçın, 2001: 549-562.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Karşıt biçimde kullanılmış çifte palmet motifinin benzeri Hosios Lukas mimari pastik parçalarından bir levhada da kullanılmıştır (Grabar, 1976 : 58-59, res.XXVI,a). Parçada kullanılan dört sivri yapraklı düzenlemeye örnek olarak Manisa Ulu Camisi'nde (Kat.No.63) ve Darkale Kırkoluk Camisi'nde (Kat.No.70) devşirme kullanılan parçaları verebiliriz. Afyon bölgesi mermerlerinden Dokimion'un bir cinsi olan beyaz-sarımtırak mermerden yapılmış olan parça 10. yüzyıl ikinci yarısı – 11. yüzyıl ilk yarısı arasına tarihlendirilmiştir (Yalçın, 2001 : 552, 557).

Şekil 3.73. Manisa-Akhisar civarında çeşmede kullanılan devşirme parça (Yalçın'dan)

Kat.No.66

Envanter No : ----

Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Kırkoluk Camisi'nin Çeşmesi

Ölçüler : G.60cm, H.12cm

Tanım : Caminin çeşme bölümünde hem döşeme hem bezeme olarak kullanılmış parçanın ön yüzünde çifte sütunların taşıdığı kemerler içinde oldukça stilize bir ağaç yer almaktadır. bu ağaç motifi tek daldan çıkan ince dallardan oluştuğundan hurma ağacı veya palmiye olarak tanımlanabilir (Şekil 3.74).

Yayınlar : Buchwald, 1995: 263, res.17-18.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Kemer sıraları içindeki stilize ağaçların benzerleri Alanya Müzesi'ndeki arşitrav parçasında (Bayraktar, 1972: 68, res.66) ve Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki bir sütun başlığında Env.No.1204 (Dennert, 1997: 141, Kat.No.302, Taf.54) bulunmaktadır. Bu parçalardan Alanya'daki örnek 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Bayraktar, 1972: 68, res.66). Ancak Kırkoluk Camisi'ndeki parça bu örnekten daha iyi bir işçilik ve daha gelişmiş bir üslup göstermektedir. Buchwald Darkale'deki bu örneği kesin olarak 873-874 yılına tarihlendirilen Scripou ile karşılaştırarak kemer içi dolgularının daha stilize olmasından dolayı daha erken olabileceğine değinmektedir (Buchwald, 1995: 251). Benzer örnekler doğrultusunda arşitrav parçası 9. yüzyıl ortalarına tarihlendirilebilir.

Şekil 3.74. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası

Kat.No.67

Envanter No : -----

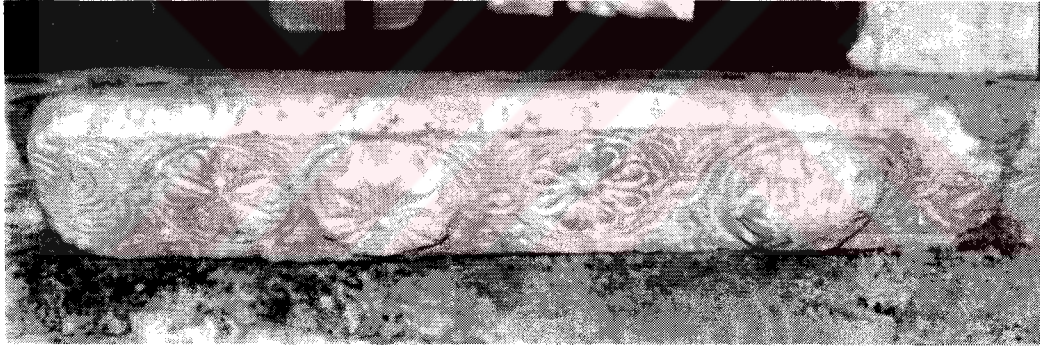
Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Kırkoluk Camisi'nin Çeşmesi

Ölçüler : G.82cm, H.15cm

Tanım : Caminin çeşme bölümünde hem döşeme hem bezeme olarak kullanılan parçada birbirine düğümlerle bağlı dairelerin içlerine çarkıfelek, on iki ve sekiz kollu rozetler yerleştirilmiştir. Parçanın üzerindeki bu düzenleme yer yer çok yapraklı rozetlerden kabaralarla kesilmektedir (Şekil 3.75).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Rozet şeklinde kabaralarla parça Manisa Ulu Camisi'ndeki devşirme parçalarla (Kat.No.64) ve Tire Müzesi'ndeki arşitrav parçasıyla (Kat.No.25) benzerlik göstermektedir. Daire-daire düzenlemesine ise Efes İoannes Kilisesi'nden Ba24 Env.No'lu parçayı örnek verebiliriz.

Şekil 3.75. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası

Kat.No.68

Envanter No : -----

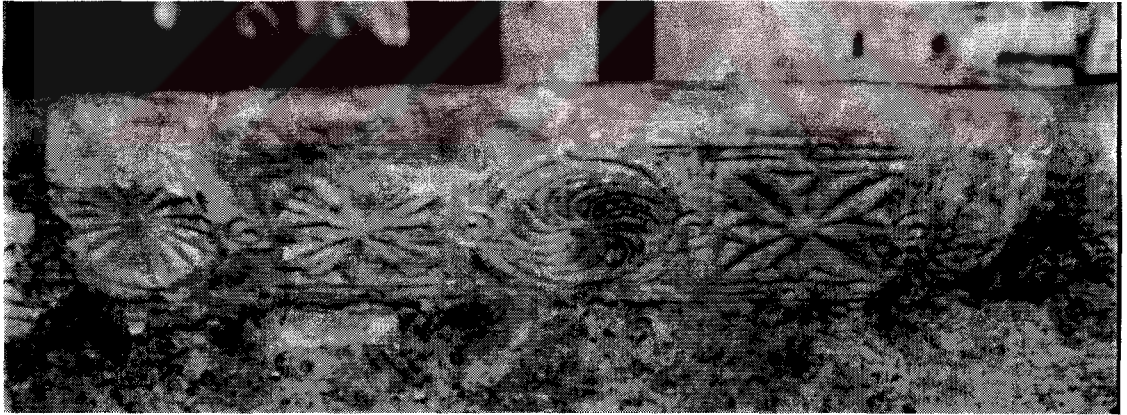
Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Kırkoluk Camisi'nin eşmesi

 l ler : G.58cm, H.15cm

Tanım : Caminin eşme bölümünde hem döşeme hem bezeme olarak kullanılmış parçalardan biridir.  n yüzünde birbirine ve çerçeveye düğümlerle bağlı, atlamalı olarak yerleştirilmiş kare ve dairelerin içleri arkifelek ve çeşitli tipte rozetlerle dolgulanmıştır (şekil 3.76).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer  rnekler ve Tarihlendirme : Bergama Müzesi A 2082 Env.No'lu arşitrav parçası, Conze, 1913: 314, Kat.No.31. ; Zaim, 1970: 28, res.67. ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. 2108, Zaim, 1970: 24-25, res.52-55. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.3. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.143, Katipoğlu, 1991: 118, res.123. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.6. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.137, Katipoğlu, 1991: 116, res.121. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.5.

şekil 3.76. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi eşmesindeki devşirme arşitrav parçası

Kat.No.69

Envanter No : -----

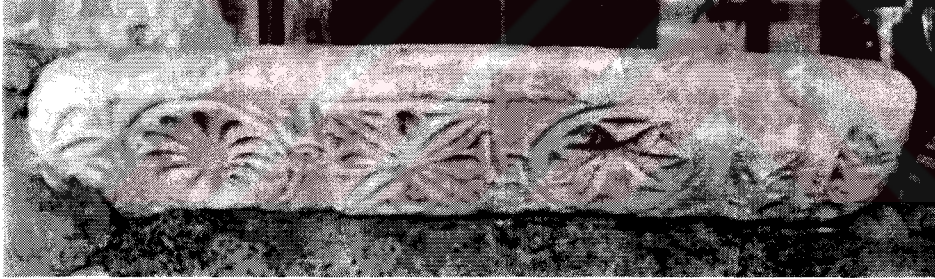
Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Kırkoluk Camisi'nin Çeşmesi

Ölçüler : G.60cm, H.12cm

Tanım : Caminin çeşme bölümünde hem döşeme hem bezeme olarak kullanılmış parçada atlamalı olarak yer alan, birbirine düğümlerle bağlı kare ve dairelerin içlerine çeşitli tipte rozetler yerleştirilmiştir (Şekil 3.77)

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer Örnekler ve Tarihlendirme : Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. A 2082, Conze, 1913: 314, Kat.No.31. ; Zaim, 1970: 28, res.67. ; Bergama Müzesi arşitrav parçası Env.No. 2108, Zaim, 1970: 24-25, res.52-55. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.3. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.143, Katipoğlu, 1991: 118, res.123. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.6. ; Manisa Müzesi arşitrav parçası Env.No.137, Katipoğlu, 1991: 116, res.121. ; Buchwald, 1992: 294-295, res.5.

Şekil 3.77. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi Çeşmesindeki devşirme arşitrav parçası

Kat.No.70

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Kırkoluk Camisi'nin eşmesi

 l ler : G.130cm, H.12cm

Tanım : Caminin eşme bölümünde hem döşeme hem bezeme olarak kullanılan iki parçadan oluşmuş arşitravın  n yüzünde daire ve dört yapraklı rozetten oluşan düzenleme yer almaktadır (şekil 3.78).

Yayınlar : Yayınlanmamadır.

Benzer  rnekler ve Tarihlendirme : Akhisar civarındaki çeşmede devşirme kullanılan arşitrav (Kat.No.65), Yalçın, 2001: 549-562. ; Manisa Müzesi korkuluk payesi, Katipoğlu, 1991: 134, res.140.

şekil 3.78. Manisa-Soma, Darkale Köyü Kırkoluk Camisi eşmesindeki devşirme arşitrav parçası

Kat.No.71

Envanter No : -----

Bulunduğu Yer : Soma – Darkale (Tarhala) Köyü Yeni eğme

ller : G.106cm, H.10cm

Tanım : eğmede bezeme olarak kullanılan, kırılmıŐ ve oldukça aşınmış olan parçanın sadece n yüzünün bir kısmı görülmektedir. Düğümlü dairelerin içlerine kol sayıları değişen rozetler, çeşitli tipte geometrik düzenlemeler ve ha motifi yerleştirilmiştir (Şekil 3.79).

Yayınlar : Yayınlanmamıştır.

Benzer rnekler ve Tarihlendirme : İzmir (Agora) Müzesinden bir arşitrav parçası (Kat.No.11), Ergil, 1970: 38, res.16.

Şekil 3.79. Manisa-Soma, Darkale Köyü Yeni eğmede devşirme kullanılan parça

4. DEĞERLENDİRME

4.1. Parçaların Motif Yönünden Değerlendirilmesi

Çalışmamızın birinci bölümünde yer alan templonun tanımı ve gelişimi bölümünde kısaca bahsedilen süsleme özellikleri dönemlere göre değişikliklere uğramış, Orta Bizans devrinde bu değişiklikler bir arada kullanılmıştır. Erken dönemde görülen dini tasvirler ve İkonoklazma döneminde yaygınlaşan bitkisel ve geometrik bezemeler ile hayvan tasvirlerinin bir sentezi orta devirde karşımıza çıkmaktadır.

Yüksek tipte temponlarla birlikte kullanılmaya başlanan arşitravların genellikle naosa bakan ön yüzleri bezelidir, sık sık alt yüzlerinin de işlendiği bilinmektedir. Arşitravların alt yüzlerinin işlenmesi geleneği Yunan ve Roma sanatından gelmektedir. Genellikle iki parçadan oluşan arşitravların alt yüzünün ortasına gelen kenarları birleştirme sırasında zarar gördüğünden, bu görünümü kapatmak için alt yüzeyler ilk başlarda basit bir profil veya bezeme ile işlenmişlerdir. İşlevsel olarak ortaya çıkan bu süsleme zamanla bezeme unsuru olmuştur (Abbasoğlu, 1994: 1-2). Templon arşitravlarının en der de olsa kutsal alana bakan arka yüzleri de işlenmiştir. Arka yüzü bezemeli temponlara örnek olarak Santorini Episkopi kilisesi temponunu verebiliriz (Walter, 1993: 209-210).

İzmir ve Manisa çevresindeki Orta Bizans tempon arşitravlarının değerlendirmesinde ağırlıklı olarak süsleme temelli bir çalışma izlenmiştir. Benzerliklerin ve farklılıkların belirlenmesinde süslemeler beş grupta ele alınmıştır.

1. Kemer dizisi (arkad) motifi
2. Bitkisel motifler
3. Geometrik motifler
4. Hayvan figürleri
5. Dini konulu tasvirler (Deisis)

4.1.1. Kemer Dizisi (Arkad) Motifi

Ege denizi kıyılarından başlayarak geniş bir yayılım gösteren “kemer dizisi” motifli arşitravlar Anadolu’nun batısında kıyı kesimlerinden Kırşehir (Eyice, 1971: 237-328) ve Kapadokya’ya kadar, Yunanistan’da gene Ege kıyıları başta olmak üzere Peleponnes Yarımadası’nda ve Ege adalarında görülmektedir. Bithynia ve Trakya’da da az da olsa örnekler bulunmaktadır (Sodini, 1980: 136), (Buchwald, 1995: 235).

Geç Roma ve Erken Hıristiyanlık dönemlerinde, özellikle lahitlerde yer alan arkad motifi Bizans süslemelerinde de çeşitli mimari plastik örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Yuvarlak veya atnalı kemer dizileri, zaman zaman düz veya basamaklı kaideli bazen de kaidesiz tek veya çifte sütunlar tarafından taşınmaktadırlar (Buchwald, 1995: 238) Kemer içi dolgularında haçlar, çeşitli tipte palmetler, hayvan figürleri, geometrik motifler ve rozetler yer almaktadır (Buchwald, 1995: 237). Orta Bizans döneminde özellikle templon arşitravlarında sık rastlanan bu motif sütun başlıklarında da görülmektedir. Başlıklardaki kemer içi dolgularında da genellikle palmet veya haç motifi yer almaktadır (Dennert, 1997: 74).

Alpaslan, kemer dizisi motifinin arşitravlarda ve levhalarda 9. yüzyıldan itibaren kullanıldığına değinerek, motifin İstanbul kaynaklı olduğunu belirtmektedir (Alpaslan, 2000). Ancak İstanbul’da günümüze ulaşan kesin bir kanıt yoktur. Fakat iki örnek bu motifin İstanbul’da da kullanıldığını düşündürmektedir. Biri San Marko’da yer alan, Latin İstilasası sırasında İstanbul’dan götürülen templon arşitravlarıdır, diğeri ise Kiev Ayasofyası’ndaki bazı parçalardır. Bu parçalar İstanbul’dan gitmiş veya başkent ustaları tarafından yapılmıştır (Sodini, 1980: 137).

9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar kullanıldığı bilinen arkad motifli arşitrav parçalarının kesin tarihli bilinen en erken örneği ikonoklazma döneminden sonra yapılan Skripou Kilisesi’nin 873-874 tarihli (Megaw, 1966: 1-3) templonudur. Buchwald, 6. yüzyıl ve öncesinde bezemeli örneklerin bilinmediğine ve Skripou templonunun İkonoklazma’dan 30 yıl sonra yapıldığına değinerek kesin olmasa da arkad motifinin kullanıldığı templonların İkonoklazma döneminde oluştuğunu ileri sürmektedir (Buchwald, 1995: 245). Ayrıca Buchwald, Bizanslı ustaların çalıştığı, detaylarda

farklılık göstermesine rağmen genel form olarak templon arşitravlarındaki arkad motifiyle benzerlikleri bulunan 691-692 tarihli Kubbetü's Sahra'daki bezemelerle ilişki kurmaktadır. Buchwald'a göre Cenneti ve / veya Cennet Kapılarını sembolik olarak temsil eden Kubbetü's Sahra'daki arkad dizileri büyük olasılıkla 7. yüzyılda Bizans sanatında arkad motifinin kullanıldığını düşündürmektedir (**Buchwald, 1995: 246**). Bouras, kemer dizisi motifinin templon arşitravlarında 11. yüzyılda yaygın olduğunu belirterek, 13. yüzyıldaki uygulamaların daha erken dönemlerdeki parçaların etkisinde olduğuna değinmektedir (**Bouras, 1979: 71**).

Kemer dizisi (arkad) motifinin kullanıldığı diğer kesin tarihli arşitravlara Anadolu'dan Manisa Ulu Camisi'ndeki 967'ye tarihlenen (**Strzygowski, 1902: 444**) devşirme parçayı (Kat.No.64) ve Şuhut'da bulunan 1063-1064 yılına tarihli (**Buckler ve diğ., 1933: 32**) templon arşitravını, Yunanistan'dan Mani-Vamvaka'daki H.Theodoros Kilisesi'nde 1075'e tarihlenen ve Phrongoulia'daki Bakire Meryem Kilisesi'ndeki 4 Eylül 1079 yılına tarihli (**Philippidis-Braat, 1985: 306**) üç parçadan oluşan arşitravı örnek verebiliriz (**Buchwald, 1995: 236**).

Özellikle templon arşitravlarında bir dönem oldukça yaygın olarak kullanılan kemer dizisi (arkad) motifinin anlamlandırılmasında çeşitli olasılıklar üzerinde durulmuştur. Birinde Bazilikal planlı kiliselerin arkad sırasını ifade ettiği düşünülmüştür, ancak erken dönem plan şemasının Orta Bizans'ta yeniden gündeme gelmesini ve templonda kullanılmasını açıklamak zordur. Bir diğer olasılık sarayların kemerlerinin gösterildiğidir. Ancak bu görüşün de gerçekliği zayıftır. Başka bir görüş de Geç Antik dönem şehir merkezlerindeki sütunlu caddeleri ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Diğer bir görüş ise bir şehrin sembolik anlatımı olduğudur (**Buchwald, 1995: 239**).

Buchwald, templonda yer alan kemer sıralarını şehir betimi olarak kabul etmiştir ve kemer sırasının gösterdiği kapı veya sütun sırası da olsa, her iki yorumda da sembolik gösterim Semavi Kudüs'tür. Gösterilen de bu kutsal şehrin ana caddesi ve / veya kapıları olarak yorumlanmaktadır (**Buchwald, 1995: 239-240**).

Buchwald, bu yorumlarını Kitab-ı Mukaddes'deki Yeni Ahid'in son cüzü olan Vahiy kitabındaki pasajlara dayandırmaktadır.

Kudüs şehrinin kapıları ve ana caddesiyle ilgili metin:

Ve on iki kapı on iki inci , kapıların her biri bir inciden idi; ve şehrin sokağı şeffaf cam gibi saf altındı.

Vahiy, 21: 21

Kemer dizisi motifi şehrin kapılarını ve caddelerini göstererek Kudüs şehrini ifade ederken, kemerleri taşıyan sütunların kaideleri ise şehir surlarını göstermektedir (Buchwald, 1995: 240-241).

Şehir duvarının temelleri her nevi kıymetli taşlarla bezenmişti. Birinci temel yeşim, ikincisi safir, üçüncüsü alaca akik, dördüncüsü zümrüt, beşincisi beyaz akik, altıncısı kırmızı akik,

Vahiy, 21: 19-20

Kemer dizilerinin içlerini dolgulamakta çeşitli tipte bitkisel bezemeler kullanılmıştır. Sodini, bunları saplı çiçeksi süslemeler olarak tanımlarken (Sodini, 1980: 135-143), Dennert, kemer içlerinde kullanılan uzun saplı palmet motiflerini palmet ağacı olarak adlandırmaktadır. Uzun saplı palmet motifi ilk kez Fenari İsa Kuzey Kilisesi (907) mimari plastik parçalarında karşımıza çıkmaktadır ve yaygın olarak 10.-11. yüzyılda kullanılmıştır (Dennert, 1997: 74). Buchwald ise palmet ve basit tipte ağaçlar olarak yorumlayarak Bizans sanatına Sasani sanatından gelen motiflerden (Ghandi, 1983: 176-179) biri olan hayat ağacını ifade ettiğini belirtir (Buchwald, 1995: 240).

Ve bana onun sokağının ortasında Allahın ve Kuzunun tahtından çıkan billur gibi berrak bir hayat suyu ırmağı gösterdi. Ve ırmağın iki tarafında on iki çeşit meyve hasil eden, ve her ay meyvasını veren hayat ağacı vardı; ve ağacın yaprakları milletlerin şifası içindi.

Vahiy, 22: 1-2

Buchwald, Kutsal Kitabın pasajlarıyla karşılaştırılarak sembolik Kudüs şehri olarak yorumladığı arkad motifi ile son yargı sahnesiyle birleştirilen Kudüs şehrinden dolayı templon arşitravlarında sık işlenen Deisis (İsa, Meryem Ana ve Vaftizci Yahya'dan oluşan düzenleme) sahnesiyle ilişki kurulmasının uygun olacağı görüşündedir (Buchwald, 1995: 241).

İçleri çeşitli bitkisel motiflerle dolgulanan kemer dizisi motifinin tam olarak neyi

ifade ettiği tartışmalıdır. Buchwald, Semavi Kudüs şehriyle ve dolayısıyla Deisis sahnesiyle bağlantı kursa da sadece Vahiy kitabında yer alan pasajlara dayanarak yapılan bu anlamlandırmanın daha kesin verilerle desteklenmesi gerektiği görüşündeyiz. Ayrıca katalog kısmında bu bitkisel motiflerin çoğunu palmet olarak belirtmemize rağmen çalışılan parçalar arasında basit ağaç veya servi olarak adlandırdığımız motifler de vardır. Servi motifi Hıristiyanlık öncesinde ve Hıristiyan sanatında yapraklarının koyu renk olması ve kesildikten sonra yeniden filizlenmediği için ölümle eşleştirilmiştir (Ferguson, 1955: 36). Bu da Buchwald'ın palmet motiflerini hayat ağacı sembolü olarak ifade etmesiyle çelişmektedir.

Katalogumuz içinde yer alan, 22 adet kemer dizisi (arkad) motifli parçanın değerlendirmesine gelindiğinde parçaları çeşitli biçimde gruplara ayırmak mümkündür. Kemer sayılarına göre gruplandırdığımız da çoğunlukla  kemerli gruplar halindeki düzenleme, iki veya dört kemerli gruplar halinde de görülmektedir. Üç kemerli gruba Bergama Müzesi'ndeki A 1975 Env.No'lu arşitrav parçasını, Manisa Ulu Camisi'nde yeniden kullanılan iki parçadan oluşan arşitravı (Kat.No.64) rnek verebiliriz. Buchwald, Darkale'de Kırkoluk Camisi'nde devşirme kullanılan parçayı (Kat.No.66)  kemerli grup içine alsa da biz kemerin devam etmesinden dolayı bu grup içine sokmamaktayız. İki kemerli gruba Bergama Müzesi'ndeki 2088 Env.No'lu parçayı örnek verebiliriz. Dört kemerli gruba ise İzmir (Agora) Müzesi'nde bulunan 259 Env.No'lu parça uymaktadır.

Başka bir grubu ise arşitravın n yüzün orta kısmında bir rozet yer alan arkad motifi olarak gruplayabiliriz. İzmir (Agora) Müzesi'nden 266 ve 262 Env.No'lu parçaları, demiş Müzesi'ndeki 2119 Env.No'lu parçayı ve Tire Müzesi'ndeki (Kat.No.25) parçayı örnek verebiliriz.

Parçaların bir kısmı da n yüzlerinde yer alan diğer motiflerle gruplandırılmıştır. Kemer sırası ve hayvan fiğrl ve kemer sırası ve geometrik motifli örnekler olarak ayrılmıştır. Hayvan fiğrl rnekler Manisa Ulu Camisi doğu kapısındaki devşirme parçalar (Kat.No.64), demiş Yenice Köyü Camisi'ndeki devşirme parça (Kat.No.22) ve Manisa Müzesi'ndeki 76 Env.No'lu arşitrav parçasıdır. Geometrik motifli gruba örnek olarak ise İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki 3239 Env.No'lu, Tire

Müzesi'ndeki 233 Env.No'lu parçaları ve gene aynı müzedeki bir diğer arşitravı (Kat.No.24) gösterebiliriz.

Kemer içi dolgularında ise çoğunlukla çeşitli tipte palmetler kullanılmıştır. Sadece iki örnekte palmet motifi yerine ağaç kullanılmıştır. Bunlardan Darkale'deki parça (Kat.No.66) hurma ağacı, Manisa Revak Sultan Türbesi'ndeki örnek (Kat.No.62) ise servi ağacı olarak tanımlanmıştır.

Katalogda yer alan parçaların bazıları iki yan kenarları da kırık olduğundan doğru gruplandırmaya izin vermemektedir. Bundan dolayı bir gruba sokulmamıştır.

4.1.2. Bitkisel Motifler

Bitkisel motifler Bizans sanatının her döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Dönemlere göre üslup özellikleri gösteren bitkisel motifler tek başlarına kompozisyon oluşturdukları gibi çoğunlukla geometrik motifler ve hayvan figürleriyle birlikte kullanılmışlardır. Çalışmamız kapsamındaki parçalarda yer alan bitkisel motifler palmet, akantus ve çeşitli tipte ağaçlar ve üzüm salkımları / asma dalları olarak gruplandırılmıştır.

Farklı tipte yaprak motiflerini tanımlamakta birçok araştırmacı çeşitli isimler kullanmışlardır. Özellikle Ulbert, bu motifleri farklı gruplar altında toplamaya çalışmıştır (Ulbert, 1971: 347-349). Çalışmamızda yaprak motiflerinin adlandırılmasında yaygın olarak araştırmacıların kullandığı palmet tercih edilmiştir.

Palmet ve çeşitli tipte ağaç motifleri, yaygın olarak palmet motifi Orta Bizans templon arşitravlarında özellikle arkad dizisiyle birlikte kullanılmıştır. Ayrıca arşitravların ön yüzünde dairemsi düzenlemelerin içinde de sık sık palmet motifi yer almaktadır. Basit biçimli tipleri klasik Yunan sanatından gelen palmet motifinin yuvarlak biçimli, geniş yapraklı tipi ise Sasani etkilidir (Kolarik, 1991: 1565-1566). Palmet motifinin yanı sıra stilize ağaçlar da kullanılan motifler arasındadır. Bu motif de kemer dizisi motifiyle birlikte ve simetri ekseni olan bir başka motifin iki yanında kullanılmıştır. Arkadlardaki stilize ağaçlar motifin yapraklarına / dallarına göre servi (Katipoğlu, 1991: 39) ve hurma ağacı (Ergil, 1970: 15-16) olarak

adlandırılırlarken, simetri eksenini çevresindekiler uzun saplı palmet veya hurma ağacı olarak tanımlanmışlardır.

Küçük palmetlerin ilk örneğinin 6. yüzyılın ilk yarısında Selanik'te ortaya çıktığı söylenmektedir (Ulbert, 1969: 52). Tek veya dört yapraklı düzenlemeli küçük palmetler 8.-9. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılmışlardır. 10. yüzyıldan itibaren uzun saplı formları yaygınlaşmıştır. Uzun saplı palmet motifi ilk kez Fenari İsa Kuzey Kilisesi (907) mimari plastik parçalarında karşımıza çıkmaktadır ve yaygın olarak 10.-11. yüzyılda kullanılmıştır (Dennert, 1997: 74).

Palmet veya yarım palmet motifinin kıvrık dallarla birlikte oluşturdukları kompozisyon ise bütün dönemlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu düzenlemede yaprak biçiminin üslupsal özelliği tarihlendirmede belirleyicidir. Yaprakların içbükey işlenişi daha çok 9. yüzyıl ile 11.-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilirler (Alpaslan, 2000).

Çalışmamız kapsamında çoğu parçada ana kompozisyonda belirleyici motif olarak, bir kısmında da motifler arasındaki boşlukları doldurmak için bitkisel motifler kullanılmıştır. Daha önceden de belirtildiği gibi çoğunlukla kemer içi dolgularında palmet motifinin kullanıldığı kemer dizileri bu dönemde templon arşitravlarında sık kullanılan bir düzenleme olmuştur. Bunun dışında uzun saplı palmet veya hurma ağacı olarak adlandırılan bitkisel süslemeler simetri ekseninin iki yanında İzmir (Agora)'da 256, 260 ve 261 Env.No'lu parçaların alt yüzlerinde kullanılmışlardır. Manisa İvaz Paşa Camisi'nde devşirme kullanılan parçanın (Kat.No.61) alt yüzündeki düzenlemede de köşe boşluklarını dolgulamak için uzun saplı palmetler yerleştirilmiştir. Manisa Müzesi'ndeki 114 Env.No'lu parçanın alt yüzünde ise haçın kolları arasındaki boşluklar geniş yapraklarla dolgulanmıştır.

Kıvrık dalların kıvrımlarına çeşitli tipte palmet ve yaprakların yerleştirildiği düzenleme İoannes Kilisesi templonuna ait arşitrav parçalarında (Kat.No.28-29) ön yüz bezemesinde ve alt yüzde yer alan kabarlarda ajur tekniğiyle uygulanmıştır. Ayrıca Ödemiş Müzesi'ndeki 1494 Env.No'lu parçanın ön yüzünde kıvrımlı daldan çıkan oldukça stilize yapraklar yer almaktadır.

Bizans sanatına Antik sanattan gelen motiflerden biri olan asma dalları Bizans'ın her döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Erken dönemde Philippi A Bazilikası'nda 500 yılına ait korkuluk levhası parçasında köşe dolgularında asma dalları kullanılmıştır (Ulbert, 1971: 340). Orta Bizans döneminde ise 873-874 tarihli Skripou Kilisesi mimari plastik parçalarını iyi örnekler arasında verebiliriz.

Çalışmamız kapsamındaki 2 parçada asma dalları kullanılmıştır. İzmir(Agora)'deki Notion'dan gelen 960'a tarihli arşitrav parçasında ve Bergama Müzesi'ndeki 1977 ve 1982 Env.No'lu iki parçadan oluşan arşitravda kullanılmıştır.

4.1.3. Geometrik Motifler

Bizans sanatının her döneminde yaygın olarak kullanılan geometrik motifler Orta Bizans döneminde de döneme özgü kompozisyonlarla kendini göstermiştir. Bu dönemde kilise mobilyalarının (ambon, templon ve kiboryum) süsleme programı zengin geometrik motifler içermektedir. Geometrik formlardan daire, kare, üçgen, altıgen, sekizgen, eşkenar dörtgen formları alçak kabartma olarak çokça uygulanmışlardır.

Buchwald, özellikle Orta Bizans dönemi örnekleri doğrultusunda geometrik motif uygulamalarını dört grupta toplamıştır. Birincisinde geometrik figür kompozisyonun merkezini oluşturmaktadır. Örneğin; Efes Meryem Ana Kilisesi'nden bir parça (Kat.No.39). İkinci grupta geometrik motifler uygulandığı parçanın bütün yüzeyini kaplamaktadır. Örneğin; Tire Müzesi'ndeki arşitrav parçası (Kat.No.24) ve Manisa Müzesi'ndeki 130 Env.No'lu parça. Üçüncüde geometrik motif esas kompozisyona çerçeve oluşturmaktadır. Örneğin; Manisa Müzesi'ndeki arşitrav parçası (Kat.No.59). Dördüncü grupta ise kompozisyonun her yerinde farklı motifler geometrik motifleri kesmektedir (Buchwald, 1992: 295). Buchwald'ın bu gruplamasından da yola çıkarak katalogumuzda geometrik motifin yaygın kullanıldığı parçaların kompozisyonları gruplar altında toplanmaya çalışılmıştır. Daire ve dört yapraklı rozetten oluşan düzenleme, eşkenar dörtgen kompozisyonunun esas çerçeveyi oluşturduğu düzenleme, birbirine düğümlerle bağlanan daire-kare, daire-eşkenar dörtgen ve daire-daire düzenlemeleri, yaprak sayıları değişen çeşitli tipte rozetler ve geometrik düzenli çeşitli haçlar olarak gruplandırılmıştır.

Birbiri ile kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı rozet motifinin Geç Roma, Erken Hıristiyanlık sanatında 3. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinmektedir. 3. yüzyılda Antakya'da yer mozaiklerinde (Campbell, 1988: 25, 36-38,74) , Irak'ta Seleucia'da alçı şebekelerde kullanılan daire ve dört sivri yapraktan oluşan düzenlemede (Savage, 1977: 36), Anemurium'da ise 6. yüzyılda ahşap mobilyada (Russell, 1982: 136) kullanılmıştır. En geç tarihli örneklerine ise Cefalu'daki Katedralin apsis mozağında ve Nerezi'deki Aziz Pantelemon Kilise'nin freskolarında 12. yüzyılda görülmektedir³ (Alpaslan, 2000).

Bizans orta devir templon arşitravlarında da sıkça kullanılan, sürekliliğe sahip dairelerin kesişmesiyle oluşan dört sivri yapraklı motifin değişik düzenlemeleri de mimari parçalarda kullanılmıştır. Özellikle karelere bölünmüş alanda her yaprağın bir kare içine gelecek şekilde oluşturulmasıyla başlayan düzenleme zamanla tamamen dairesellikten kurtularak kare içine yerleştirilmiştir.

Çalışmamız kapsamında daire ve dört sivri yapraklı kompozisyon 8 parçada kullanılmıştır. Süreklilik gösteren düzenleme İzmir Arkeoloji Müzesindeki 3239 Env.No'lu parçada, Tire Müzesi'nde 233 Env.No'lu ve envanter numarası olmayan başka bir parçada (Kat.No.24), Ödemiş Müzesi'ndeki 1494 Env.No'lu parçada ve Soma-Darkale Köyündeki devşirme arşitravda (Kat.No.70) kullanılmıştır. Karelere bölünmüş düzenlemeli örnekler ise İzmir (Agora)'da 257 Env.No'lu parçada ve Akhisar civarındaki çeşmede devşirme kullanılan parçada (Kat.No.65) uygulanmıştır. Dairesi görünümünü kaybettiği ve kare içine yerleştirilmiş sivri yapraklı rozet düzenlemesine örnek olarak da Manisa Ulu Camisi basamaklarında devşirme kullanılan parçayı (Kat.No.63) verebiliriz.

Eşkenar dörtgen formu erken Hıristiyanlıkta 3. yüzyılda Antakya mozaiklerinde tek başına bir motif olarak ve başka bir motife çerçeve oluşturacak şekilde kullanılmıştır (Kondoleon, 2000: 63-77). 6.yüzyılda ise eşkenar dörtgenin esas olduğu kompozisyonlar uygulanmaya başlamıştır. Havariler Kilisesi'nin 6. yüzyıla ait mimari plastik parçalarından bir levhada kullanılmıştır (Eyice,1956: 65). Orta

³ Cefalu Katedrali'nin mozaikleri için bkz. Lazarev, V., 1935. The Mosaics of Cefalu, *Art Bulletin*, 17, 184-232.; Nerezi Aziz Pantelemon Kilisesi freskoları için bkz. Milkovic-Peppek, P., 1966. Nerezi, H. Pantaleimonas (1164), Belgrad.

Bizans döneminde ise eşkenar dörtgenli düzenlemeler döneme özgü kompozisyonlardan biri olmuştur. Sıklıkla bitkisel motifler ve madalyonlarla birlikte oluşturulan kompozisyonlar orta devirde her türlü mimari plastik parçada kullanılmıştır.

Genellikle dikdörtgen çerçeve içinde yer alan eşkenar dörtgenler tekli, ikili, üçlü şeritlerden oluşmaktadır. Dörtgenin kenarlarında şeritler düğüm yaparak içleri çeşitli tipte rozetlerle veya zaman zaman hayvan figürüyle dolgulu daireler meydana getirmektedir. Eşkenar dörtgenin ortasında ise madalyon içinde haç, bitkisel düzenleme veya hayvan mücadelesi motifleri yer almaktadır. Bu düzenlemenin bir başka tipinde dikdörtgen çerçeve içindeki eşkenar dörtgenin kolları birbiriyle birleşmeyerek dışbükey kıvrılarak içi farklı motiflerle dolgulu daireler oluşturur. Motifin köşe boşlukları ise uzun saplı bitkilerle dolgulanmaktadır. Düğümlerle zenginleştirilen bu düzenleme döneme özgü bir kompozisyon olmuştur.

Çalışmamız içinde 12 parçada eşkenar dörtgenli düzenleme yer almaktadır. Eşkenar dörtgenin kenarlarında düğümler yaptığı daha sade olan düzenlemeye İzmir (Agora) 262 Env.No'lu parçada, Bergama Müzesi'nden bir parçada (Kat.No.49), Efes İoannes Kilisesi'ndeki parçada (Kat.No.30), Tire Müzesi'ndeki 233 Env.No'lu parçada ve envanter kaydı olmayan arşitrav parçasında (Kat.No.24) kullanılmıştır. Kolların iki yana kıvrılarak düğümler meydana getirdiği düzenlemeye ise Manisa İvaz Paşa Camisi'ndeki devşirme parçayı (Kat.No.61), Manisa Müzesi'ndeki 137 Env.No'lu parçayı, Meryem Ana Kilisesi arşitravlarını (Kat.No.33, 39, 43-44), İzmir (Agora)'daki 259 Env.No'lu parçayı örnek verebiliriz. Templon arşitravlarının daha çok alt yüz bezemesinde kullanılan bu düzenlemenin ön yüzde görüldüğü örnekler de bulunmaktadır. Arşitravın ön yüzünde uygulandığı nadir bir örnek Tire Müzesi'ndeki (Kat.No.24) parçadır.

Birbirine düğümlerle bağlanan daire-kare, daire-eşkenar dörtgen ve daire-daire düzenlemeleri Orta Bizans'ta yaygın kullanılmıştır. Değişik düzenlemelerle oluşturulan motifte geometrik formların içleri çeşitli tipte rozetler, çarkifelekler, kabaralar, geometrik düzenlemeler, bitkisel motifler ve haçlarla bezenmiştir.

Çalışmamız kapsamında 20 parçada geometrik formların düğümlerle bağlandığı düzenleme arşitravların ön ve alt yüzlerinde uygulanmıştır. Parçaların ön yüzünde kullanılan daire-daire düzenlemesine İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki parçada (Kat.No.1), İzmir (Agora)'daki 149, 257 ve 269 Env.No.'lu parçalarda, Efes İoannes Kilisesi'ndeki Ba24 Env.No'lu ve envanter numarası olmayan parçalarda (Kat.No.30), Meryem Ana Kilisesi'ndeki parçalarda (Kat.No.33-45), Bergama Müzesi'ndeki A1975 Env.No'lu parçada, Manisa Müzesi'ndeki 156 Env.No'lu parçada ve Soma-Darkale Köyü Kırkoluk Camisi ve Yeni Çeşme'de devşirme parçalarda (Kat.No.67,71) kullanılmıştır.

Parçaların alt yüzünde kullanılan daire-daire düzenlemesine örnek olarak İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki 3239 Env.No'lu parçayı, İzmir (Agora)'daki 266 Env.No'lu parçayı ve Notion'dan gelen (Kat.No.12) parçayı, Bergama Müzesi'ndeki 1494 ve 2119 Env.No'lu parçaları, Efes İoannes Kilisesi'ndeki Ba24 Env.No'lu parçayı ve Meryem Ana Kilisesi'ndeki bazı parçaları (Kat.No.34-38) örnek verebiliriz.

Birbirine düğümlerle bağlanan daire-kare düzenlemesi ise genellikle templon arşitravlarının ön yüzlerinde kullanılmıştır. Bergama Müzesi A 2082 ve 2108 Env.No'lu parçalarda, Manisa Müzesi'ndeki 137, 143 Env.No'lu parçalarda, Manisa İvaz Paşa Camisi'nde devşirme kullanılan parçada (Kat.No.61), Soma-Darkale Köyü Kırkoluk Camisi'nde devşirme kullanılan parçalarda (Kat.No.68-69) daire-kare düzenlemesi kullanılmıştır.

Arşitravların ön ve alt yüzünde kullanılan birbirine düğümlerle bağlı daire-eşkenar dörtgen düzenlemesi İzmir (Agora)'de 258 Env.No'lu parçanın alt yüzünde ve Manisa Müzesi'ndeki 130 Env.No'lu parçanın ön yüzünde yer almaktadır.

Çeşitli tipte rozet motifleri Bizans'ın erken döneminden itibaren kullanılan motiflerdendir. Bizans sanatına Sasani etkisiyle gelen motif erken dönemde özellikle kumaşlarda kullanılmıştır. Erken döneme ait kumaş desenleri hakkındaki bilgiler 5.-6. yüzyıla ait fildişi konsül diptiklerinden bilinmektedir (**Ghandi, 1983: 182**). Orta Bizans döneminde oldukça yaygınlaşan rozet motifleri bütün mimari plastik parçalarda kullanılmıştır. Çalışmamız içinde yer alan parçaların hemen hemen

hepsinde görülen rozetler özellikle geometrik formların içine yerleştirilmişlerdir. En yaygın rozet biçimi yaprak sayıları değişen stilize çiçek olarak da adlandırılabilir olan motiftir. İzmir (Agora) Müzesi'nden 257, 269, Env.No.'lu parçaları, Ödemiş Müzesi'nden 1493 ve 1494 Env.No'lu parçaları ve Meryem Ana Kilisesi'ndeki arşitrav parçalarını (Kat.No.33-46) örnek verebiliriz.

Bu dönemde sık kullanılan çarkıfelek motifini de rozetlerle birlikte ele almak uygundur. Kullanım yeri bakımından stilize çiçek rozetleriyle benzerlik gösteren çarkıfelek motifi Ödemiş Müzesi'ndeki 1494 Env.No'lu parçada, Efes İoannes Kilisesi'ndeki parçada (Kat.No.30), Meryem Ana Kilisesi parçalarında, Manisa Müzesi'ndeki 137, 143 Env.No'lu parçalarda, Soma-Darkale Köyü Kırkoluk Camisi'nde devşirme kullanılan parçada (Kat.No.68) yer almaktadır.

Geometrik motifler içinde yer verdiğimiz son grup geometrik düzenli çeşitli haçlardır. İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eden haç zamanla Hıristiyanlığın sembolü haline gelmiştir. Hıristiyanlığın sembolü için kilisede en uygun yerlerden biri de templondur. Özellikle litürji sırasında halkın yöneldiği ve rahatça görebildiği templon arşitravı haç motifinin kullanılması için uygun yerlerden biridir.

Çalışmamız kapsamındaki parçaların bir kısmında sade bir düzenlemeyle Latin haçı, Malta haçı veya İsa'nın sembolü krizma yer almaktadır. İzmir Arkeoloji Müzesi 3239 Env.No'lu parça, Bergama Müzesi 2.8.98 Env.No'lu parça, Efes İoannes Kilisesi'ndeki parça (Kat.No.30) haç motifine örnek verilebilecek parçalardır.

Haç motifli bir başka grupta ise haçın içi zikzaklarla doldurulmuş veya haç motifi örgülü bir şeritten yapılmıştır. Manisa Müzesi'ndeki 76 Env.No'lu parçada içi zikzakla doldurulmuş haç motifi kullanılmıştır. Örgülü şeritten meydana gelen haç motifi için ise İzmir (Agora)'deki 261 ve 263 Env.No.'lu parçaları, Ödemiş Müzesi'nden 1493 Env.No'lu parçayı ve Manisa Müzesi'nden 130 Env.No'lu parçayı örnek verebiliriz.

Haç motifinin farklı bir düzenlemesi ise geometrik formun baskın olduğu bir gruptur. İkili ve dördü şeritlerden meydana gelen haç motifinin kolları dışbükey kıvrımlar yaparak düğümler ve geçmelerle zenginleştirilmiştir. İzmir (Agora)'den 258

Env.No'lu parçayı, Ödemiş-Mursallı Köyü Camisi'ndeki devşirme parçayı (Kat.No.21) ve Manisa Müzesi'ndeki 137 Env.No'lu parçayı düğümlü geçmeli haçlara örnek verebiliriz.

4.1.4. Hayvan Figürleri

Bizans sanatının her döneminde oldukça yaygın olarak kullanılan hayvan betimlemeleri özellikle İkonoklazma döneminde tasvir yasağı nedeniyle daha da ön plana çıkmıştır. Erken dönemde koro bölümünde nadir olarak kullanılan hayvan figürleri ve bitkisel bezemeler İkonoklazma döneminde dini konulu tasvirlerin yerini almıştır (Lazarev, 1966: 123). Orta Bizans döneminde ise çoğunlukla aslan, grifon, çeşitli tipte kuşlar, tavşan ve nadir olarak geyik figürüyle bezenmiş koro bölümleri karşımıza çıkmaktadır. Aslan, kartal, grifon ve geyik figürleri Bizans sanatına Sasani sanatından gelen hayvan figürleridir (Ghandi, 1983: 189-203, 206-210, 226-231).

Çalışmamızda yer alan templon arşitravlarında bir kısmının naosa bakan ön yüzlerinde tavus kuşu, aslan, kartal ve geyik figürleri kullanılmıştır. Antik çağ inancında da yaygın olarak kullanılan tavus kuşu etinin geç çürümesinden dolayı ölümsüzlük ve güzelliği nedeniyle zenginlik, soyluluk simgesi olmuştur. Hıristiyan inancında da ölümsüzlüğü simgelemektedir. Bizans sanatında daha çok cennet bahçesinde su kabından kutsal su içen karşılıklı iki tavus kuşu betimi kullanılmıştır (Parman, 1993: 388-391).

Templon arşitravlarında sık kullanılan bir diğer hayvan figürü ise aslandır. Erken dönem Bizans sanatında nadir olarak kullanılan aslan figürü muhtemelen İkonoklazma döneminde yaygınlaşmıştır. Orta Bizans döneminde ise 9. yüzyıldan itibaren çok sayıda koro bölümünde diğer hayvanlarla birlikte kullanılmıştır (Lazarev, 1966: 124-125). Gücün, şiddetin sembolü olan aslanın aynı zamanda imparatorluğun simgesi olarak Bizans tasvirinde önemli bir yeri vardır (Karpozilos ve diğ., 1991: 1231).

Kartal figürü dini yönden ve imparatorluk bakımından önemli bir sembol ve amblemdir. Bizans İmparatorluğu'nun amblemi olan kartal dini yönden ise özellikle yılanla mücadelesi sırasında iyiliğin kötülüğe karşı zaferini simgelemektedir (Cutler,

1991: 669). Ayrıca kartal figürü kıyamet ve yeniden canlanma anlamını da taşımaktadır (**Ferguson, 1955: 13**).

Bizans sanatı içinde bahsettiğimiz diğer hayvanlara oranla daha az yer alan özellikle erkek geyik figürünün şeytanı simgeleyen yılanla mücadelesi ve yılanı öldürmesi sahnesindeki cesareti ve gücü İsa'nın sembolü olmasını sağlamıştır (**Kazhdan ve Carr, 1991: 598**).

Çalışmamız kapsamında 4 parçada hayvan figürü kullanılmıştır. Tavus kuşunun kullanıldığı parçalara Ödemiş Yenice Köyü Camisi'nde devşirme kullanılan parçadaki kantarosdan su içen tavus kuşlarını (Kat.No.22) ve Manisa Müzesi'ndeki 76 Env.No'lu parçada madalyon içinde gösterilen tavusu örnek verebiliriz. Aslan figürünün kullanıldığı Manisa Ulu Camisi'nde devşirme kullanılan arşitrav parçasında aslanlardan biri madalyon içinde verilmişken, diğeri çerçevesizdir (Kat.No.64). Ödemiş Yenice Köyü Camisi'nde devşirme kullanılan parçada aynı zamanda bir kartal figürü de yer almaktadır (Kat.No.22). İzmir (Agora)'da 149 Env.No'lu parçada ise geyik figürü kullanılmıştır.

4.1.5. Dini Konulu Tasvirler (Deisis)

Merkezde İsa, iki yanında Meryem Ana ve Vaftizci Yahya'nın yer aldığı kompozisyonda Meryem Ana ve Vaftizci Yahya günahkarlar için Tanrı'dan şefaet dilemektedir. Bizans sanatında erken dönemden itibaren kilise süsleme programında önemli bir yere sahip olan Deisis kompozisyonu özellikle templon arşitravlarında kullanılmıştır. Templon arşitravlarında dini konuların gösterilmesi önemlidir, çünkü Walter'a göre bu düzenlemeler templonun arkasında, kutsal alanda litürji devam ederken halkın yöneleceği yeri işaret etmektedir ve halkın litürji düşüncesinin içinde olmasını sağlamaktadırlar (**Walter, 1993: 223**).

Erken dönemde templonda Deisis sahnesinin uygulandığı en önemli örneklerden biri İstanbul Aya Sofyası'nın günümüze ulaşmayan, ancak Paulus Silentarius'un anlattıklarından bildiğimiz kadarıyla İsa, Meryem Ana, Vaftizci Yahya, peygamberler, havariler ve meleklerden oluşan geniş bir Deisis sahnesidir (**Xydis, 1947: 11**), (**Lazarev, 1966: 122-123**).

Orta Bizans döneminde templon arşitravlarının dini tasvirlerle süslenmesine devam edilmiştir. Aya Sofya'da olduğu gibi Deisis sahnesi kimi örneklerde geniş biçimiyle Havariler, İncil yazarları, meleklerle birlikte gösterilirken, kimi örneklerde de tek başına merkezi bir kompozisyon oluşturmaktadır. Bu dönemden havariler ve meleklerle birlikte tasvir edilen Deisis sahnesine Uşak Selçukler'deki Kilise'nin 938'e tarihlenen templonunu örnek verebiliriz (Fıratlı, 1972: 114-116). Tek başına merkezi bir kompozisyon olduğu düzenlemeye ise çalışmamız içinde yer alan İzmir (Agora) Müzesi'ndeki 263 Env.No'lu parçayı örnek verebiliriz.

4.2. Parçaların Menş ve Üslup Yönünden Değerlendirilmesi

Bizans tarihi içinde önemli dönemlerden biri olan, İkonoklazma döneminin bittiği 843 yılı ile İstanbul'un Latinler tarafından işgal edildiği 1204 yılı arasındaki devreyi kapsayan dönem orta dönem olarak adlandırılmaktadır. Orta Bizans, yoğun yasakların yaşandığı İkonoklazma döneminin ve özellikle Anadolu'da tahribata yol açan ve bir düşüş dönemi yaşanmasına neden olan Arap akınlarının ardından bir yenilenme, kendini toplama dönemi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde 9. yüzyılda başkent İstanbul ve yakın çevresinde başlayan gelişim 11. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'da ve 12. yüzyıl sonuna kadar Yunanistan'da kendini gösterir (Kazhdan ve Epstein, 1985: 31), (Foss ve Cutler, 1991: 466). Antik dönemdeki önemlerine kavuşmasalar da şehirlerin tarım faaliyetlerinin ve ticaret fonksiyonlarının artması Anadolu'daki bu gelişimi sağlamıştır (Foss ve Cutler, 1991: 466). Erken ortaçağda Anadolu kentleri tarıma dayalı ekonomileriyle imparatorluğun gücünü korumuşlardır (Ostrogorsky, 1959: 66). Ayrıca Anadolu'da, 10. yüzyılda VI. Leon'un ilan ettiği kanunla şehirlerin özerkliği kaldırılmış ve eyaletlerin idari merkezlerinin dini organizasyon merkezleri olmaları sağlanmış ve manastır kurmak için gereken din adamı sayısı azaltılmış, böylece manastır kurmak kolaylaşmıştır (Vryonis, 1971: 8-9), (Ostrogorsky, 1959: 65-66). Dolayısıyla buna paralel olarak Orta Bizans döneminde Anadolu'da dini yapı faaliyeti artmıştır.

Anadolu'da Orta Bizans dönemine ait yapıların çoğu günümüze eksiksiz ulaşamamıştır; bu yapılarda kullanılan mimari plastik parçaları ya yapı kalıntıları arasında kalmış, ya devşirme malzeme olarak Selçuklu veya Osmanlı yapılarında kullanılmış ya da bölge müzelerinde toplanmıştır. Anadolu'daki bu duruma karşılık

Balkanlardaki mimari plastik örnekleri genellikle kendi yapılarında bulunmaktadır. Bu durum parçaların tarihlendirilmesinde önemli bir etkidir. Balkanlardaki bu parçalar Anadolu'daki parçaların değerlendirilmesinde de yardımcı olmaktadır.

Mimari plastikteki önemli bir problem parçaların asıl kaynağının belirlenmesidir. Çalışmamız kapsamında yer alan parçaların çoğu müze malzemesidir ve parçalar, farklı bölgelerden gelerek aynı müzede toplanmıştır. Ancak kimi müzelerin pek düzgün olmayan envanter kayıtları parçaların geldikleri yerlerin bilinmemesine neden olmaktadır.

Çalışma konumuz içinde yer alan İzmir (Agora) Müzesindeki parçalar nereden geldikleri belirlenen önemli parçalardandır. Orlandos, bu parçaların Yunan işgali sırasında Yunanistan'a götürülmek üzere Frigya bölgesinden, özellikle Afyon ve Uşak civarından derlenmiş, ancak savaşın Türklerin lehine dönmesiyle götürülemeyip Ege kıyılarında bırakılan parçalar olduğuna değinmektedir (Orlandos, 1937: 128-152). Bunu kanıtlayan bir örnek Afyon Paşa Camisi'nde devşirme olarak kullanılırken Afyon Müzesi'ne götürülen parçayla İzmir (Agora) Müzesi'nde bulunan 147 Env.No'lu parça birbirinin eşidir (Barsanti, 1988: 279).

Ayrıca İzmir (Agora)'deki 263 Env.No'lu Deisis konulu templon arşitravındaki figürlerin halelerinde ve elbiselerinde kakma tekniği kullanılmıştır. Kakma (inlay, incrustation) olarak uygulanan taş, cam veya macun tekniği 6. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. Orta devirde de kullanılan tekniğin Başkent'te bilinen en önemli örneği Fenari İsa Kilisesi'ndeki taş kakma elemanlar ve Azize Evdokia ikonudur (Macridy, 1964: 272-277). Anadolu'da ise en güzel örneği Frigya bölgesindeki Uşak Selçukler Kilisesi templon parçalarıdır (Fıratlı, 1972: 114-116). Orta Bizans taş işçiliğinde Frigya bölgesinin kendine özgü bir üslubu vardır. Renkli cam, mermer veya macun kakmalar da bu yerel üslubun bir özelliğidir (Parman, 2002: 113).

Katalog kısmında belirttiğimiz, İzmir (Agora) Müzesi'ndeki parçaların benzer örneklerine çoğunlukla Frigya bölgesindeki parçalar uymaktadır. Bu benzerlik hem işçilik hem motif bakımından kendini göstermektedir. Örneğin; 261 Env.No'lu parça kompozisyon olarak Afyon Sahablar Sultan Tekkesi'ndeki devşirme parçayla benzerlik gösterirken (Barsanti, 1988: 279), 259 Env.No'lu parçayı hem

kompozisyon hem de işçilik bakımından Afyon Müzesi'ndeki 1529 Env.No'lu parçayla karşılaştırılabilir. Bu örnekler İzmir (Agora)'de yer alan parçaların Frigya bölgesinden özellikle Afyon ve Uşak civarından derlendiğini göstermektedir.

Ödemiş Müzesi'ndeki tempon arşitravlarının nereden geldikleri müzenin envanter kaydında belirtilememiştir, çünkü bu parçalar müze kurulmadan önce Ödemiş Lisesi tarafından Ödemiş çevresinden toplanarak lise bahçesinde muhafaza edilmiş, müze kurulduktan sonra da müzeye bağışlanmıştır. Muhtemelen bu parçalar Birgi (Pyrgion), Günlüce (Hypaepa) ve Kiraz (Kaloe) yerleşimlerinden getirilmiş olabilir (Mercangöz, 1994: 21-28). Ancak bölgede 19. yüzyıl sonunda yapılan ayrıntılı araştırmaların dışında, Mercangöz'ün bölgenin Bizans dönemi yerleşimi konusundaki araştırması halen sürmektedir. Yapılacak bu ayrıntılı çalışma müzede ve çevre köylerde bulunan malzemenin daha detaylı anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tire Müzesi'ndeki parçaların da Ödemiş'teki gibi kesin olarak nereye ait oldukları bilinmemektedir. Bizans dönemine ait zengin buluntu veren civar köylerden Tire'nin güneyinde yer alan Akyurt, Büyükkömürcü ve Küçükkömürcü ile batısında yer alan Hasançavuşlar köyleri parçaların geliş yeri olabilir, ancak bölgede yapılacak detaylı bir çalışma Tire ve çevresi Bizans dönemi yerleşimleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır.

Efes (Selçuk) Müzesi'nin çalışmamız dahilindeki parçaları özellikle Efes İoannes ve Meryem Ana Kiliselerine aittirler. Efes İoannes Kilisesi'nin bugün mevcut yapısı 6. yüzyıla aittir. Çoğu mimari plastik malzemesi de bu dönemdedir. Ancak son yıllarda yapılan kazılar Orta Bizans dönemine ait parçaların da ortaya çıkmasını sağlamıştır. İoannes Kilisesi'nin 7.-8. yüzyılda bir tamir gördüğü ve 10.-11. yüzyılda da iyi durumda olduğu tarihi kaynaklardan bilinmektedir, ancak 12. yüzyılda Tornikes yapının harap durumda olduğunu bildirmektedir (Yalçın, 1999: 308). Bu bilgiler doğrultusunda Efes İoannes Kilisesi'ndeki ve farklı yapı evrelerine sahip Meryem Ana Kilisesi'nin "Payeli Bazilika" dönemindeki parçalar 10.-11. yüzyıl ikinci yarısı arasına tarihlendirilmektedirler (Barsanti, 1988: 288), (Yalçın, 1999: 308).

Bergama Müzesi'ndeki arşitrav parçaları müzeye Akropolis'den Athena terasından veya tiyatro terasından getirilmiş parçalardır. Geliş yerleri itibariyle tiyatro terasındaki kilisenin veya Athena terasındaki kilisenin temponlarına ait parçalar olmaları muhtemeldir. Bu yapıların mimari plastik süslemeleri 11.- 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilmişlerdir (**Conze, 1913: 318**), (**Rheidt, 1991: 181**).

Manisa il merkezindeki yapılarda devşirme olarak kullanılan, katalogumuz içinde yer alan parçalar muhtemelen günümüze ulaşmamış Bizans dönemi yapılarına ait olmalıdır. Ayrıca tarihi kaynaklardan İmparator İoannes Dukas Vatatzes'in (1222-1254) Manisa'da bir kilise ve manastır inşa ettirdiği de bilinmektedir (**Karakaya, 1990: 26, dipnot 8**[**Haisenberg, 1905: 199, 207**]). Manisa Müzesi'ndeki parçaların ise bir kısmının geliş yeri belli değildir. Geliş yeri belli olan parçaların çoğu Akhisar'dan getirilmiştir. Akhisar civarında bir çeşmede devşirme olarak kullanılan parçayı da bu gruba dahil edersek bu parçaların bölgedeki Bizans dönemine ait bir yerleşiminin dini yapılarına ait olması muhtemeldir. Ancak Akhisar ve civarında Bizans yerleşimlerine dair yapılacak detaylı bir çalışma sonucunda parçaların daha iyi değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Akhisar yakınlarındaki Soma'nın Darkale Köyü'ndeki Kırkoluk Camisi'nde devşirme kullanılan parçalar (Kat.No.66-71) ise Bizans döneminde bu yerleşim yerinde bulunan Trakhoula kentinin yapılarına ait olmalıdır (**Arel, 1991: 119**).

Tek tek ele aldığımız yerleşimlerdeki parçalar çoğunlukla motif bakımından birbiriyle benzeşmektedir. Orta Bizans'ın ve özellikle Makedonyalılar Hanedanlığı döneminin (867-1056) belirgin özelliği, benzer motiflerin sayısız farklı düzenlemelerle uygulanmasıdır. Uygulanan motifler arasında Doğu etkili – özellikle İslam sanatı – çeşitli tipte palmetler, rozetler ve kufi yazılar başta gelmektedir. Bu motifler sadece mimari plastikte değil Bizans küçük el sanatlarında da kullanılmıştır.

Doğu etkisiyle Bizans'a gelen bu motiflerin uygulandığı Orta Bizans dönemi mimari plastik sanatındaki Başkent üslubunu yansıtan başlıca bilinen ilk örnek 907 tarihli Konstantinos Lips Manastırı'nın (Fenari İsa Camisi) Kuzey Kilisesi'nin süslemesidir. Bu üslubun eyaletlerdeki uygulamasına en güzel örnek ise Likya bölgesindeki Dereagzı Kilisesi'nin mimari plastik parçalarıdır. Morganstern tarafından özellikle Skripou ve Konstantinos Lips Kiliseleri'nin mimari plastik örnekleriyle

karşılaştırılan Dereağzı Kilisesi parçaları 9. yüzyıl sonu-10. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir (Morganstern, 1983: 153-154, 173).

Bahsedilen bu parçalardaki motiflerin bir kısmı Emevi dönemine ait, Helenistik ve Sasani sanatı etkileşimli Kasr al Hayr al Garbi'de ve Khirbet al-Mafjar'da 8. yüzyılın ilk yarısında, uygulanan bitkisel bezemeyle, özellikle de palmet motifiyle benzerlikler göstermektedir (Schlumberger, 1986: 14-16), (Warren, 1996: 234, 236-237).

Katalogumuzda yer alan parçaların buluntu yerleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmeler bu bölgedeki parçaların çoğunluğunun yöresel mermerlerden yapıldıklarını, bunun yanında Frigya bölgesi (Dokimeion - İscehisar) mermerinin de kullanıldığını göstermektedir. Yöresel mermerlerden üretilen templon elemanlarına örnek olarak Efes H.İoannes Kilisesi parçalarını işaret edebiliriz (Kat.No.28-30). Bu parçaların malzemesi Antik dönemden beri kullanılan orta taneli, gri-beyaz renkli, Prokonnesos (Marmara Adası) mermerine yakın nitelikte yerel bir mermerdir (Yalçın, 1999: 302). Frigya bölgesi mermerinin kullanıldığı parçaya örnek olarak Frigya menşeli olduğu bilinen İzmir (Agora) Müzesi'ndeki parçayı (Kat.No.17) ve Akhisar civarındaki çeşmede devşirme kullanılan parçayı (Kat.No.65) örnek verebiliriz⁴ (Yalçın, 2001: 552).

Çalışma alanımız olan Ege bölgesinin kuzeybatısı antik dönemden itibaren önemli yerleşmelerin kurulduğu bir alan olmuştur. Roma İmparatorluğu döneminde de Asia eyaletinin merkezi olan Efes ve eyaletin diğer önemli şehirleri İzmir, Bergama ve Manisa bu bölge içinde yer almaktadır. İmparatorluğun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma yönetimine dahil olan şehirler Erken Bizans döneminde de bu önemlerini korumuşlardır.

Bu şehirler 7.-8. yüzyıllarda Arap akınlarıyla büyük ölçüde tahribata uğrarlar. Efes

⁴ Orta Bizans döneminde kullanılan mermer türleriyle ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sodini, Jean-Pierre, 2002. Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries, *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, 129-146. ve Sayar, Malik ve Erguvanlı, Kemal, 1955. Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul. ; Frigya bölgesi mermer ocaklarıyla ilgili olarak bkz. Asgari, Nuşin, 1981. Uşak Selçukler ve Çevresinden Roma Çağı Lahitleri ve Mermer Ocakları, *TAD*, 25-1, 11-47

şehri VII. Konstantinos (913-957), VII. Mikhail Dukas (1071-1078) ve Laskarisler (1204-1261) döneminde eski önemine kavuştuysa da bu durum 1304'de tamamen Türklerin eline geçmesini engelleyememiştir. Bergama ise özellikle I. Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde eski önemine kavuşmuştur; 1300 yılı civarında şehrin Türklerin eline geçtiği bilinmektedir (Foss, 1977: 472-481), (Ostrogorsky, 1995: 336, 479). İzmir ise III. Mikhail (842-867) döneminde ve 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle birlikte İznik'i başkent yapan Laskarisler'in yazlık mekanı olmasıyla önem kazanmıştır; 1344'de ise Türklerin eline geçmiştir (Foss, 1977: 481-482), (Ostrogorsky, 1995: 336, 479). Manisa şehri ise Arap istilasından sonra İkonoklazma döneminin sarsıntısından ve 11.-12. yüzyıllarda veba salgınlarından tam olarak toparlanamadıysa da Ioannes Vatetzes (1222-1254) zamanında iyi bir dönem geçirmiştir. 1313 yılında da tamamen Türklerin eline geçmiştir (Karakaya, 1990: 25-26).

Böyle bir tarihsel gelişim içinde üretilen ve katalogumuzda yer alan parçaları çalışmamız 9.-12. yüzyıllar arasına tarihlemektedir. Bu tarihlendirmelerde kesin tarihli parçalar ve benzer örnekler çıkış noktası olmuş ve bir çerçeve oluşturmamızı sağlamıştır. Dikkat edilen bir husus da parçaların geldikleri, buldukları şehrin veya bölgenin sosyo – ekonomik durumudur. Çünkü bir bölgedeki imar faaliyetleri kentin ekonomik ve sosyal açıdan iyi olduğu dönemde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Efes şehrinde inşaat faaliyetleri 10.-11. yüzyıllara, Bergama şehrindeki imar faaliyetleri ise Orta Bizans döneminde şehrin ekonomik açıdan iyi durumda olduğu 11. yüzyıl ikinci yarısı - 12. yüzyıllarda yoğunlaşmıştır (Rheidt, 2002: 624-625).

5. SONUÇ

İzmir ve Manisa çevresindeki Orta Bizans dönemine ait templon arşitravlarının ele alındığı çalışmada bölge müzelerindeki (İzmir Arkeoloji, İzmir (Agora), Ödemiş, Tire, Efes, Bergama, Manisa müzeleri) ve çeşitli yapılarda devşirme kullanılan parçaların yanı sıra Efes H.İoannes Kilisesi ve Efes Meryem Ana Kilisesi templon arşitravı parçaları katalogumuz içinde toplanmıştır.

Katalogda yer alan parçalar, genel olarak geometrik ve bitkisel motiflerin çeşitli düzenlemelerinden oluşan kompozisyonlarla bezenmiştir. İzmir ve Manisa çevresinde ve benzer örneklerin görüldüğü Yunanistan, İç Ege ve İç Anadolu'da Orta Bizans mimari plastik sanatı içinde yaygın kullanılan motiflerin bir kısmı döneme özgü düzenlemeler sergilemektedir. Bu düzenlemelerdeki bir kısım motifler Orta Bizans döneminde yeniden kendini gösteren, Doğu etkili (Sasani – Arap) motiflerdir.

Başkent örneklerinin azlığından dolayı katalog içinde yer alan parçaların tam olarak Başkent üslubu etkisinde olduğunu söylemek zordur. Çoğu yerel atölyelerde üretilen parçaların ancak iyi işçilik gösteren bir kısmı muhtemelen Başkent üslubunu bilen yerel atölyelerde üretilmiştir. Batı Anadolu'da, özellikle mermer ocaklarının bulunduğu bölgelerde yoğunlaşan mermer atölyeleri hakkında yapılacak detaylı çalışmalar bu bölgedeki üslubun belirlenmesinde yardımcı olabilecektir.

Katalogda yer alan İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki parçalar İzmir ve yakın çevresinden müzeye getirilirken, İzmir (Agora) Müzesi'ndeki arşitravların bir kısmı Frigya kaynaklı olup özellikle Afyon ve Uşak civarından gelen parçalardır. Ödemiş ve Tire Müzeleri'ndeki eserler ise ilçelere yakın, Bizans dönemine ait zengin buluntu veren civar köylerden getirilmiş olmalıdır. Bergama Müzesi parçaları muhtemelen Akropolis'de bulunan kiliselerin templonlarına aittir. Manisa Müzesi'ndeki parçalardan Akhisar'dan gelenler bu bölgedeki Bizans dönemine ait bir yerleşimin

dini yapılarına ait olması muhtemeldir. Soma Darkale Köyü'nde devşirme kullanılan parçalar ise Bizans döneminde burada bulunan Trakhoula kentinin yapılarına ait olmalıdır.

Katalogumuzdaki parçaların 9.-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilmelerinde sadece motifler değil, üslup ve yaratıldıkları coğrafi çevrenin sosyo – ekonomik durumu da esas belirleyiciler arasında görülmektedir.

Sonuç olarak, Batı Anadolu bölgesi içinde ele aldığımız İzmir ve Manisa çevresindeki Orta Bizans süsleme programına sahip parçaların çoğu yöresel üslupta yapılmışken, parçaların az bir kısmında da Başkent etkili bir üslup görülmektedir. Bölge, Batı Anadolu'daki diğer bölgelerle özellikle motif bakımından üslup birliği içindedir. Yoğun buluntuya sahip bölgenin Orta Bizans mimari süslemeciliğinde aktif durumda olduğunu ve kendi içinde bir bütünlük gösterdiğini belirtmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Abbasoğlu, Haluk, 1994. Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri, Ankara.

Altınsapan, Erol ve Parman, Ebru, Bknz. **Parman, Ebru ve Altınsapan, Erol**

Alpaslan, Sema, 2000. The Architectural Sculptures of the Lycian Region in Asia Minor and Its Significance in the Development of the Byzantine Art, *Supplement du Bulletin de Correspondance Hellenique*, 6-8 September, Athens .

Alpat, Engin Uludağ, 1982. İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Taş Eserlerinin Sınıflandırılması, *Lisans Tezi*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Anadolu, M.Usman, 1988. Batı Anadolu'da Bulunmuş Olan Yayınlanmamış Tavus Kuşu Motifli Mimarlık Elemanları, *TAD*, XXVII, 101-112.

Arel, Ayda, 1991. Soma Yakınlarında Eski Bir Dağ Yerleşmesi: Tırhala Köyü, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, IX, 119-130.

Atasoy, Aysın, 1975. Konya'daki Bizans Eserleri, *Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Aydın, Ayşe, 2000. Kilikia ve Isauria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları, *Olba*, III, 215-226.

Barsanti, Claudia, 1988. Scultura Anatolica di Epoca Mediobizantina, *Million*, 1, Roma, 275-295.

Bayraktar, Nedret, 1972. Antalya, Side, Alanya Müzelerinde Bizans Plastik Eser Parçaları, *Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Bouras, Laskarina, 1979. Architectural Sculptures of the Twelfth and the Early Thirteenth Centuries in Greece, *DChAE*, 9, 63-72.

Braun, Joseph, 1924. Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung, II, München.

Buckler, W.H. ve diğ., 1933. Monuments and Documents from Eastern Asia and Western Galatia, *MAMA*, IV, Manchester.

Buckler, W.H. ve Calder, W.M. 1939. Monuments and Documents from Phrygia and Caria, *MAMA*, VI, Manchester.

- Buchwald, Hans**, 1992. The Geometry of Middle Byzantine Churches, *JÖB*, **42**, 293-321.
- Buchwald, Hans**, 1995. Chancel Barrier Lintels Decorated with Carved Arcades, *JÖB*, **45**, 237-276.
- Buddensieg, Tilmann**, 1959. Le coffret en ivoire de Pola, Saint Pierre et le Latran, *Cahiers Archéologiques*, **10**, 157-195.
- Büktel, Yılmaz**, 1989. Tekirdağ, Edirne, Çanakkale Müzelerinde Bulunan Bizans Eserleri, *Yüksek Lisans*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Büyükkolancı, M. ve Yalçın, A. B.**, Bknz. **Yalçın, A. B. ve Büyükkolancı, M.**
- Calder, W.M. ve Buckler, W.H.** , Bknz. **Buckler, W.H. ve Calder, W.M.**
- Campbell, Sheila**, 1988. The Mosaics of Antioch, Toronto.
- Carr, Annemarie W. ve Kazhdan, Alexander**, Bknz. **Kazhdan, Alexander ve Carr, Annemarie W.**,
- Chatzidakis, Monolis**, 1978. Ikonostas, *RBK*, **III**, 326-353
- Conze, Alexander**, 1913. Stadt und Landschaft, *Altertümer von Pergamon*, **I-2**,
- Cutler, Anthony ve Foss, Clive**, Bknz. **Foss, Clive ve Cutler, Anthony**
- Cutler, Anthony**, 1991. Eagles, *ODB*, **1**, 669.
- Dennert, Martin**, 1997. Mittelbyzantinische Kapitelle, *Asia Minor Studien*, **25**, Bonn.
- Ergil, Oya**, 1970. İzmir Müzesinde (Agora)'ki Bizans Parçaları, *Lisans Tezi*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Epstein, A.Wharton**, 1981. The Middle Byzantine Sanctuary Barrier: Templon or Iconostasis?, *JBAA*, **134**, 1-28.
- Epstein, A.Wharton ve Kazhdan, Alexander**, Bknz. **Kazhdan, Alexander ve Epstein, A.Wharton**,
- Eusebius**, 1932. (Çev.J.E.L. Oulton) The Ecclesiastical History, London.
- Eyice, Semavi**, 1956. Les Fragments de la Décoration Plastique de L'église des Saints Apotres, *Cahiers Archeologiques*, **VIII**, 63-74.
- Eyice, Semavi**, 1971. Kırşehir'de Karakurt (Kalender Baba) Ilıcası, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, **2**, 229-266.
- Feld, Otto**, 1975. Christliche Denkmäler aus Milet und seiner Umgebung, *IstMitt*,

25, 197-210.

Ferguson, George, 1955. *Signs and Symbols in Christian Art*, New York.

Fıratlı, Nezih, 1972. Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970, *TAD*, 19-2, 109-160.

Foss, Clive, 1977. Archaeology and the 'Twenty Cities' of Byzantine Asia, *American Journal of Archaeology*, 81, 469-486.

Foss, Clive ve Cutler, Anthony, 1991. Cities, *ODB*, 1, 464-466.

Ghandi, Siavash, 1983, Bizans Sanatındaki Sasani Motifleri, *Doktora Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Grabar, Andre, 1961. Deux Notes sur l'Histoire de l'Iconostase d'Après des Monuments de Yougoslavie, *ZRVI*, 7, 13-22.

Grabar, Andre, 1976. *Sculptures Byzantines du Moyen Age (XIe-XIVe siècle)*, Paris.

Herrmann, Petrus, 1989. Tituli Lydiae, *Tituli Asiae Minoris*, V-II, Wien.

Karakaya, Enis, 1990. Magnesia Şehri Surları ve Kalesi, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7, 25-33.

Karpozilos, Apostolos ve diğ., 1991. Lions, *ODB*, 2, 1231-1232.

Katipoğlu, Halenur, 1991. Manisa Müzesi'ndeki Bizans Eserleri ile Çevredeki Devşirmeler, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Kazhdan, Alexander ve Epstein, A. Wharton, 1985. *Change in Byzantine Culture in The Eleventh and Twelfth Century*, Berkeley, Los Angeles, California.

Kazhdan, Alexander ve Carr, Annemarie W., 1991. Deer, *ODB*, 1, 598-599.

Keil, Josef ve Premerstein, Anton, 1914. Bericht einer dritten Reise in Lydien, Wien.

Keil, Josef ve diğ., 1951. Die Johanneskirche, *Forschungen in Ephesos*, IV-3, Wien.

Knoll ve diğ., 1932. Die Marienkirche in Ephesos, *Forschungen in Ephesos*, IV-1, Wien.

Kolarik, Ruth E., 1991. Palmette, *ODB*, 3, 1565-1566.

Kondoleon, Christine, 2000. Mosaics of Antioch, *Antioch The Lost Ancient City*, 63-77.

- Krautheimer, Richard**, 1965. *Early Christian and Byzantine Architecture*, Suffolk.
- Kutlu, Merih**, 1980. Ephesos'da Bulunan Bizans Mimari Plastik Eserleri, *Lisans Tezi*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Lazarev, V.**, 1966. Trois Fragments d'Epistyles Peintes et le Templon Byzantin, *DChAE*, 4, 117-143.
- Macridy, Theodore**, 1905. Altertümer von Notion, *ÖJh*, VIII, 155-173.
- Macridy, Theodore**, 1912. Antiquites de Notion II, *ÖJh*, XII, 36-67.
- Macridy, Theodore**, 1964. The Monastery of Lips (Fenari İsa Camii) at Istanbul, *DOP*, 18, 251-315.
- Mango, Cyril**, 1972. *The Art of the Byzantine Empire 312-1453 Sources and Documents*, New Jersey.
- Mango, Cyril**, 1979. On the History of the Templon and the Martyrion of St.Artemios at Constantinople, *Zograf*, 10, 40-43.
- Mathews, Thomas**, 1971. *The Early Churches of Constantinople : Architecture and Liturgy*, London.
- Mathews, Thomas**, 1998. *Byzantium from Antiquity to the Renaissance*, New York.
- Megaw, A.H.S.**, 1966. The Skripou Screen, *ABSA*, 61, 1-32.
- Mendel, Gustave**, 1966. *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines*, 2, Roma.
- Mercangöz, Zeynep**, 1994. Ödemiş Çevresi Bizans Araştırmaları, *Arkeoloji ve Sanat*, 62-63, 21-28.
- Morganstern, James**, 1983. *The Byzantine Church at Dereağzı and its Decoration*, IstMitt-Beiheft, Tübingen.
- Mutlu, Bisera**, 1981. Afyon Karahisarı Müzesinde Bizans Plastik Eserleri, *Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Orlandos, A.K.**, 1937. Hristianika Glipta ton Moiseion Smyrnes, *ABMA*, III, 128-152.
- Orlandos, A.K.**, 1954. Hē Xylostēgōs Palaiochristianikē Basilikē, II, Atina.
- Ostrogorsky, George**, 1959. *Byzantine Cities in The Early Middle Ages*, *DOP*, 13, 45-66.
- Ostrogorsky, George**, 1995. (Çev.Fikret İşıltan) *Bizans Devleti Tarihi*, (4.baskı) Ankara.

- Parman, Ebru**, 1993. Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar - Güner İnal'a Armağan*, 387-412.
- Parman, Ebru ve Altınsapan, Erol**, 2001. Eskişehir – Seyitgazi – Kümbet Köyü'nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları, Yıldız Demiriz'e Armağan*, 115-127.
- Parman, Ebru**, 2002. Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir.
- Peschlow, Urs**, 1976. Nachtrag zur byzantinische Plastik in Didyma, *IstMitt*, **26**, 143-147.
- Peschlow, Urs**, 1991. Zum Tempion in Konstantinopel, *Armos*, 1449-1475.
- Philippidis-Braat, Anne**, 1985. Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance, III. Inscriptions du Péloponnèse (à l'exception de Mistra) – Inscriptions du IV au VIe siècle, *Travaux et Mémoires*, 299-357.
- Rheidt, Klaus**, 1991. Die Stadtgrabung, *Altertümer von Pergamon*, **XV,2**, Berlin - New York.
- Rheidt, Klaus**, 2002. The Urban Economy of Pergamon, *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, **2**, 623-629.
- Premmerstein, Anton ve Keil, Josef**, Bknz. **Keil, Josef ve Premmerstein, Anton**
- Russell, James**, 1982. Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium : The Significance of Context, *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, 133-164.
- Savage, Elizabeth (Ed.)**, 1977. Seleucia on the Tigris – An Exhibition of the Excavations at Seleucia, Iraq by the University of Michigan, Michigan.
- Schlumberger, Daniel**, 1986. Qasr el-Heir el Gharbi, Paris.
- Schneider, Alfons Maria**, 1949. Liturgie und Kirchenbau im Syrien, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil-hist. Klasse*, **3**, 1-68.
- Sodini, Jean P.**, 1980. Une Iconostase byzantine a Xanthos, *Actes du Colloque sur la Lycie Antique*, 119-148.
- Sodini, Jean P.**, 1995. La Sculpture Médio-Byzantine: le marbre en ersatz et tel qu'en lui-même, *Constantinople and its Hinterland*, Cambridge, 289-311.
- Soteriou, G.**, 1924. Ανασκαφαι τοῦ Βυζαντινοῦ Ναοῦ τοῦ Ἰωάννου θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, *DChAE*, **7** (1921-22), 89-226.
- Strzygowski, Josef**, 1902. Das griechisch-kleinasiatische Ornament um 967 n. Chr.,

- Taft, Robert**, 1992. *The Byzantine Rite*, Minnesota.
- Türköz, Nermin**, 1977. Ephesos'daki Meryem Kilisesi, *Lisans Tezi*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ulbert, Thilo**, 1969. Studien zur dekorativen Reliefplastik des östlichen Mittelmeerraumes (Schrankenplatten des 4.-10. Jahrhunderts), *Miscellanea Byzantina Monacensia*,10, Münih.
- Ulbert, Thilo**, 1971. Untersuchungen zu den byzantinischen Reliefplatten des 6. bis 8. Jahrhunderts, *IstMitt*, 19/20 (1969-70), 339-357.
- Vryonis, Speros, Jr.**, 1971. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London.
- Walter, Christopher**, 1993. A New Look at the Byzantine Sanctuary Barrier, *Revue des Etudes Byzantine*, 51, 203-228.
- Walter, Christopher**, 1995. The Byzantine Sanctuary – A Word List, *Liturgy, Architecture, and Art in Byzantine World*, Vol.I, 95-106.
- Warren, John**, 1996. Key Monuments of Islamic Architecture – Syria, Jordan, Israel, Lebanon – , *Architecture of the Islamic World*, 230-237.
- Xydis, Stephen G.**, 1947. Chancel Barrier, Solea, and Ambo of Hagia Sophia, *The Art Bulletin*, 29, 1-26.
- Yalçın, Asnu Bilban**, 1999. Alcune Osservazioni Sul Decoro Scultoreo Mediobizantino Della Basilica Di S.Giovanni, *VII Simposio Di Efeso Su S. Giovanni Apostolo*, Roma, 301-319.
- Yalçın, Asnu Bilban**, 2001. Anadolu'da Orta Bizans Dönemi Mimari Plastiği ve Bilinmeyen Bir Örnek, *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 19-20 Nisan, 549-562.
- Yalçın, A. B. ve Büyükkolancı, M.**, 2003. Gli architravi del templon medievale della basilica di S.Giovanni, *Atti del IX Simposiodi Efeso Su S.Giovanni Apostolo* , 89-101.
- Zaim, Zerrin**, 1970. Bergama'daki Bizans Devri Eserleri, *Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Kemal Hasoğlu Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1995 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden 1999 yılında mezun oldu. 1999 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Programını kazandı. 1999 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

